

ДМИТРО МОХОРУК

ТЕРПІННЯ

Тетралогія

Присвячую своєму внуку
Дмитру Борейко

Хрест і терпіння несу я.
Якщо хтось їх не має, той ҳай зітре ці слова.

ДМИТРО МОХОРУК

ТЯЖКИЙ ХРЕСТ

ТОМ
2

ТЕРПІННЯ

Художньо-краєзнавчий роман-хроніка

"Писаний Камінь"

Косів

2007

**ББК 84.4УКР6-4
М 86**

Мохорук Д.І.

М 86 Тяжкий хрест, Тетралогія. Терпіння. Художньо-краєзнавчий роман-хроніка. Том 2. смт. Кути, «Писаний Камінь», 2007. – 278с.

ISBN 978-966-8519-39-0

Друга книжка Дмитра Мохорука – продовження романутетралогії “Тяжкий хрест”, у якій автор розвиває тему національно-візвольних змагань покутського люду під час панування Австро-Угорщини за свою кращу долю і волю. На ґрунті багатого історичного матеріалу, легенд та переказів автор змальовує пробудження національної свідомості на Покутті під егідою передової інтелігенції кінця XIX – початку ХХ століття.

Біля витоків цього пробудження стояли відомі читачеві з попереднього тому відомі письменники, а також політичні діячі та духовенство того часу. Автор продовжує розкриття трагічної долі, яка витала над родиною отця Кирила Гаморака.

Апофеозом роману “Терпіння” є створення Січі в рідному селі автора Топорівцях.

Художньо-краєзнавчий роман-хроніка розрахований для широкого кола шанувальників краєзнавства та красного слова.

Права автора та видавничі права МП «Евріка» захищені законом України

© Дмитро МОХОРУК, 2007

ISBN 978-966-8519-39-0

ХРЕСНА ДОРОГА

Дмитро Мохорук, автор нового роману “Терпіння” із задуманої тетралогії “Тяжкий хрест” продовжує змальовувати події, які розгорталися на тлі пробудження національної свідомості на Покутті кінця XIX – початку ХХ століття.

Якщо відомі письменники того часу творили історію і змальовували у своїх творах злиденне життя тогоджих покутян, то автор у своїх творах намагається відобразити життя та творчу діяльність самих письменників, а також представників місцевої політичної еліти та духовенства, словом, тогоджну інтелігенцію краю. Вони разом із своїми персонажами, робучим людом, як його називали, несли свій нелегкий життєвий хрест, що й відображене на обкладинці першого твору. Дивлячись на цей малюнок, мимоволі навіюються думки про український народ, який також не одне століття несе на собі тяжкий хрест.

На обкладинці другого тому художньо-краєзнавчого роману-хроніки “Терпіння”, автор показав, що поряд з інтелігентами-чоловіками, несли свій непосильний тяжкий життєвий хрест і жінки-інтелігенти, які уособлюють собою нашу неньку-Україну, яка теж уже століттями несе свій тяжкий хрест.

На ґрунті багатого історичного матеріалу авторові вдалося чудово відтворити дух епохи – періоду зародження Січі в Прикарпатті, зокрема в селах Завалля, Топорівцях та Стецеві. В основу роману покладено багато фактів з життя селян та інтелігенції краю, про що свідчать прізвища відомих на той час діячів Трильовського, Окуневського, Войнаровського та багато інших.

У романі “Терпіння” задіяний потужний етнологічний пласт. Саме такі глибинні знання народного побуту дозволили письменникові правдиво передати тогоджне життя народу. У це народне тло гармонійно вписуються загадувані постаті Василя Стефаника, Леся Мартовича, Марка Черемшини. Автор приділяє багато уваги цим персонажам, детально виписуючи

окремі моменти їхнього життя і психологічні настрої, пов'язані з цим. Всіх трьох письменників автор змальовує без прикрас, з усіма болями й проблемами, без політичної заангажованості, на противагу тому, як це робилося в минулих часах.

Прозаїк, як і в попередньому творі, залишається вірним собі в доборі художніх засобів і прийомів для змалювання подій і персонажів. Зокрема, в романі неодмінними атрибутами серед зображенально-виражальних засобів є листи, які допомагають письменникові передавати настроєвість своїх персонажів, їх психологію, стосунки з рідними та близькими.

Дмитро Мохорук – майстер слова з неабияким життєвим досвідом. А ще й до того – безмежно закоханий у рідний край, своє село Топорівці, його історію та людей. Тож і переплавляє все пережите, почуте в легендах і переказах, знайдене в архівах у Слово, щоб у художній формі оживити ту історію і залишити для нащадків.

Михайло Стельмах, великий український прозаїк, драматург і поет, колись мріяв про талановитого читача. Бо й справді, чи це не щастя, коли в письменника є такий читач, який може достеменно його зрозуміти, а дійшовши до глибин авторського задуму, може передати його своїм близьким і знайомим, розкривши цим обдаровання самого митця.

Тож бажаємо і Вам, пане Дмитре, щоб цей Ваш твір, як і попередній, знайшов талановитого читача, який би зумів поцінувати Вашу творчу працю, покладену на вівтар свого народу, його історії. Хочеться вірити, що другий том художньо-краєзнавчого роману-хроніки “Терпіння” із задуманої тетralогії “Тяжкий хрест” посяде почесне місце серед творів красного письменства нашого часу.

З роси, як то мовиться, та з води Майстре. Високих Вам урожаїв і щедрих ужинків на ниві красного слова.

Омелян Лупул

*поет, головний редактор видавництва «Рута»
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича*

шла остання декада травня. Стало дуже тепло. Зранку небо чисте-чисте, як сльоза, хоча би тобі десь показалась хмаринка. Лише десь під обід починають показуватись з північного заходу невеликі хмарки. Вони повільно повзуть по небу, ніби соромлячись, і починають ставати більшими і густішають, густішають. Сонце показується рідше і рідше. Надворі ніби ще тепло, але вже починає звіватись вітерець. Він все дужчає і холоднішає. Дивись, а вже пливе темна хмара — і то все насувається, насувається з-за небокраю. Бліснуло раз, вдруге, за тим — гур-гур-гур-р-р-р, вже й гримнуло. Уже святий Ілля повіз до Бога свіжоспечені калаці. А дощик як ушпарити!... І якщо не маєш де заховатися, то хвили на-друга — і ти вже мокрий. Поки думаєш, що робити, а тут і дощ перестав. Темна хмара пройшла, вже гріє сонечко, таке тепле-тепле... Нарешті — парко. Отака вона травнева погода.

Навколо, куди не глянь, все зелене-зелене. А ще тижнів zo два тому вони купалися у білому шумовинні цвіту. Тепер на плодових деревах з'явилася зав'язь. Отака вона матінка природа.

Зранку до отця Івана Глешкана прийшов один із поважних господарів Чортовця — Василь Дирба. Пан Василь був старшим братом церковного братства й економом у отця. Його в селі всі поважали: одне, що був добрий газда (мав десять моргів поля, пару коней, добродушну господарку), по-друге, мав добру натуру, старався всім допомогти чим міг. От і сьогодні згадав, що в минулу неділю після служби Божої в церкві отець Іван запитав у Василя:

— Пане Василю, а чи не змогли б Ви мені допомогти викачати мед з моїх вуликів?

У отця Івана було півтора десятка бджолосімей – дуже любив бджіл. Обзавівся пасікою відразу, як лиши прийшов на цю парохію. Досі вулики на подвір'ї плебанії стояли порожні.

Отець Іван був родом із роботяшої сім'ї. Сам відремонтував вулики, вдячні парохіяни допомогли придбати бджолосім'ї. Одні подарували, інші отець купив. Так набралось 15 бджолосімей. Погода, слава Богу, наприкінці квітня й напочатку травня була сприятлива, так що дуже цвіли сади й дерева аж гуділи від бджіл.

Отець Іван любив присісти на лавку біля пасіки, і як молодий пасічник, дуже захопившись бджолами, волів спостерігати, як ці малі комашки, такі трудолюбиві, невтомно працюють, вилітаючи то залітаючи у вічко вулика раз-попри-раз. Слухні поради давав досвідчений пасічник Василь. Бо раніше отець знав про бджоли лише те, що вони дають смачний мед. Тепер, захопившись своєю пасікою, зрозумів, що, крім меду, бджоли запилюють квітки дерев, рослин, дають віск, пилок, прополіс і інше.

І сьогодні, перебуваючи біля пасіки, почув, як скрипнула хвіртка. Озирнувшись, побачив, що на подвір'я ввійшов Василь

– Слава Йусусу Христу, отче Іване! – і вклонився на ходу.

– Навіки Слава Богу, – відповів отець, – що скажете, Василю?

– Та ж прийшов до вас, їгомосте, може би ми сьогодні викачали мед. У мене вже по сапанню, такої нагальної роботи не маю, маю вільний час, то може би ми це сьогодні зробили?

– О, це приемна справа. І я сьогодні не маю серйозної роботи, та й мої в хаті лише підколюють мене, коли вже буде той мед, та й коли, моя Олечка не дає спокою, лише хочу меду і хочу меду. Може, сьогодні ми вже їх почастуємо?

— Їгомосте, не має ніяких проблем. Я іду додому і привожу медогонку, який треба — інвентар, а ви готуйте тару на мед.

Василь Дирба повернувся й пішов, але на ці останні слова вибігла з хати лише в сорочечці Олечка. Почувши про мед, почала підстрибувати й плескати в долоні:

— Мед, мед, мед, солодкий-пресолодкий! І я буду його сьогодні їсти, сьогодні, сьогодні. Буду їсти мед, мед, мед!...

— На це її підхопив на руки татусь і кілька разів підкинув угору, що дуже любила мала, й не дуже — їмость. Побачивши це, вона відразу вибігла з хати й, вдавано гнівним криком, почала сваритися на чоловіка:

— Що мале, то й старе. Скільки разів можна говорити: не роби це, бо вона бойтесь.

Беручи дочку на руки, отець Іван передав її своїй Галі, як він любовно називав свою дружину. Щиро поцілувавши її в щоку, сказав:

— Мамко наша, не шуми, не шуми без причини, адже сьогодні ми будемо їсти свій мед, ти розумієш? Наш мед! — Він взяв їх обох в обійми і закружляв з ними по подвір'ю. Що то говорити — молоді люди. Лише Олечка й далі повторювала, обнявши свою мамку:

— Мед, мед, мед, буду їсти мед, а вам не дам, вам не дам!

Поки вони отак веселилися, відкрилися ворота і на подвір'я в'їхала підвода.

— Тпру-у, тпру-у, мої вороні конеченьки, ось ми й приїхали.

Синок Василів, років вісімнадцять, вже парубійко, хвацько зіскочив із воза і зняв медогонку, поніс її до стодоли, за ним пішов Василь, несучи бджолярський інвентар, необхідний для викачки меду.

— Пане Василю, пане Василю! — промовив отець, — а чого до стодоли, таж давайте на пасіку несіть!

— О ні, панотче, мед качають в окремих приміщеннях, і то закритих і затемнених, інакше бджоли не дозволять так собі забирати в них мед. Ми повинні так це зробити, щоб ми їм не заважали, а вони нам.

Зайшовши до стодоли, Василь скривився, бо тут було дуже світло, та й шпари межі дошками були великі — крізь них могли проникати бджоли.

Василь присвистув.

— Це діло не годиться, — сказав він, обернувшись до отця.

— Я над цим не подумав, — зніяковів той і додав:

— А, може, підійде дровітня. Тут чистенько, є віконце, двері закриваються, ану подивіться...

Зайшли. Василь задоволено прицмокнув:

— О, це зовсім інше діло, це нам підходить. Петре, — звернувся до свого сина, — ану перенеси сюди медогонку.

Петро знову роботу досконало. Поки старші вибирали приміщення, він уже роздумував димар, бо без диму братися до викачки меду неварто.

Отець Іван, обернувшись до хати, вигукнув:

— Галю, люба моя, приготуй якусь посуду на мед і не пускай надвір Олечку, щоб її не покусали бджоли... Ти теж вважай, бо в четвер вдосвіта, ти знаєш, їдемо до Стецеви на храм. То як будемо їхати запухлі?

Василь, приготувавши все до роботи, дав отцю сітчатий капелюх власної роботи, щоб бджоли не покусали його. Ну, а він з Петром бджіл не боялися.

І робота почалася. Через деякий час з хати пролунало:

— Отче, отче Іване!

— Що таке? — обернувшись отець і підійшов до хати, з якої вийшла їмость.

— Дивись, тобі прийшов лист! — і простягнула руку з конвертом.

— Від кого? — поцікавився отець.

— Також від Василя Стефаника. Будеш читати?

— Ні, Галю. Тепер немає часу, хіба не бачиш, що в нас люди? Давай вже після роботи. Я думаю, що там нічого термінового.

Отець повернувся до дровітні і допомагав, як міг економові. Десять після обіду роботу закінчили.

— Їgomoste, — промовив Василь. — Давайте посуд на мед.

Отець пішов до хати й швиденько повернувся із двома відрами.

— Ого, їgomoste, цієї посуди замало, несіть ще зо два відра, — усміхнувся Петро.

Дійсно, набралось чотири відра меду.

— Ого-го, — промовив вражений отець, — я ще скільки і не бачив!

— Панотче, — промовив Василь, — багато юсти меду шкідливо на трунок, вважайте. Я би Вам радив до меду доливати холодної води з криниці. Добре перемішувати аж до повного розчинення. Такий напій дуже присмінний до пиття і не шкідливий. Ним навіть можна запивати горілку, — усміхнувшись, сказав економ.

— А ці зрізи корисно жувати, висмоктуючи мед, а вошина піде на перетопку.

— Пане Василю, Петрику, прошу вас зайти до хати на обід і попробувати свіжого меду, — поважно мовив отець.

— О ні, ні, їgomoste, на цей раз дякуємо. Ми спішими в поле, бо починають надлітати хмарки, а ми маємо в покосах трохи молодої конюшини, треба її скинути в копиці. Якось іншим разом.

— Раз так, то я файно Вам дякую за таку поміч, дуже файно дякую!

Отець Іван заніс відра з медом до комори, а зрізи у мисці — до хати.

— Ану, споживайте наш перший доробок! Рекомендую вам старанно це пережовувати,

висмоктуючи мед, а віск складайте в другу миску. Чула, Олюнню, чи не чула?

— Чула, чула, чула, — заспівала, знову пlesкаючи в долоні, — чула, чула, чула!

Іван і Галина весело розсміялися.

— Ти, Галинко, вгощайся сама і стеж за Олюнькою, а я буду читати листа. Що тут пише наш дорогий приятель, наш великий письменник?

Розпечатав листа і почав читати:

“17 травня 1900 р., Краків.

Дорогий Іване!

По смерті мами і на женихання теперішнє тата я не хочу до Русова показуватися. І надумав я найняти тихий кут, аби спокійно у нім якийсь час перебути і всякі роботи подорблювати. Нагадав-єм собі за той пустий двір у тім пустім саді в Чортівці. Якби ти мені там зріхтував одну гарну хату, якби умеблював її той економ і аби я там міг сидіти і писати, то було би мені добре. Я на видатки місячно маю 20 злр. За ці гроши ти мені найми ту хату, і в себе давай їсти, і час від часу поїдь зі мною на Дністер. І я би переніс там центр руської новели, а ти би, може, долагодив мені свій збірничок поезій. Лишень хату улади так, аби було в ній гарно сидіти та писати. За се довідаєшся і як можно дістмати хату, то напиши мені, бо з кінцем червня я вже хочу бути у Вас.

Тепер був-єм три тижні на Русі — у Тернополі і Львові. Нема потіхи серед тих русинів, бо всі з поламаними крилами, а тоді, що підростають, не мають крил, а лишень на тім місці, де мають бути крила, є металеві ріжки. Скажеш їм, що Вони дужі люди, — гніваються, заговориш, що каліки, — то Вони похитують головами і кажуть: так, так, ой так! І не гніваються, кличуть на пиття і на їду — і п'ють, і їдять, як Гомерові герої. А я чоловік ще не зрівноважений, не скінчений — як давно. І радий я, що ще-м не зрівноважений і не скінчений.

Що дієте всі троє? Чи здорові-сьте? То що дієте? Відпиши. Здоровлю Вас усіх троїх.

В. Стефаник.»

У хаті запала мовчанка, але ненадовго.

— Мед, мед, ах який добрий і солодкий мед! — залепетала Оленька. — Мамусю, а чого мені злипаються губки?

Іван і Галина розсміялися.

— Отак, чоловіче, маєш свіжу роботу, але вона присмна. У нас буде гостювати сам Стефаник.

Хоч до вказаного приїзду Стефаника ще був цілий місяць, проте отець Плешкан, ніби щось відчуваючи, вже наступного дня зустрівся з економом, і вони вдвох пішли до тієї старої хати, що стояла у старому саду, за яку писав Василь Стефаник, і обдивилися її. Тут же намітили, що треба зробити, аби одна кімната мала принагідний вигляд, і щоб там можна було жити й творити деякий час такому митцю, як Василь Стефаник.

За цими клопотами пройшло більше півдня. Після обіду отець повернувся додому. Та лише відчинив хвіртку, як з хати вибігла Олечка із криком:

— До нас вуйцьо Василь приїхав! Вуйцьо приїхав! Вуйцьо, вуйцьо, — лепетала щасливо, а потім кинулася в обійми свого татуя.

— Що ти говориш, що ти лепечеш, моя лебідоночко? Який вуйцьо приїхав, звідки? — дивувався отець, та враз зупинився: на порозі появився Василь Стефаник.

— Де це господар дому пропадає? Я вже давно приїхав, чекаю його й чекаю, нарешті — дочекався!

Обидва приятелі обнялися, розцінувалися. З хати вийшла Галина й відразу дорікати: — У хаті гості, а господаря все немає й немає, я вже хотіла йти шукати тебе.

— Та я затримався біля тієї хати, що ти, Василю, собі її облюбував. Там добре треба попрацювати, щоб зробити сяке-таке помешкання.

— А-а дякую, дякую, друже, що за мене піклуєшся.

— Василю, лише вчора ми від тебе отримали листа, а сьогодні ти вже тут. Що трапилося, що так нагально прибув?

Галя нагадала гостеві й господарю, що не личить їм стояти на дворі.

— Ану заходіть до хати і там будете говорити. Що подумають сусіди про нас? — сварилася вже.

— Ой, Іване, — мовив Стефаник, заходячи до хати.

— А який у вас смачний мед! Мене вже пригостила Галина, тільки я боюсь багато його їсти, щоб собі не нашкодити.

Всі розсміялися.

— А приїхав я раніше, ніж вам писав, бо як тільки відправив листа, тут же одержав листа від отця Кирила Гаморака. Ось прочитайте!

Нічого не лишалося, як взятися за батькового листа. Отець Плешкан почав уголос читати:

“18 травня 1900 року. Село Стецева.

Дорогий друге Василю!

Я вирішив написати тобі листа і поділитися деякими своїми думками. У мене зараз на серці велика розпуха і туга за моїм Тодором. Багато в мене є приятелів і знайомих, але не зі всіма я можу так поділитися своїми болями і думками, як з тобою.

Більше року, як ти написав і мені присвятив один з найкращих своїх творів «Камінний хрест». Я тобі говорив і писав, і ще раз в листі висловлюю велику подяку, що ти так високо поцінував мене. Я до тебе був прихильний з першого дня, як ти появився в моїм домі, ще будучи гімназистом. Але тепер, коли життя для мене стало таким жорстоким і нанесло такий тяжкий удар, від якого я ще повністю не відійшов і не знаю чи відійду... Ти мені став ще близчий і прихильніший, і я б хотів, я б волів, щоб ти в якісь мірі заповнив цю ямку, що утворилася в моїй душі після смерті моого Тодора.

Смерть батьків — велика втрата, але смерть дітей — це є непоправне горе. Першою втратою для мене була

смерть моєї мами. Моя мама Галина була родом з-під Варшави /Творки/. Вона не була полька. Мій дід по мамі родом із Східної України, з великої родини Драгоманових. З розповідей моого тата Семена Гаморака, він познайомився з мамою у Львові, коли вчився у Львівському університеті на теології. Мій тато родом із Тисмениці, із-під Станиславова, був дуже високоосвіченим чоловіком, знаєв до десяти іноземних мов.

Після закінчення університету його направили на невелику парохію в Кіцмань, що на Буковині. На Буковині в той час було до десяти греко-католицьких парохій, а решту були православні.

Я народився в Кіцмані в 1835 році. Коли мені виповнилося шість років, раптово померла моя мама від холери. Через рік помер і мій молодший брат Іван. Я свою маму добре не пам'ятаю. Я вчився в Кіцманській гімназії, але не скінчив. Потікльки збільшились витрати на мое навчання, а парохія невеличка і не давала більшої матеріальної зможи на мое навчання, мій батько, на той час вже був старший радник Львівської митрополичної консисторії, по домовленості, перейшов в 1852 році на більшу парохію в Стецеву (з метою покращення наших фінансових справ, адже ми жили небагато).

Наступною великою втратою у моєму життю була смерть моєї дорогої і люблячої дружини, у дві неділі після народження Олега, на сорок другому році життя. Моя покійна Ольга залишила мені восьмerro дітей, причому найменшому було дві неділі. Все стало на руки нашої цьоці Мільки, вдові по отцю Василю Волянському. Мілька жила в нашій сім'ї по просьбі жіночої мами Єлизавети Стрийської із Топорівців. Мілька – її племінниця.

Перед цими подіями, в 1883 році, вийшла заміж моя Євгенія за священика Василя Калитовського. Моєму тестеві отцю Івану Стрийському з Топорівців в той час минуло 70 років від народження, і він поставив питання, щоб отець Василь Калитовський став приват-сотрудником на парохії

з метою допомагати, бо йому стає все важче і важче працювати. Здавалось би це все нормальним: онука пішла жити з чоловіком біля своїх діда і баби. Все було добре.

Але коли Тодор вже кінчав теологічні студії у Львівському університеті, дід Стрийський дуже любив свого першістка-онука і поставив питання, щоб Василь Калитовський забирається, а на його місце має прийти приват-сотрудником в Топорівці тільки Тодор. Зробилася сварка. На щастя в Трійці звільнилася парохія, і з великими труднощами отець Василь з сім'єю, а Євгенія в той час вже була вагітна, в жовтні 1887 року переїхали в Трійцю.

Через кілька місяців приват-сотрудником після весілля і висвячення став Тодор. Знову, здавалось би, все стало на свої місця.

Але в 1890 році Тодор попав у немилість місцевого пана-дідича Романа Пузини, який був патроном церкви. Ця немилість спричинилася, як ти пам'ятаєш, із-за тебе і Леся Мартовича. Коли ви засновували читальню «Народна Спілка» в Топорівцях, а Тодор вас підтримав. Ти добре знаєш, що до всіх заходів, в яких брав участь Леся Мартович, мій тесть ставився негативно. Дуже вже він не любив Леся за його різні витівки супроти нього. А після друку в журналі тих «Лумерів» Мартовича тесть невдовзі помер. Леся його таки доконав. Я думаю, що на такій багатій і великій парохії залишиться Тодор, але пан-дідич Пузина із-за тієї читальні все зробив, аби Тодор не лишився.

27 червня 1891 року єпископська консисторія Станиславівської дієцезії оголосила конкурс на заміщення вакантної посади на парохії в Топорівцях. На протязі місяця поступило 11 заяв. Таку заяву подав і я, думаючи, що маю великі заслуги перед Церквою: на той час я вже був нагороджений Золотим хрестом за заслуги, а також був послом до Галицького сейму. Думав, що піду у Топорівці, а Тодор піде на моє місце у Стецеву. Але конкурс виграв

отець Тит Войнаровський. Для мене це був свого роду удар. Зі мною перестали рахуватися. Політика вийшла мені боком. Тодор півроку був без роботи, а потім змушений був з малими дітьми, аж у кінці грудня, переїхати на парохію у Рожнів.

В 1897 році помер мій тато, маючи від народження 90 років. Жаль, але ми є всі смертні. Але, коли помер мій первісток, мій найстарший син Тодор у віці 37 років, це таки був тяжкий удар для мене. Вже майже півроку його немає з нами, а я ще не можу у це повірити, я ще не прийшов до тями. О, Господи, коли діти хоронять своїх родичів, це закономірно, таке наше життя. Але коли родичі хоронять своїх дітей, це вже є велике і непоправне горе. Це є душевна мука. Краще, щоб до такого ніхто не доживав.

Дорогий друге! Як би я хотів тепер тебе побачити. Мені здається, якщо я тебе побачу, то мені стане трохи легше, зменшиться біль моєї незагоєної рани. Тепер найбільша моя розпуха — це внук Нестор. Така здібна і розумна дитина, а хто ним має заопікуватися? Серце розривається на куски.

*Далі писати не можу. Я й так забагато всього написав.
Вибачай.*

Твій Кирило Гаморак."

Отець Іван Плешкан читав листа і ковтав слізози, їмость таки плакала, не стримався і Василь Стефаник, на його очах теж блищають слізози. Багато всього з того, що було написано, вони знали, але найбільше знала їмость Галина. Галя мала 10 років, як померла мама, але вона вже дещо знала від неї. Не знали вони лише одного — того, що скоро ці удари посипляться один за одним на голову Кирила Гаморака, і він їх не витримає.

— Мамуню, мамцю, чого ти плачеш? — схлипнула й собі маленька Олечка. В свої два рочки вона ще нічого не розуміла.

— Скажіть, будьте добрі, міг я не приїхати на це храмове свято Вознесіння, а чекати кінця червня? Тим паче, що пройшло п'ять місяців, як не стало моєї матері, я також в розпуці, розумію отця Кирила, тому й приїхав раніше. Поспілкувавшись з ним, може нам обом стане хоч трішки легше на душі. Крім цього всього, русівський пан Теодорович написав, що тато мій вже одружується із дівчиною з Русова і хоче, щоб я схвалив цей шлюб. Але я не можу — між татом і мною завжди знаходиться мама. Тато розілився й заявив: якщо я не схвалюю його поступку, то він перестане мене фінансувати в навчанні. Так що планую перевестися до Львівського університету, де буду читати лекції студентам. Зараз я хочу від того всього відпочити і написати у вас тих кілька новел, які я намітив раніше.

— Галинко, — звернувся отець Іван, — давай нам з Василем обідати. Чого це ми сидимо?

— А як твої справи з віршами, Іване, чи пишеш, чи закинув?

— О ні, Василю, пишу, я не можу не писати. По обіді я дам тобі їх прочитати.

* * *

Ірило Трильовський, потерпівши невдачу із заснуванням першого товариства «Січ» в селі Устя над Прутом, не зупинився. Він викинув із статуту один параграф, де йшла мова про носіння січовиками лент і знову подав статут на реєстрацію в Намісництво. Але цього разу вибрав село Завалля. Він раніше там не бував, та коли почув, що воно розташоване на стиці Черемоша й Прута, дуже зацікавився ним. Незабаром спішно поїхав туди. Коли об'їжджав село, то зачарувався довкіллям.

— Сам Бог звелів, щоб попередній статут не затвердили в Намісництві! — Нераз потім говорив Трильовський.

Те, що він побачив у Заваллі, шокувало його. Ось те місце, де треба засновувати першу «Січ», все повторював. Тільки тут! Тут же знайшов своїх однодумців – і справа зрушилася.

21 квітня 1900 року в газеті «Буковина» Чернівецького Коронного краю було вміщено невеликий допис під заголовком «Перша «Січ» у Галичині»: **«Село Завалля є козацькою осадою і лежить в куті між Черемошем і Прутом, тож не диво, що ми забагли у нім заложити новий козацький «Кіш». Наше товариство має на цілі плеканє тілесних вправ, а передовсім оборону від огню. Перша «Чорна Рада» (збори) відбудеся дня 6 мая с. р. о 2 годині пополудни, і запрошуємо на неї всіх селян і прихильників хлопскої справи так з галицької, як і з буковинської сторони.**

Спішіть, отже, браття, а особливо ви, молодці-легіні, щоби причинитися до звеличання нашого товариства. Маємо надію, що, побачивши нашу охорону і наші вправи під нашою рідною командою, наберете і ви охоти до закладання нових кошів. Здорові були.

**Кошовий Микола Неделко,
Осаевул Михайло Одинський.»**

Заснування першого пожежно-руханкового товариства «Січ» відбулося не 6 травня, а 5 травня 1900 року в селі Завалля Снятинського повіту...

* * *

Поїздом з Коломиї прибув д-р Кирило Трильовський із жінкою Фрасиною. На Залучанському вокзалі їх чекали вже коні, прислані отцем Йосипом, батьком д-ра Кирила, що був на парохії у Будилові.

По дорозі д-р Трильовський повернув у Снятин до канцелярії адвоката Симоновича, де працював Лесь Мартович. Вони обнялися, як давні друзі, і розцілувалися.

— О, пане Кириле, який я радий! Давненько не бачив вас (Лесь звертався до Трильовського на ви, бо був на сім років молодший).

— Також і я давно тебе бачив, Лесю. Між іншим, здоровлю тебе із закінченням університету!

— О, дякую, дякую! — радісно відповів Лесь Мартович.

Приятелі обмінялися різними новинами. А потім заговорив Лесь Мартович.

— Пане Кириле! Все Покуття гуде розмовами з приводу створення вами «Січі» в Заваллі. Ніхто не говорить, що це спортивно-руханкове протипожежне товариство, а всі говорять лише «Січ», «Січ»...

— Це добре! Це дуже добре! Але я, Лесю, трохи переживаю, не говори! Або з цього буде велика справа, або вийде гаплик. Час покаже. Але я маю всю надію, що з цього має вийти велика справа. Я в цьому переконаний. Але мушу мати підтримку від однопартійців-радикалів. Адже створення цього товариства іменую від нашої радикальної партії. Так що і ти повинен мені допомагати в цій роботі.

— Себто як? — здивувався Мартович.

— А так, — прямо відповів д-р Трильовський, — закладанням нових клітин по селах в нашему й інших повітах.

— І що, — запитав Лесь, — я маю тепер ходити по селах і агітувати за створення «Січей»?

— Ну трохи так і трохи не так, — знічено відповів д-р Трильовський. — Ось, наприклад, ти будеш на храму в Стецеві?

Лесь згадав, що дійсно має їхати на храм до Гамораків, але чи буде там Василь Стефаник? О, Боже, як йому треба, щоб там був Стефаник! Треба неодмінно вирішити одне питання. Так-так, одне питання. Його зможе вирішити тільки він, ніхто інший.

— А ви не знаєте, чи Стефаник буде?
 — О, цього я не знаю, що не знаю, то не знаю.
 — То яка моя допомога потрібна? — нагадав Мартович.

— Знаєш, Лесю, на храму, напевно, будуть Стефаніви з Топорівців.

— Думаю, що будуть, — погодився Мартович.

— Так от, ти мусиш вмовити твого зятя, як ти казав, Петра Стефаніва?

— Так, так, Петро Стефанів, — погодився Лесь.

— Я думаю, що із Завалля «Січ» легко поширитися Снятинським повітом. Деякі кроки я вже намітив на Коломийщині. Але, думаю, що в Топорівцях з допомогою Петра Стефаніва можна створити другу клітину «Січі», і то в скорім часі. Топорівська «Січ» повинна поширитись на Городенщину і Товмаччину.

— А це можна, — відповів Лесь, — це можна. Тут я вам допоможу. Думаю, що Петра довго не прийдеться вговорювати. Правда в них там війт трохи прикрий, але якось воно буде. Добре! — Так що до зустрічі в Стецеві!?

— До зустрічі! — радісно мовив Трильовський і скочив на бричку та й поїхав.

А Лесь Мартович довго дивився услід піднятій бричкою курявлі, яка помчала в напрямі Будилова. Потім побачивши лавку, що стояла під кущем розквітлого бузку, присів. Його обсіли невеселі думки:

“Якби був знав, якби був знав, що так станеться”, — каявся Лесь. У котрий уже раз, зустрівшись із Мількою Лесь заговорив, про кохання.

— Мілько, Мілько! Якби ти знала, як я тебе люблю. Я з тобою в думках — лягаю спати і з тобою встаю. Що би не робив, ти завжди біля мене. Я тобі признаюся, моя мила, що я ще нікого в світі так не кохав як тебе, — широ говорив Лесь, пригортуючи в надвечір'ї свою милу.

— Лесику, милив, любий, — від цих слів вже немолодому Лесеві аж паморочилося в голові від щастя. Він був на сьомому небі. В захопленні заговорив про одруження. Мілька засмучено відповіла:

— Лесику, милив! Якось у розмові з мамою я розповіла про тебе і вона відповіла, що з цього можливо нічого й не вийде. Тато не раз жалівся, що вуйко Іван був би ще жив, якби Лесь Мартович не написав свої «Лумера» і не доконав його. Лесику, Лесику! Нащо ми зустрілися на одній стежці?

— Люба моя, не переживай. Все владнається, — переконував Лесь Мільку.

— Дай то Бог, — сумно відповіла Мілька...

* * *

Зразу після цього Лесь поїхав у Торговицю до свого батька. Вже п'ять років, як не стало мами. Молодою, на 51-му році життя, померла на сухоти.

Лесь застав тата на прильбі під хатою. Відколи мами не стало він дуже постарів, хоча йшов йому лише сімдесятій. Семен Мартович зрадів приїзду сина:

— Лесю, Лесю, — піднявся, очі засвітилися радістю, обняв сина, — як ти рідко навідуєшся додому, в Торговицю. Зовсім забув за дім, за мене. Як пішов малим до Марії в Топорівці, так там сидиш до тепер. Напевно, я недобре зробив, що відпустив тебе з дому. Мені добре біля Людмили, але, може якби ти не пішов у науку, а жив би тут, вже би оженився, може, було би все інакше? Га? Лесю? Чого мовчиш?

— А що тут говорити? Все і так ясно, — відповів Лесь. Обидва посідали на прильбу. Поговорили, згадали про матір. Потім Лесь сказав татові, що хоче одружитися з дочкою Миколи Стрийського і попросив піти із старостами засватати її. Тато, почувши прохання Леся, ніби повеселів, що, нарешті, син одружується, але потім

змовчав і довго дивився в землю. Коли мовчанка занадто затягнулась, почав розважливо:

— Лесю, Лесю! Коли мені сказали десять років тому, що отець Іван Стрийський помер передчасно завдяки тобі, я з того часу в Топорівцях майже не був. Мені стидно дивитися людям у вічі, а якби зустрів Миколу Стрийського, то не знаю, куди б мав тікати зі стиду. А ти хочеш аби я йшов сватати? Ніколи! Вирішуй це питання якось сам. Там є Марія, Петро — вдавайся до них...

Лесеві від цих слів аж дух перехопило. Чого-чого, а такої відвертої розмови не сподівався. Нараз йому стало жаль тата — не сердився на нього. Просто попрощався й пішов. Але й до тепер йому якось пекло в грудях від татових слів: «...отець Стрийський помер передчасно завдяки тобі...»

Тепер Мартович покладав свою надію лише на Василя Стефаника. Лише Стефаник може уладнати цю справу. Лесь таки мав серйозні наміри одружитися з Мількою Стрийською. Здавалось би, вже знайшов своє щастя. До нього лише рукою подати. Але, як виявилося, не так все було просто.

Спересердя махнув рукою й зайшов до канцелярії, почав готоватися до поїздки в Стецеву.

* * *

За вікном уже сутеніло. В хаті засвітили гасову лампу, яка висіла під стелею і рівно освічувала всю кімнату. В кутку стояла грубка, але в ній вже не розпалювали — як-не-як, надворі був травень. Інша справа зимою. Зранку встають — і зразу до грубки. Виймають попіл, розпалюють, час від часу підкидають дрова і всі, хто є в хаті, підходять, щоб доторкнутися до неї: гаряча, чи ще ні? І так до тих пір, аж поки не пашить теплом. Без гарячої грубки в кімнаті життя не може бути. Інша справа

весною й літом. Надворі тепло і в кімнатах — теж. За грубку помалу забувають. Інколи здається, що вже й заважає.

Від грубки попід стіну направо стояв гарно вироблений бомбетель. Він розсувався й виходило півтораспальне ліжко. На ньому, як правило, спали малими Віктор і Олег. Тепер вони тут сплять лише тоді, коли приїжджають додому на свята, вакації або на неділю. Буває так, що обидва приїжджають, а буває, що приїздить лише Віктор або Олег.

Віктор Гаморак — студент Krakівського університету. Студіює медичні студії. Його туди заагітував Василь Стефаник, який тоді там навчався. В душі Стефаник не дуже любив медицину, але весь час, спілкуючись в домі Гамораків, багато розказував за цей навчальний заклад, інколи не підозрюючи, що цими розповідями захопився малий Віктор (який вирішив стати доктором медицини). Був час, що Стефаник і Віктор навіть разом жили в одному помешканні в Krakові.

Олег ще навчається в Дрогобицькій гімназії, у третьому класі. Ще, власне, дитина, йому лише пішов чотирнадцятий рік. Там ним опікується тета Одарка, двоюрідна сестра отця Кирила Гаморака.

Наліво від грубки попід стіну стояли ліжко й шафа, під вікнами — стіл та крісла. Все це придane його жінки Ольги. Тесть Іван Стрийський з Топорівців дав у посаг своїй доньці. Меблі спровадив із Відня, крім бомбетля. Бомбетель майстерно виготовив топорівський німець Pіxard. Мав отець Стрийський одну доньку й двох синів. Всі родичі мріють мати дітей і бодай одну дочку, біля якої на старість доживають віку. Бо, як кажуть у народі, донечка дасть татові й мамі тепленького молочка і теплої кулешки в ліжко, а “невістка — то чужа кістка”. Думали так і Стрийські. Але доля — складна штука. Довелося доньку не те, що у невістки, віддати, а ще й у чужу сторону, аж на третє село.

Ольга померла у дві неділі після народження Олега, проживши у парі з Кирилом двадцять три роки. З тих пір отець Кирило Гаморак спав один на ліжку. Не мав права обзаводитись новою сім'єю, хоча йому в той час було лише сорок дев'ять років. Жінка залишила йому четверо неповнолітніх дітей: Марію, Ольгу, Віктора і Олега. Теща отця Кирила — Єлизавета Стрийська все зробила, аби Ольгу замінила у вихованні дітей та веденні господарства племінниця, вдова по отцю Василю Волянському, — Емілія Волянська-Чомкевич, яку в сім'ї отця Кирила всі звали цьоцею...

Тієї травневої днини на одному з крісел сидів отець Кирило Гаморак у глибокій задумі. Думки його снували, як павук снує павутину. Їх перервала Мілька, яка своєї огryдністю (та вже і старостю) не ввійшла, а вкотилася до кімнати й сіла на бомбетель.

— Скажіть, їgomoste, — вона від нього була молодша на три роки і весь час зверталася до нього на ви, — багато буде храмових на обіді у нас?

— Мілько, ти таке питиаєш, що аж смішно. Та чи я знаю, хто прийде? Знаю, що декан-отець Михайло буде точно, отець Дионізій з Русова теж буде, бо казав мені, отець Юліян з Топорівців, думаю теж буде. Лесь Мартович — недавно, як був у нас, то казав, що прийде, Стефаника я запросив у листі, не знаю, чи буде, це все-таки Krakіv, а не Русів... Думаю, що ще Кирило Трильовський приїде, він завжди любить у нас храмувати. Та й діти, напевно, приїдуть.

— Ого-го, та це мале весілля, їgomoste, що ви собі думаєте: накликали людей, а хто має готовувати на столи, вам те не в голові? Я вже немолода, я не годна робити так, як колись.

— Мілько, ну чого ти вічно лиш шукаєш нагоди аби посваритися? Кажи, скільки треба жінок на допомогу, то я попрошу в селі, мусимо якось це по-людськи відпроводити.

— Ну й продуктів треба, їгомосте.
— Завтра закличу економа і ти йому скажеш, що ще треба.

— Що я вам хотіла сказати, їгомосте? Відколи не стало Тодора, ви дуже подалися: постаріли, почорніли в лиці, згорбились. Що ви собі так близько взяли до серця? Та ж це не дуже добре! Та ж ви маєте ще двох молодих хлопців, доньки на виданні, їх треба ще вінувати... Та же якось візьміть себе в руки. Що ви — живцем закопуєте себе в землю?...

— Мілько, Мілько! Не рани мого серця, бо воно й так зранене, з нього кожний день капає кров. "Візьміть себе в руки"... Тобі добре говорити з боку, а це моя кров... Як такий молодий пішов у могилу? Та не краще б я пішов у землю? Адже я вже нажився, ой нажився... Не знаю чого, але тяжкий у мене хрест.

— А діти ваші, на кого діти?
— Ото-то, що й дітей жаль, але внуків ще більше жаль. Що та Дарка має зараз робити з Олькою та Несторком? Та ж той Несторко має лише 8 років. Така розумна дитина, таке мале, а вже сирітка, має рости без тата. Чого, чого і чого? Він так все хоче знати: і про те розпитує її, і про те. Та що там говорити: мені здається, що з нього мають бути великі люди. Лише ми, напевно, не дочекаємо до цього. О, Господи, Господи! За що ти так мене тяжко караєш, за які гріхи? Але, Господи, прости мені, старому, бо на все твоя воля...

Отак, побиваючись, отець Кирило Гаморак не знав і не здогадувався, що ще важчі випробування в нього попереду...

Від усього того в отця здригнулися плечі від плачу.
— О-о-о-о, так, так, лише ледь що, так уже і в плач. Ох ці мені чоловіки, не можуть себе тримати в руках. Ой, Господи, — Мілька подивилася на годинник на

стіні, — то вже трохи пізно, давайте, їгомосте, спочивати. На завтра в нас багато роботи.

* * *

В середу отець Кирило послав на залізничну станцію в Залуче бричку — зустрічати гостей. Мали б приїхати з Коломиї і Трійці.

В отця Кирила був постійний робітник, який доглядав худобу, робив на полі, скрізь їздив з отцем, привозив і відвозив гостей. Бричка була невелика, пофарбована у зелений колір. На передній тічці ковалі зробили спеціальний поворотний круг, завдяки якому бричка могла розвертатися на місці. На задній осі ковалі придумали так, що верхня, вигнута кінцями вниз, сталева пластина лягала на нижню, але вигнуту кінцями вверх. На кінцях вони були заклепані. Пластини служили амортизаторами. Таких амортизаторів було два. Бричку на ямах не кидало й майже не трясло. Таку бричку замовив ще покійний отець Семен Гаморак, тато отця Кирила, який помер уже років зо три тому. Про це думав собі Василь Буждиган, їduчи на станцію.

— От добрий був небіжчик, — нагадав собі Василь, — як за ним люди плакали. — Ніколи з бідних вдів не брав плату за похорон, а по інших селах, розказують, отці беруть зі всіх однаково. Якщо ти бідна вдова і не маєш звідки заплатити, то хоч розпинайся або відроби, а платити мусиш! А отець Семен був не такий... Василь зняв капелюх і перехрестився до сходу сонця. — Дай їм, Боже, царство небесне, а що вчені були, то рідко такого чоловіка у світі надибаєш... А ще говорили, що отець Семен знав до десяти іноземних мов. За кілька місяців перед смертю — вже осліплий, а ще навчав єврейських дітей гебрейської мови.

Та й отець Кирило дуже добрий чоловік, гріх мав би, як би щось погане про нього подумав. Лишеень дуже

банус за Тодором, якого поховав минулого року в Устечку побіля Заліщик. Василь возив отця Кирила, а потім і хлопців на похорон.

Цьоця не їхала — вже старенька, і так далеко їхати не змогла. Василь нагадав собі, який то був великий похорон. Люду — сила-силенна. Одних священиків біля двадцяти. Отець Тодор помер дуже молодий. Люди тамтешні на обіді говорили між собою, що такого отця в них ще не було і вже, напевне, не буде. П'ять років пробув у них на парохії отець Теодор і за ці роки його дуже полюбили устечські люди. Це треба заслужити собі таку повагу, — подумав вкотре Василь.

Отак, думаючи за те, то за те, вйокаючи на коней, Василь приіхав на станцію. Потягу ще не було й він розпріг коней, прив'язав до воза і дав їсти. А сам постелив старий сардак на траву й приліг. Незчувся, як прибув потяг. Коли на перон висипало приїдже панство він підійшов і відразу пізнав серед них отця Василя Калитовського із Євгенією та Олегом із Трійці, Дарку, вдову по отцю Теодору з сином Нестором, які тепер жили в Коломії у своїх родичів. Отець Кирило дуже любив своїх онуків, але найдужче любив Олега Євгенії і Тодорового Нестора або, як він ще ласково називав його — Несторка.

Коли всі розмістилися на бричці, коні підтюпцем рушили на Стецеву. Гості ще продовжували між собою говорити, а Василь нагадав своєї. Сьогодні вдосвіта, як ішов із дому, жінка дорікнула:

— Кінчилося, Василю, борошно. Оце витрясла решту, поки повстають діти, я спечу їм коржі, а що далі? Ще є кілька відер картоплі і зо дві миски квасолі. Як дожити до жнив? І так кожного року нам не стає і не стає.

Василь мовчав

— Може, попросиш у отця якоїсь допомоги? Він добрий, розкажи йому все, як є, то й дастъ Бог, поможе...

— Та що просити, просити... Ти розумієш? — спересердя огризнувся Василь, — я знаю, що є у отця. В нього є всього чотири мішечки пшениці — і все. Що просити? — Василь розсердився на жінку, що вже зранку забиває баки, плюнув зі злості, вийшов за ворота. Дорогою йшов скоро, щось говорив сам до себе, розмахував руками.

— Що то говорити: в хаті п'ятеро дітей, мама, він з дружиною. Вісім душ, — сказав уголос Василь і озирнувся, чи хто те не чує — але надворі лише свіtló, село ще спало. — І коли вже нагодую оту голоту? Так їдять, як не на гаразд, жеруть, як коні... Господи, прости мі, — і Василь перехрестився.

— Та ж миску борошна вони точно з'їдять за день. Він уже роздобув трохи ленчі, змолов та й жінка домішувала до муки, як пекла хліб. Василь думав, що такий хліб будуть менше їсти, бо не дуже він смачний. Та де там! Жеруть як коні. Одним словом, голота та й усе.

З цими думками Василь зайшов на подвір'я плебанії. Проте отець Кирило вже не спав і здалеку бачив, що Василь щось не в дусі.

— Слава Йсусу Христу, — привітався Василь.

— Слава навіки Богу святому, — відповів отець. — Що сталося Василю, що ти не в настрої?

— Та нічого, їgomoste.

— Василю, я бачу по тобі, що ти лукавиш, ти щось не договорюєш.

— Та нічого, їgomoste. Просто жінка зранку вже мене рознерувала.

— Напевно, неспроста. Василю, ану дивися мені в очі й кажи правду.

— Та що, ви, їgomoste, — Василь знітився, зняв шапку з голови, почав її м'яти в руках, почервонів, ніби та дівка, в якої питаютъ, чи хоче вона заміж чи ні, — дома борошно

закінчилося, — і зовсім тихо: — Діти їсти хочуть. От ми й посварилися...

— Ай-я-я...Хіба треба сваритися із-за цього, та ти би мені сказав, то я трохи поможу. Так що, Василю, бери там у коморі, ти знаєш де, один мішок пшениці і змели дітям на хліб.

— Таке, їгомосте, а як вам не стане?

— Василю роби те, що я сказав, як мені не стане, то щось придумаємо. Бог добрий, якось воно та буде.

Василь мало не заплакав від радості, дійсно, чого нерувватися. Діти як діти, їдять собі потрошки, щадять. Вони також розуміють, що то біда. Василь подумав про себе: "Та в мене такі діти файні, а які ченіні, Боже, та як він їх любить... Найстаршому скоро вже буде дванадцятий, вже зможе йти щось робити до багачів, наприклад, коні погонити, худібку пасти, та все ж буде дармовий харч, восени, може, якусь одежинку спроявлять, і знову ж таки легше буде йому й жінці..."

Так, в роздумах, Василь то натягував віжки, то попускав і махав батогом, все старався, аби коні не переходили в галоп, а бігли підтюпцем. Треба їхати скоро але щоб коні не були мокрі, бо то недобре, коли вони перевтомлюються. Василь дуже любив коней, хоч вони були не його, але він навіть говорив із ними коли нікого поблизу не було. Особливо любив говорити до вороного. Який це був розумний кінь, як він усе розумів. Тому Василь старався кожного ранку сховати кусочек хліба в кишеню, під час сніданку, а потім посолити і дати йому. Сива кобила була старшою, але не те... Правда Василь любив і кобилу, але не так як вороного. Коли Василь натягав віжки, то вороний зразу пускався в галоп — це було для нього як сигналом, а як попускав, то він біг підтюпцем.

Отак і незчулися, як в'їхали на подвір'я плебанії.

На ганку на лавці сидів отець Кирило. Онуки скочили

з воза й побігли до діда, кинулись йому на шию. Олег Калитовський був старшенький, йому вже йшов п'ятнадцятий, а Несторку було лише вісім.

До ґанку підійшов Василь, запитавши:

— Їгомосте, чи є щось робити терміново?

— Є, Василю, є! Бери мішок пшениці і вже вези до млина.

— Але, їгомосте, я маю багато роботи, завтра свято, та й гостей буде чимало.

— Василю, — спокійно відповів отець Кирило, — вже вези до млина і багато не говори.

Василь зрозумів, що тут суперечка не потрібна. До ґанку підійшли обидвос Калитовські й Дарка.

— Як там справи, Василю?

— А що там справи? — посміхнувся отець Калитовський — у нас черешні, вишні добре вродили, погода гарна, значить, будуть гарні підпеньки. Ото й усе. А хліба, то хіба хліба? Ви ж знаєте наші землі, це не те, що у вас.

— Сідайте, сідайте, мої любі, най я на вас добре подивлюся, Євгеніє, сідай.

— Ні, тату, я йду до цьоці, може, потрібна моя поміч.

За нею кинулась і Дарія.

— Ні, ні Дарочко, ти зачекай. Я тебе так давно не бачив, розкажи мені, що нового біля вас. Де ви тепер живете, як живете?

— Та до різдвяних свят ми жили в Устечку. Я не знаю, чи вам відомо, що на місці покійного Тодора, — Дарці виступили слізози на очах, — на парохію заступив мій вуйко. Ви його знаєте, отець Кипріян Козловський. Якби хто другий, то ви знаєте, як говорять: «По отцю дзвони дзвонять, а імость з дітьми з плебанії вигонять», а так ми жили ще до різдвяних свят. За цей час я ще мала гроші та й вуйко Кипріян мені підказав, то я двісті корон дала на богослужбовий лебат. Проценти перших

сто корон нехай церква роздає помежи бідних, а на проценти других сто корон кожного року на 18 листопада в церкві мають правити Службу Божу за упокій душі Тодора. Це хочу навіть посвідчити в Станиславівському єпископаті.

— Так, так дитино, — промовив отець Кирило, — ти зробила багато, що в твоїх силах. Дякую тобі, дочко, за моого сина, що ти його не забуваєш. По очах твоїх бачу, що ти дуже тужиш за ним. Ну що зробити, на все воля Божа. Так, так воля Божа. Я боюсь іншого: кажуть у народі, якщо паде нещастя на двір, не закривай ворота. Так, так, не закривай ворота...

І отець Кирило поринув у глибоку задуму. Потім підвівся й почав ходити то вперед, то назад. Щоб він не робив, куди б не йшов, в нього перед очима весь час стоїть Тодор і всміхається. Ніяк не може тато зжитися з думкою, що його сина вже немас в живих. Півроку пройшло, як помер на сухоти у тридцять сім літ від роду...

— Боже! — прошепотів сам до себе отець Кирило, — який то був великий похорон. А як гарно про його Тодора потім відізвалася повітова газета. Як то було написано, як то було написано? — Напружив пам'ять, — Ага, нагадав: «Руська суспільність втратила розумного робітника. Він був приятелем і учителем для своїх громадян. Упав у могилу, як витязь...» Ще дещо пригадав із тієї статті й усміхнувся. Від такої оцінки роботи його Тодора потепліло в грудях і він знову усміхнувся. Це чи не вперше за півроку.

* * *

Закінчувався робочий день. Із пасовицька діти гнали худобу, вівці. Весна є весна. Тепло, перепадають дощі. На пасовищах така пишна трава цього року виросла, лише нівроку. Худоба повертається з пасовища напасена, ступає поволі, доляючи кожний метр дороги з важкістю.

Зайшовши до стайні її можна навіть не прив'язувати, бо відразу лягає. Декотра худобина так набивала боки, що аж постогнувала.

Надвечір на болоті, і потічках починалися жаб'ячі концерти. Ніби змагаючись між собою, на берегах, межах давали свої концерти цвіркуни, а в повітрі бриніли хрущі, перелітаючи з дерева на дерево... Минали останні дні травня.

На одному із сільських дворів, повечерявши, перед сном сиділи дід з онуком. Вечірня природа заохочувала побути на свіжому повітрі.

— Дідуню, — заговорив цікавий до всього онук, — як добре: багато говорити чи мало?

Дід подумав, подумав, як же це відповісти онукові. Багато всього знає він, адже прожив довге життя.

— Слухай, онучку, — озвався дід, погладжуючи свої пишні вуса. Його в селі за ці вуса називали кобзарем. — Ось чуєш оті жаб'ячі концерти? Хто їх слухає? А ніхто. Чуєш оті свистіння цвіркунів? Хто їх слухає? Ніхто. А коли вдосвіта перший раз заспіває півень, багато людей пробуджуються, але ще лежать, спочивають. А коли вдруге півень закукурікає, то багато людей вже встають і пораються по господарству. А вже коли втретє півень закукурікає, то піdnімається ввесь народ до роботи.

— Дідуню, — знову заговорив онук, — а в якій годині півень співає перший раз?

Дід зрозумів, що посипалися нові питання, а чому, а чого?

— Перший раз півень кукурікає о 4-й годині. Другий раз о 5-й годині, а третій раз о 6-й годині, а зрештою, ходімо уже спати.

Сьогодні ще середа, а завтра, в четвер, свято Вознесіння Господа Ісуса Христа — 40-й день після Христового Воскресіння або Пасхи.

* * *

Топорівський управитель школи Петро Стефанів із своєю сім'єю жив у прибудові позаду школи. Все це спеціально було побудовано за ціарські кошти, як тоді говорили.

В село Стефанів прибув у 1874 році після закінчення вчительської семінарії. Тоді в селі діяла парохіяльна школа в сільській хаті. В одній половині розміщалася гмінна управа, в другій – навчалися діти. В Топорівцях було багато дітей, але вчилися не всі. По-перше, бракувало вчителів, по-друге, не було умов для навчання. Діти просто не поміщалися в приміщенні.

Петро Стефанів перш за все організував двохзмінне навчання. Але й цього було замало. В 1877 році розпочинається будівництво, нової школи, яку відкрили в 1879 році.

Петро Стефанів створив свою сім'ю, здружився з багатьма людьми, особливо – із родиною Гамораків.

У Топорівцях Стефаніви вже прожили майже двадцять п'ять років. За цей час тут працювали священиками – зять отця Кирила Гаморака отець Василь Калитовський, приват-сотрудником син отець Теодор Гаморак, а до села часто навідувався і сам отець Кирило Гаморак, адже тут він був одружений у покійного отця Івана Стрийського. Тому Стефаніви збиралися на храмове свято на Вознесіння до Стецеви до отця Кирила Гаморака.

– Петре, ти би пішов до отця Юліяна Войнаровського, – сказала Марія. – Запитай його, чи би не взяв нас із собою? Чого будемо гнати в Стецеву ще одні коні?

Ось таким надвечір'ям Петро Стефанів ішов до плебанії. Отець Войнаровський в цей час походжав подвір'ям і за звичкою покрикував на наймита:

– Ади, скільки вже буду говорити, аби ти, Йване, поспошував ці бур'яни тут, у закутику. Де це файнно, аби біля плебанії росли такі бур'яни? Ходиш тут кожний день і хіба ти цього не бачиш, а чекаєш, аби я тобі сказав?

— Ага, чекаю, — огризнувся Іван, — лиш чекаю аби ви мені вказали. Худобу вигнати на пасовисько — чекаю аби ви мені сказали, гній вичистити з стайні — чекаю аби ви мені сказали сапання в полі повно — на вас чекаю, аякже, чекаю...

— Гов, гов — підняв руку догори отець Юліян, — таже тебе лише зачепи, то й не зіпреш. То-то маєш писочок, я одне слово, а ти десять, я одне слово, а ти десять. Може би ти мене вчив як треба газдувати?

— Можу, можу і навчити, — відгризався Іван. Але на ці слова повернув голову, бо рипнула хвіртка і показався Петро Стефанів.

— Слава Йсусу Христу, — привітався Петро.

— Слава навіки Богу, — відповів отець Юліян, склавши почтіво на грудях руки.

— А що це ви обидва щось сперечаетесь?

Отець промовчав.

— Та то отець Юліян, — відізвався Іван, — щось жартують до мене. Вони все надвечір мають добрий настрій, тай все з нами жартують. Мають дуже добру натуру, дай їм Боже, — Іван склав дві долоні докупи і підніс догори, — за це царство Небесне.

Отець Войнаровський гнівно подивився на Івана — від цих саркастичних слів ним аж пересмикнуло, але промовчав. Щоб вийти з такої ситуації, Стефанів зразу приступив до діла:

— Скажіть, будьте добрі, отче, ви їдете завтра на храм до Стецеви?

— Їдемо, — відповів отець.

— А чи можете взяти і нас, щоб ми не гнали ще пару коней?

— Візьмемо, візьмемо, а чого не взяти, місця й так багато в бричці. Так що їдьте з нами, пане Петре.

— Вельми дякую, вельми дякую. Значить, ми вранці чекаємо на вас. Бувайте здорові.

— Ідіть здорові, — сказав навздогін Стефаніву отець.

— Ну, то що, Іване, легше тобі стало, що ти при чужому чоловікові так файно до мене говориш? Ти скажи мені правду, чи ще довго будеш отак мені пискувати? Що це я у тебе на службі, чи ти в мене, — докопувався до свого отець Юліян.

— Я не пискую, отче, боронь Божу, я просто говорю, що вам, як би мовчав, то ви би задовбали хлопа живцем.

— Я багатьох задовбав? — скипів від люті отець.

— Ще цього бракувало, — промовив вже стиха Іван.

— Мой, мой, доведеш ти мене до гніву, дивися, аби тобі відтак не було банно, — гнівно промовив отець Войнаровський. — Почеши файно коні, добре заправ бричку, бо після служби їдемо до Стецеви на храм, — і пішов до покою.

* * *

Петро прийшов додому, а вечеря вже на столі. Всі сіли вечеряти. Із восьми дітей у хаті були лише Юліян, що недавно закінчив сільську школу й поки що допомагав родичам по господарству, Клім ходив у третій клас, Роман вчився в другому класі, Тит мав шість років, Ольга ще була в колисці.

Найстарша — Євгенія — вчилася в Чернівцях, в учительській семінарії. Володимир — у духовній семінарії в Станиславові. Гнат — в ціарсько-королівській кадетській школі імені його величності цісаря Франца-Йосифа у Львові.

Після вечері полягали спати, бо рано треба було вставати — мали ще якусь худобу. Петро заснув відразу, але від Марії сон кудись утік. У голову лізли різні думки й не давали спати. Одна ще не встигала покинути а друга вже її здоганяла. Від тих думок голова була повна як вдень так і вночі. Мама є мама, за кожну дитину думає переживає, бо то своя кров...

З дітьми у Стефанівих був більш-менш порядок, але найбільшу гризоту Марія мала з братом Лесем. Він жив у них від того часу, як прийшов до другого класу. Мороки з ним було багато. Найперше, зайшов собі з отцем Стрийським. Показав дітям у школі, як ходить отець, перевалюючись, бо був дуже ограйдний. Це викликало сміх у дітей, пішло по селі і, звісно, дійшло до отця. Що вони ся мали з Петром від отця Стрийського, — один Бог знає. Навіть у гніву були. А оце Лесь десь років десять тому написав оті так звані «Лумера». Боже, що то було за крику від отця, чим би то було скінчилося, — ніхто не відає, але отець Іван невдовзі помер.

Або, нагадала собі Марія і всміхнулася, як Лесь перев'язував собі хусткою ногу й казав, що має «роматуз», носився з тою ногою... Боже, скільки-то сміху було, як він перекривловав Николіху Федорчукову. А кілька років по тому написав оповідання «Мужицька смерть», але, слава Господу Богу, Николіха вже вмерла і нема кому сваритися. Бо в Топорівцях, у кого які є претензії до Леся, то всі йдуть скаржитися до Марії, ніби вона йому мама, а то що — він її слухає, чи що? Особливо став непослушний після смерті мами. До Торговиці майже не повертає, хоча тато живуть. Скільки вони з Петром про це йому говорили, нічого не допомагає. Слава Богу, вже має двадцять дев'ять років але ще не жонатий. Ніяк не може найти собі пару. Скільки на світі є дівчат — бери, вибирай, яку хочеш, женися тай живи.... Так ні, сподобав собі тоту Мільку Николи Стрийського, а той через ті «Лумера» навіть слухати не хоче про Лесеве женіння.

І роботи Лесь доброї немає. Одне, що пише гарні оповідання і вже почали величати письменником. Це може й добре. А що буде далі, — один Бог знає... Отак Марія думала, передумувала і аж над ранок заснула.

* * *

Вранці під'їхала отцева бричка й вони поїхали до Стецеви. На передньому сидінні у бричці сидів одягнутий по-святковому фірман: вишита сорочка звисала аж до колін, у нових портняницях, сорочка підперезана окрійкою, на ногах — черевики, на голові — капелюх. Іван в одній руці тримав віжки, в другій — батіг, яким весь час потраскував у повітрі. Він добре доглядав коней, вони були вгодовані, вичесані, шерсть аж блища на них. Їхати такими кіньми не було стидно ні їздовому, ні пароху. Так що їхали на храмове свято гонорово.

Отець Юліан Войнаровський зранку відправив Святу Літургію у Топорівській церкві, але до парохії ще належало і село Підвисоке, до якого під'їжджали. Дотепер всі мовчали, кожний думав про своє й лише роззирався на поля на яких буяла весна. Мовчанку порушив отець Войнаровський:

— Ви мені вибачте, але мушу повернути до церкви й відправити Святу Літургію. Думаю, пане Петре, що і ви з пані Марією теж зайдете до церкви помолитись. В нас ще є багато часу, щоб вчасно прибути до Стецеви. Ми трохи зарано виїхали, — оправдовувався отець Юліан.
— ви мене не питаете чого так скоро, а я й не говорю, але тепер, думаю, ви вже зрозуміли.

— Нічого, нічого, отче Юліане, — відповів Петро Стефанів, злізаючи з брички і подаючи руку своїй жінці, коли під'їхали до церкви. — Ми давно вже хотіли побувати в Підвисоцькій церкві, а тепер з вашої ласки нам трапилась така нагода, то ми дуже вам вдячні, — сказав, а в голові промайнуло: "З чужої брички і серед поля деколи треба злізти".

Петро Стефанів подав руку і старій попаді, яка теж їхала до Стецеви на храмове свято. Старенька їмость із паличкою до церкви не зайшла, а сіла на лавку під церквою.

Кожного року отець Войнаровський, їduчи до Стецеви на храмове свято на прохання отця Кирила Гаморака забирає із собою стареньку їмость Єлизавету Стрийську, тещу отця Кирила, яка жила у брата свого чоловіка Миколи Стрийського.

Всі чоловіки, жінки, хлопці й дівчата, які ще йшли до церкви, підходили до їмості й чесно вклонившись, віталися, "Слава Ісусу Христу", — ціували в руку.

Майже п'ятдесят років служив у цій церкві покійний отець Іван Стрийський, бо як уже згадувалося, Підвисока належала до Топорівської парохії. Віруючі з Підвисокої так привикли до покійного отця і їмості, що не могли так собі пройти, не помітивши Елизавети. Вже дев'ять років, як не стало покійного отця, а їмость продовжують шанувати. Від цієї поваги в старенької аж сльози виступили на очах:

"Так, так, — подумала їмость, — всьому є свій початок і всьому свій кінець. Кожному, хто взяв свій початок у житті, повинен знати й думати, що колись буде й кінець. Але молодість де в кого є буйною і здається, що так буде вічно, а то не так... Ой не так", — перебирала в своїй пам'яті старенька, а коли почула що отець Юліан розпочав «вхідну» молитву у вівтарі, то перехрестилася: "Вже почалася проскомидія", — відзначила подумки й знову поринула в свої думки.

Надворі буяла весна і все довколо вбралось у зелень, як і скрізь, пахло бузком і черемховою. Попід церковною огорожею росли кущі дикої шипшини. Їх обліпили горобці й весело цвіріньяли, перестрибуочи з гілки на гілку. На одну зразу сіло з десяток, гілка нагнулася аж до землі, горобці сполосились і, весело цвіріньяючи, перелетіли на церковну огорожу. Все це спостерігала Єлизавета й подумала, що їй вже пішов вісімдесят шостий рік. "Ніби й багатенько прожила, — продовжила свої думки їмость, — але, здається, ще

лишень учора відкрила вікно, а вже доводиться його закривати. Так, так!"

Її покійний тато отець Микола Загайкевич служив на парохії у Серафінцях і одночасно деканом Городенського деканату. Її старша сестра Маріанна вийшла заміж за отця Миколу Чомкевича, який працював на різних парохіях, але як звільнилася багата на той час парохія в Топорівцях, декан відразу перевів туди свого зятя. Але недовго прослужив отець Чомкевич на цій парохії. Через два роки помер на сухоти.

Покійний Іван Стрийський, ще, будучи студентом Львівської духовної семінарії, раніше був знайомий із отцем Чомкевичем, кілька разів приїжджав до нього в гості. Єлизавета всміхнулася, пригадуючи як у Чомкевичів вони з Іваном і познайомилися. Після закінчення духовної семінарії отець Стрийський служив у Сороках, а після смерті отця Миколи Чомкевича перейшов до Топорівців. "Спочатку не все в нього йшло добре, — продовжила свої думки Єлизавета. — Старенька церковця, старенька плебанія... Але, Слава Богу, як став газдувати молодий пан-дідич Вітус Комар, то побудував велику церкву — на ціле Покуття. В церкві були чотири вівтарі. Дзвіниця мала п'ять великих дзвонів. Пізніше було побудовано й велику плебанію на дві сім'ї." Їмость прислухалася, що там робиться в церкві: "Чи довго ще чекати?" — і почула, як отець Войнаровський відправляв:

— Благословенне царство Отця, і Сина, і Святого Духа, нині і повсякчас і на вікі вічні-i-i-i!

Хор підтримав: «Ам-i-i-i-нь!»

"Ого, ще не скоро закінчиться", — подумала їмость, — ще тільки починають літургію «оголошених».

Старенька їмость, сидячи, сперлася на паличку і продовжувала перебирати своїми старечими думками. Мали вони з отцем Іваном троє дітей:

Найстарший Еміліан закінчив Львівську духовну семінарію, вивчився на священика. Перед висвяченням оженився з Мальвіною з родини отця Драгомирецького, що служив на парохії в Ясеневі Пільному. Спочатку служив приват-сотрудником на парохії в Космачі. Там, до речі, народився найстарший син Анатоль. На той час — сват, отець Семен Гаморак — прихворів, а зять Кирило служив на Буковині в Качиках і закінчував будівництво нової церкви. На сімейній раді вирішили, що на поміч отцю Семену піде приват-сотрудником отець Еміліан. Тут, у Стецеві й народився в них другий син — Євген.

Потім зять закінчив будівництво церкви й перейшов до Стецеви служити приват-сотрудником, а Еміліан перейшов на парохію до Старого Гвіздця. У Старому Гвіздці у Еміліана і його дружини народилася дочка Меланія.

Довго у Старому Гвіздці Еміліан не працював — усього два роки, бо звільнилося місце пароха в Копичинцях і його перевели туди. Там у Мілька народився Корнель. Через кілька років Мілько дістав сухоти і невдовзі помер. Боже, яка це була гризота! Вдова Мальвіна була дуже доброю невісткою, а для дітей — мамою. Але залишилася із чотирма дітьми на руках та ще й будучи вагітною... Для таких, як вона, це була важка ноша, ой важка...

Але, Слава Богу, трапився їй добрий другий чоловік — Филип Левицький, інженер, який працював директором нафтової кopalальні «Вакуум Ойль Компані» в Бориславі. Взяв опіку над півсиротами й Мальвіна з ним має ще двоє дітей.

Другою дитиною у них з отцем Іваном була Ольга. Тішилися дуже, бо думали що буде жити біля них. Але не так сталося, як гадалося. Після закінчення Чернівецької вчительської семінарії посватався до неї

Кирило Гаморак зі Стецеви. Так що віддали доньку аж на третє село.

Зять Кирило закінчив теологічні студії у Львові й дістав парохію у Качиках на Буковині. Посипались діти. Невдовзі перешов, Слава Богу, служити приват-сотрудником до Стецеви, до свого тата отця Семена Гаморака. Ніби було все непогано. Але ще добре не зажила рана після смерті Еміліана, як через два роки померла Ольга. Так-так!

— Боже! Дай Боже царство їй небесне! — вголос мовила їмость і перехрестилася. — Господи! Всі ми смертні. Кожен помирає, коли приходить йому пора. Діти хоронять батьків — це нормально. Але коли родичі хоронять своїх дітей... — Їмость почала хитати головою, з очей потекли слози, мов краплі дощу. — То є тяжкий хрест. О-о-о! То є тяжкий хрест!

Ольга залишила Кирилові восьмеро дітей, причому четверо — неповнолітніх, найменшому дві неділі. Слава Богу, вдалось умовити племінницю Мільку й та пішла до Гамораків і замінила дітям матір...

— Отаке-то воно життя, — помахала головою їмость і прислухалася: що там робиться у церкві, чи довго ще буде йти відправа? “Ми, таємно херувимів з себе уявляючи, Животворчій Тройці Трисвятую пісню співаючи, відкладімо нині всякі житейські піклування, щоб прийняти і на Царя всіх, що його в славі проводять Ангельські чини невидимо-о-о. Алилуя! — почула їмость та й подумала: — ще трохи”.

До старенької їмості надлетіла бджола, кружляла навколо неї, кружляла, а потім почала літати перед обличчям. Їмость непорушно сиділа, щоб, бува, не вжалила, а коли вже надоїла своїм дзижчанням, махнула рукою:

— Чого ти коло мене крутишся? Лети собі на квітки та й збирай мед! — I бджола залишила її.

Їмость далі ворушила думками у своїй старечій голові.

Третьюю дитиною в них був син Євген. Дуже добре вчився у школі, потім — у Коломийській гімназії. Закінчив правничі студії у Чернівцях. Став доктором права. Оженився у снятинського пароха отця Григорія Сінгалевича з Мількою. Дуже гарна в них невістка. Має файногого брата отця Івана, що вже давно служить у Белелуї. Сінгалевичі в родинних стосунках з Кобилянськими з Чернівців, то ж до Белелуї часто приїжджає в гості письменниця Ольга Кобилянська.

Зараз Євген працює нотарем у Ващківцях. Якось приїжджал і хотів забрати її до себе. Так, так! Дуже просив, але їмость відмовилася. Кожний день ходить собі на цвинтар на могилу свого Іvana. Напевно, скоро забере її до себе. "Але я ще хочу побути в Стецеві, надивитись на внуків, правнуків, помолитися на могилі нашої Ольги. Так, так!... Ще раз...", — потвердила їмость.

Що то життя? Старенька їмость вже не дуже турбувалась про їжу, про одяг, про те, що діється в селі. Вона жила думками про свого чоловіка, про дітей. Вони їй часто сnyться. Недавно сnyвся Іван, що приїхав за нею бричкою. Такий молодий сам тримав у руках віжки. Сорочка вишита, а біла-біла...

А то якось сnyвся їй Мілько, що прилетів по неї. На плечах мав два великі крила, махав ними, махав і ніяк не міг посадити її на свої плечі. На цьому вона й пробудилася...

А оце недавно снилось їй, що вона спішила дорогою в бік довгого й вузького моста, через якесь провалля. Так спішила, так спішила, аби встигнути. Повз неї спішили люди — виходили то з однієї стежки, то з другої. І вже всі повиходили на дорогу, що вела до моста, й на мості вже було багато людей. І всі спішили перейти на другий бік.

Як тільки їмость наблизилась до моста, звідкись

появилась Ольга, така гарна-гарна, красно одіта і всміхається до неї: — Мамко! — промовила, — Вам ще заскоро на той бік. Вертайтесь додому...

На цьому їмості пробудилася. Усі сні переповідала хатнім, сусідам. Дуже детально розказувала, при цьому смакуючи кожне слово. Всі її слухали, співчутливо кивали головами, а про себе думали: "Боже, Боже! Які літа, такий і розум..."

* * *

Зранку почали з'їжджатися гості. Першими прибули гості з Городенщини. Приїхали отець Іван Плешкан з Галею, Василь Стефаник. По дорозі на станції в Городенці підібрали Северина Даниловича з Ганною, які приїхали потягом з Тернополя.

Незабаром прибув доктор Кирило Трильовський із Лесем Мартовичем. Прибув Снятинський декан-отець Михайло Заревич, парох села Рожнів. За ним — отець Діонизій Вакулинський з Русова. Настанку приїхали гості із Топорівців. Отець Юліан Войнаровський, Стефаніви — Петро з Марією і старен'ка їмості Єлизавета Стрийська. Всі отці приїхали зі своїми їмостями. Після вітань та поздоровлень всі рушили до церкви. В цей останній день травня 1900 року велике свято — Господнє Вознесіння, а в Стецеві — храмове свято.

* * *

Церквою або храмом називається присвячений Богові будинок, до котрого віруючі збираються для молитви. Церкви мають форму корабля, кола або хреста. Форма корабля — це символ Ноєвого Ковчегу, що веде нас морем життя до тихої пристані — у Царство Небесне. Форма кола символізує вічність церкви Христової. Вигляд Хреста нагадує віруючим, що вони одержали спасіння

через Хрест Христовий. Головний вхід до церкви завжди повинен бути із заходу, а вівтар — звернений на схід, тобто до сходу сонця або у бік світла. Це значить, що віруючі люди завжди повинні входити до церкви з заходу, відходячи від темряви і зла, і всі прямують до сходу сонця, до Христа, якого у Святому Письмі названо «Світлом зі Сходу».

Слід відмітити, що церква в Стецеві за своєю будовою мала форму хреста. І всі вірні їй входили тільки з заходу, намагаючись відійти від темряви, від зла.

Храми будуються й освячуються в ім'я Божої Матері, Апостолів, Мучеників різних святих та назвами важливих подій із земного життя Ісуса Христа. Свято, на честь якого побудовано й освячено церкву, називається храмовим святом або Празником і воно відзначається дуже урочисто.

Християни кажуть: «Як хата без Матері, так місто чи село без церкви». Коли ми далеко від дому, то настає момент, коли спішими до мами на її день народження чи іменин, так і добрий християнин спішить до церкви того села чи міста. Таке свято прирівнюється до Великодня.

* * *

Як усі гості пішли до церкви, їздові розпрягли коней і прив'язали до бричок, в яких були в кого свіжоскошена трава, в кого — конюшина, а в кого — люцерна.

Першим розпріг своїх коней Грицько із Рожнева. Був це статечний, років п'ятдесяти, гуцул, здоровий в тілі, із худощавим смаглявим обличчям, з-під зеленого капелюха вибивався буйний чорний чуб.

— Здорові будьте, хлопці, — привітався Гриць до побратимів, які вже розпрягли коней і поправляли корм.

— Здоровенькі були, — відповіли ті.

Гострий на язик Іван з Топорівців відрубав:

— А в нас порядні газди вітаються, "Слава Йсусу Христу!", а ще порядніші відповідають "Навіки Слава Богу!"

Хлопці розсміялися, не всі знали, що в горах, хоча Рожнів ще не гірська місцевість, прийнято вітатися не так.

Найкращі коні були з Чортовця. Це були сірі жеребці в яблуках, добре вгодовані.

Дорога з Чортівця не близька, але на конях це не позначилось — вони гребли копитами землю, ніяк не могли втихомиритись, бачачи поруч із собою стільки коней.

Русівський їздовий повернув коні додому. Так як до Русова недалеко, то отець Діонізій сказав, щоб він приїхав за ним надвечір.

Давав лад усій компанії їздових місцевий Василь Буждиган. Підійшли всі до сивих жеребців.

— Прекрасні коні, — сказав Гриць, — такі коні є лише у дворі нашого пана.

Гриць підійшов до одного з жеребців, рукою взяв за вудила, другою поплескав по ший, після взяв за нижню щелепу, і хоч як упирається кінь, він легко відкрив щелепи. Кінь відчув міцну руку і заспокоївся.

— Так, хлопці, — промовив Гриць, — цьому коневі небагато-немало, а вже набігло сім років.

До Гриця підійшли ближче Іван з Топорівців, Олекса з Будилова, Петро з Чортівця і Василь Буждиган.

— Звідки ви, пане Григорію, — втрутився в розмову наймолодший серед присутніх Петро, — можете це знати? Його зацікавило, як той вгадав.

— А я, прошу пана Петра, читаю це по зубах. Цьому мене навчив ще мій дід, небіжчик, дай йому Боже царство небесне, — і Гриць повернувся до сонця і перехрестився.

— Ось дивітьсяся. Я вас також навчу. В коня на верхній і нижній щелепах спереду є по шість зубів, які називаються різцями. Далі йдуть по дванадцять на верхній і нижній щелепах так звані кутні зуби. А от ви знайшли в

полі череп конячий. Як узнати, чи це череп коня, чи кобили? Хто з вас знає? Ото, ціле життя ходите біля коней і цього не знаєте? Що, нема кому вас навчити? Фе-е-е-е!

Всі застидалися і похилили голови, не дивлячись один на одного. Після невеликої паузи Гриць продовжив:

— Ось дивіться. Між різцями і кутніми зубами є по два великі зуби, які називаються іклами. Вони є переважно у жеребців. Так от, якщо ви знайдете кінський череп з іклами, можете сміливо твердити, що це череп коня. Якщо нема іклів — це череп кобили. Далі. Середня пара різців, оце-о, — показав пальцем Гриць, — це є зачепи, далі йдуть середні різці, оце-о, а крайні зуби називаються окрайками. От по цих різцях і визначають вік коней і худоби. Якщо в коня постійні різці і не стерті, то коневі є до п'яти років. Після п'яти років починають стиратися зуби, о-ци, — продовжував Гриць. — Ану дивіться, так звані чашечки. Вони стираються перший раз на різцях нижньої щелепи, на зачепах — у шість років, на середніх різцях — у сім років, на окрайках — у вісім років. Після стираються на верхній щелепі: на зачепах — у дев'ять років, на середніх різцях — у десять, а на окрайках — в одинадцять років.

— Так от, — продовжував Гриць, а він, по-перше, любив поговорити, а, по- друге, багато таки знов, — у цього коня стерта чашечка на зачепах і на середніх різцях, значить йому вже сім років. Дуже просто.

— Ого, — промовив Іван, — ви пане Григорію, як професор, — так гладко говорите, гей би читали по писаному.

— Так виходить, — трохи зверхнью відповів Гриць і відпустив коня.

Івана це трохи заїло і він продовжив розмову (звісно здержанна і розумна людина дякувала би за таку науку, але цей навчився сваритися з отцем Войнаровським за

кожне слово, то й тут не міг стриматися). — Раз, ви, пане Григорію, так багато знаєте, це явно відчувається, — набравши серйозного вигляду, заговорив Іван, — я бачу це по худобі, то дайте мені відповідь на два питання...

Гриць відразу зрозумів, що він попався на гачок. Про себе подумав: "Навіщо було йому зачинати цю бесіду, адже від таких, як цей Іван, добра не чекай". Але вже не було куди діватися. Хлопці поставали півкругом і заусміхались.

— Прошу, прошу, пане Іване, — з іронією в голосі прозвучало, — як зможу, то відповім.

— Так от, — загорівся Іван, смакуючи щось в роті і думаючи, як то делікатніше застидати такого собі файногого й розумного гуцула. Ади приїхав з гір, має справу переважно з деревиною, а тут хоче вчити газдів розуму, — перше питання — по тваринництву, а друге — по політиці.

— Бачите, пане Іване, я в політиці не дуже розбираюся, я вже кажу це наперед, але нічого, дастъ Бог, то, може, відповім.

Іван почав затягувати «зашморг» на ший Гриця.

— Перше питання, — заговорив лукаво Іван, — чому корова вправляється пляцками, а кінь такими собі, — Іван показав приблизно руками, — грудками, а вівця — бібками?

Хлопці зразу замовкли, а після зареготали, чекаючи розв'язки. Такого повороту справи Гриць, звісно, не сподівався. Але, як той казав, якщо стояти, то стояти до кінця.

— Це, пане Іване, кожна худобина має своє. Корова любить жувати, кінь собі любить хрумкати соломку чи сінце, форкати...

Іван, мов той павук, насотав павутини, насотав і далі оплутував свою жертву.

— Ні, ні, пане Грицю, Ви давайте конкретно відповідайте на моє питання.

— Це залежить від будови шлунку, кишок, а, зрештою, пане Іване, давайте друге питання, по політиці, — і замовк, оглядаючи своїх побратимів.

Іван вже «зашморг» затягнув, але ще тримав паузу, смакуючи від цього задоволення.

— Скажіть мені, пане-добродію Грицю, таже ви такий файнний, розумний чоловік — видно по вас, що ви багато знаєте, розумітесь на всьому, — карбував з сарказмом кожне слово Іван, відчуваючи від цього ще більшу насолоду, — але якщо ви не розумітесь в гімняках, то чого сунетесь в політику? — Повільно промовляючи останні слова, Іван, ніби бив Гриця палицею по голові. Це все одно, що кинути недопалок під ноги й розтирати його ногою, розтирати... У Грицевій голові лише бухкало: бух, бух!

Боже, як всі зареготали. Олекса аж присів, Петро з Василем плескали один одного по плечах і від сміху аж заходилися.

Грицеві від такого повороту справи дух перехопило й він ловив відкритим ротом повітря, мов риба на березі, а після не стримався й собі широко розсміявся. Іван дивився на Гриця й переможно усміхався.

Але Гриць так просто не здався. Впіймавши момент, запитав у Івана:

— Що то за шрам у вас, пане Іване, на лиці?

— А це як я був малий, то мене мале лоша вдарило рітьма.

— Еге-е-е, то ви, пане Іване, мали те добре чути, — карбував Гриць.

— Як-то, — не зрозумів Іван.

Але Грицеві цього й треба було.

— Бо лоша вдарило вас близько коло вуха!

Регіт, який трохи притих, знову відновився. Сміялися всі. Поки забавлялася весела компанія, у церкві розпочалась храмова відправа...

е в середу ввечері отець Кирило Гаморак відправив велику вечірню з посвяченням хліба (хлібців) і вина в пам'ять про те, як Ісус Христос святив 5 хлібів і 2 риби і нагодував ними яч людей.

Вранці перед відправою отець Кирило розрізав ці хлібці на маленькі кусники, покропив освяченим вином, і сестриці почали роздавати вірним, в пам'ять давнього звичаю: роздавати їжу молільникам, особливо, які прийшли з других сіл – щоб могли підкріпитися на час тривалого Богослужіння. Святкова Літургія почалася виголосом декана-отця Михайла із Рожнова. «Благословенне царство Отця і Сина, і Святого Духа нині і повсякчас, і навіки вічні-і-і-і-і!» – пролунало в церкві, наче грім прокотився попід хмарами. У отця-декана був сильний баритон. Миряни зачудовано слухали. Але тут несподівано гримнув з піднесенням хор: «Амі-і-і-і-і-нь-ь». Прихожани від несподіванки аж стрепенулися, а диригент хору замахав руками на хористів, мовляв, тихіше співайте, тихіше.

Декан-отець Михайло з піднесеним голосом виголошував прохання мирної ектенії, а хор все закінчував співом: "Господи помилуй!" Деканові співслужили: сільський парох отець Кирило Гаморак, гость із Чортківця Городенського деканату отець Іван Плешкан, зять отця Кирила Гаморака, гость із Трійці Заболотівського деканату отець Василь Калитовський, гость із Топорівців отець Юліян Войнаровський, гость із Русова отець Діонізій.

Всі священики по черзі, згідно свого достоїнства, виголошували молитви /ектенії/. Дяк прочитав з книги діянь Апостолів про вознесіння Ісуса Христа:

«Він звелів, щоб вони не відходили з Єрусалиму, а чекали обітниці Отчої», що про неї — сказав він, ви-

чули від мене". Іван бо водою хрестив, — ви ж охрещені будете Духом Святым через кілька тих днів!» А вони, зійшовшись, питали Його й говорили: "Чи не часу цього відбудуєш Ти, Господи, царство Ізраїлеве!" А Він їм відказав: «То не ваша справа знати час та добу, що отець поклав у владі Своїй. Та Ви приймете силу, як Дух Святий злине на вас, і Моїми ви свідками будете в Єрусалимі, і в усій Юдеї та в Самарі, та аж до останнього краю землі!» І прорікши це, як дивились вони, Він угору возноситься став, а хмара забрала Його сперед їхніх очей».

Святочну Євангелію від Апостола Луки прочитав отець Кирило Гаморак. Після Євангелії декан-отець Михайло виголосив проповідь, в якій наголосив:

— Дорогі браття і сестри! Сьогодні свята Церков обходить пам'ятку славного Вознесіння Ісуса Христа на небі. Ісус в 40 днів по своїм воскресінню вивів Апостолів на гору Оливну, розпрощався з ними і в їх очах Вознісся на небо. Коли Апостоли ще довго дивилися за Ним, з'явилися два ангели і сказали до них: «Мужі Галилейські, чого стоїте дивлячись на хмари? Той сам Ісус прийде знов на землю в славі судити світ.»

Після цієї проповіді сільський парох Кирило Гаморак виголосив ектенію, в якій підносив молитву за здоров'я живих, перелічуючи їх імена.

Служба Божа продовжувалась. Хор урочисто виконував пісні, прославляючи Вознісшогося Ісуса Христа на небо.

Під кінець Священної Літургії священики і декан вийшли перед Царські врата на солею.

Декан-отець Михайло виголосив відпуст, а потім поздоровив із храмовим святом усіх парохіян, гостей, сільський парохіяльний уряд, хор і пароха церкви отця Кирила Гаморака, наголосивши при цьому:

— Дорогі браття і сестри! Сьогоднішнє свято є особливим у вашому житті. Особливим воно є тому, що

ви востаннє святкусте його у цьому, ХІХ столітті. Як скоро проходить час. Він летить мимо нас, мимо нашої волі. Він летить за Божим велінням і це все не залежить від нас. Цей час приближає нас до кінця світу, про що не раз говорив син Божий Ісус Христос.

Браття і сестри! Будьте готові до цього дня! Я закликаю вас свою волю корити волі Божій! Я нагадую вам, що наступне храмове свято ви будете святкувати в ХХ столітті. Я вас усіх здоровлю, що ви дочекалися святкувати це свято, що ви дочекалися цієї днини, як також бажаю вам усім дочекати цієї днини, цього свята в наступному році! Амінь!

Тут декан виголосив многоліття. Всі парохіяни і хор заспівалив многая літ. Після співу отець Кирило Гаморак подякував декану, священикам, що прийшли на Богослуження і разом підносили молитви до Бога за людей. Після привітальних слів всі вийшли на храмове святкове водосвячення. Хресним ходом пішли до хреста, що на церковному подвір'ї, де перед тим церковна управа приготувала воду для освячення та прибраний стіл, на який священики ставили Святе Євангліє і напрестольний хрест.

Священики освятили воду, виголосивши коротке слово-повчання, в якому побажали, щоб свячена вода була ліком і очищенням для душі, тіла та благословенням і освяченням для домів, людей, і на всяке добре починання. Потім вони напилися свяченої води і покропили нею людей, церкву та церковне подвір'я. Люди підходили і наливали в посудини освячену воду. Так закінчилася святкове храмове Богослужіння на Вознесіння Господнє в селі Стецеві у 1900 році.

* * *

Після храмової відправи всі гості отця Кирила були запрошенні до плебанії на храмові гостини. Перед самим

обідом на пропозицію Василя Стефаника вшанували пам'ять Теодора молитвою за упокій душі.

За обідом розпочалася жвава розмова. Розпочав її отець-декан із Рожнова.

— Пане Трильовський, що це ви почали створювати в Заваллю якусь «Січ»? Про це вже гомонять в повіті, а найдужче розпащекувалися жиди, вайкотять, що якийсь Трильовський хоче закрити корчми, хоче їх пустити з торбами.

Всі розсміялися і звернули свої погляди на д-ра Кирила Трильовського.

— Ні-ні, — продовжив отець Михайло, — я не жартую, це серйозно.

— Ніякі корчми я не закриваю, — витираючи хусткою рот, спокійно почав говорити д-р Трильовський, — і нехай жиди не піднімають крик. Не має такої потреби. В Заваллю відбулася Чорна Рада села, на якій засновано пожежно-руханкове товариство «Січ». Основна мета його гасити вогонь. В цьому товаристві переважно молоді люди, вони ще будуть займатися руханковими вправами для розвою свого тіла. От і все.

— Тут ви, пане, щось темните, — втрутівся в розмову отець Юліян Войнаровський, парох із Топорівців.

— А що тут темнити, — відповів Трильовський, — статут у нас затверджений Галицьким Намісництвом, все згідно наших прекрасних австрійських законів.

Але з усіх кінців стола посипались питання, на які доктор Кирило ледве встигав відповідати. Пити мусив як усі, бо здебільшого проголошувались тости, а от їсти йому не давали, так як не встигав відповідати на запитання.

— Як ти думаєш, Кириле, — втрутівся в цю дискусію доктор Северин Данилович, — ти вже бачив молодих людей на перших основуючих зборах, зацікавилися вони цим? Чи так собі? Як вони це сприйняли?

— Сьогодні ще важко давати цьому якусь оцінку, але по тих питаннях, які вони задавали мені, я зрозумів, що це їх навіть дуже зацікавило, — з піднесенням відповів Трильовський. Я впевнений, що ця справа буде масовою. Але якщо вона знайде підтримку і в ваших діях...

— Я думаю, що ми всі тут присутні, — Северин Данилович обвів усіх поглядом, — тільки "за", і будемо підтримувати Трильовського скрізь і всюди.

— Северине, твоїми устами, як кажуть в народі, та мед пити.

Всі розсміялися, але після кількох тостів і гарної закуски вирішили вийти на подвір'я і провітритись. Адже все-таки наступило літо...

Василь Стефаник і Лесь Мартович відійшли в бік.

— Василю, як твої справи? — першим розпочав розмову Лесь.

— Мої справи неважні, Лесю. Недавно померла моя мама, ти про це знаєш. Пройшло кілька місяців, а тато вже намірився женитися з дівкою. От у тебе, Лесю, вже п'ять років, як немає мами, і твій тато не дуже спішить женитися вдруге, чи не так?

— Воно то так, Василю, але ти вважай, що тут є різні ситуації.

— Які ситуації? — з хвилюванням запитав Стефаник. — Раз захотів женитися — женися. Так ні, я маю дати згоду. А я цього шлюбу не схвалюю. Ну й, звісно тато, перестав фінансувати моє утримання і навчання. Тепер я просто не знаю, як мені бути. Хочу трохи відпочити в Плещканів, завершити свої нотатки до нових новел, а там, можливо, піду читати лекції студентам. Ось такі мої справи. А твої як, Лесю? Чув, що ти вже закінчив університет? Поздоровляю тебе, поздоровляю!

— Тобі якраз впору зараз женитися. Ольга — дівчина непогана, розумна, жити є де. Що на це скажеш? — подивився Мартович на Стефаника.

— Ну ти, Лесю, якийсь смішний. Ти би лиш за женячку говорив, а чому ти не женишся?

— Ех, Василю, Василю, я би вже давно оженився, але... — Лесь махнув рукою.

— Що, Мілька вже передумала?

— Мілька не передумала, але її тато, борони Боже, проти.

— Все із-за «Лумерів»?

— Так, — відповів Лесь тяжко вздихнувши.

Василь Стефаник засміявся, але відразу схаменувся й озирнувся, чи хтось не почув його сміху, бо він в даний момент був недоречним.

— Але Лесю, як ти вдало змалював отця Стрийського, ти просто молодець. Якось я зустрічався із Франком. То ми обидва так насміялися! Виявляється, коли Іван Франко був у гостях у Гамораків, то про це дізнався отець Стрийський і приперся сюди теж. Так що Франко із ним тут і познайомився.

— Василю, я маю надію тільки на тебе. Ти повинен уладнати цю справу. Якщо вийде все добре, то я тут залишаюся і буду працювати в адвокатській конторі у Симоновича, я вже домовився. Якщо із женінням нічого не вийде, то я виїжджаю на Львівщину.

— Лесю, не роби поспішних висновків, — сказав Стефаник і відійшов.

Збоку стояли Калитовські і Дарія Гаморак. Василь Стефаник підійшов до них. Зав'язалася дружня розмова. Потім підійшов Северин Данилович, взяв Стефаника під руку й відвів трохи далі:

— Розповім тобі інтересну історію. Коли ти недавно був у нас, я не хотів тебе посвячувати. До мене у свій час звернулися знайомі друзі з Росії з проханням, щоб я посприяв їм переправляти літературу з Європи у Росію. Як я зрозумів, цю літературу до мене будуть привозити з Європи, а від мене будуть забирати кур'єри з Росії.

Так було одного разу, вдруге, втретє, десяте і т. д. Останній раз одна із упаковок розв'язалася і звідти висипалися газети "Іскра". Я собі здогадувався, що там може бути, але щоб це була революційна преса — ніколи не думав. Ale менше з тим. Тільки забрали цю партію кур'єри з Росії, як на другий день до мене в помешкання вдерлися жандарми з обшуком. Перевернули все в помешканню, але, на щастя, нічого не знайшли. Так я переказав цим друзям, щоб вони поки що припинили поставку цих пакунків через мене, нехай трохи вляжеться, забудеться... Ale кілька днів тому за сприяння перепровадження революційної літератури в Росію мені передали подарунок від самого Максима Горького — книжечку його оповідань в золотій оправі «Рассказы». Будеш у мене в гостях обов'язково покажу. Отак-то...

Недалеко стояли Стефаніви і Кирило Трильовський. Говорили про се, про те, а потім Трильовський запитав Петра Стефаніва, яке його ставлення до створення "Сіці" в Заваллю?

— Це чудово, ви самі розумієте, що це значить для наших людей, це підніме їх моральний дух, підніме культурно-масову роботу на селі. Лише як влада віднесеться до цього?

— На це в мене є всі документи, — вже вдруге сьогодні відповів Трильовський. — А взагалі, пане Петре, (в цей час до них підійшов Лесь Мартович) як ви дивитесь, щоб наступну клітину «Сіці» створити в Топорівцях? Свій задум я почав втілювати у Заваллі Снятинського повіту, в Коломийському планую розпочати із Балинців і Печеніжина. А чому в Городенському повіті, — продовжував доктор Кирило Трильовський, — не розпочати цю справу із Топорівців?

— Ви розумієте, що не так просто, — відповів Стефанів. — У нашому селі є багато порядних молодих газдів,

багато молоді, але в нас дуже прикрай вйт, буквально все доносить до повітового староства, до коменданта поліції, та й отець Войнаровський, самі бачите, сидить і лише слухає, майже нічого не говорить, завжди і на все має свою думку. І вйта підмовляє на свій бік.

У розмову вмішався Мартович:

— Та залиште, пане Петре, говорити дурниці!

Хоч Петро і був зятем Леся Мартовича, бо одружився із найстаршою сестрою Марією, але Лесь був молодший на шістнадцять років від Стефаніва і звертався до нього на ви:

— Я, напевно, скоро покину Снятинщину й поїду на Львівщину. Разом з тим мав би велике задоволення побувати у нашому селі. Я, між іншим, вважаю Топорівці і своїм селом. Також це є велика справа! Подумайте, Петре, не відмовляйтесь. На заснування «Сіці» може ще й Василь Стефаник приїде, то ми разом будемо із Кирилом Трильовським.

Лесь Мартович тут вів ще й свою лінію. Йому конче потрібно було бути із Василем Стефаником у Топорівцях.

— Ти, Лесю, краще мовчи. Ви із Василем Стефаником вже зробили велику справу десять років тому створивши «Народну Спілку». Забув уже, чи тобі нагадати? — втрутилася в розмову Марія Стефанів.

Лесь промовчав. Кирилові Трильовському ввесь хміль вийшов із голови від цієї ідеї:

— Також, пане Петре, давайте зробимо цю справу, я сьогодні таки йду з вами вечером до Топорівців і ще цієї ночі ми розпочнемо. Я беру на себе організацію цієї клітини. Не бійтесь нікого і нічого, я вас обороню, якщо це буде потрібно.

Петро здигнув плечима на знак згоди й кивнув головою.

— Ну от і домовились, — з радістю мовив Кирило Трильовський.

* * *

Гостей знову запросили до хати. На подвір'ї плебанії, під крислатим горіхом, накрили стіл з храмовими наїдками для їздових. Усім заправляв Василь Буждиган. Після того, як трохи випили й пообідали, хлопці вже близче зналися й почали вести різні розмови. Бесіда точилася переважно навколо весняно-польових робіт, всіляких сільських історій.

Гриць з Рожнова перегодя почав розповідати про те, як однієї неділі їх отець Михайло на проповіді в церкві застерігав людей, щоб вони не тлумачили богоугодні справи за своїм уподобанням. Мовляв, один селянин весь час нарікав на Господа, що не помагає селянам вирощувати добрий урожай. Коли треба сонця і тепла, той дає холод, коли треба дощу, — дає вітер, коли треба сонячної погоди, бо в полі почали жниувати, — Бог дає дощ.

"Якби я керував погодою, — говорив селянин, — то кожного року був би великий урожай на все — і на хліб, і на картоплю, бо то треба розумітися в господарці, коли треба сонця, коли дощу..."

Одного разу у сні прийшов до нього Бог і сказав: «Я часто чую, як ти нарікаєш на мене із-за погоди і бажаєш бути газдою від погоди. Я даю тобі таку владу», — і чоловік прокинувся.

Надворі було ще темно, чоловік лежав і все це обдумував. Що це — сон чи що?

Але вранці похолодало, стало хмаритись, а вже була весна, треба було орати. Чоловік забув про сон, а як нагадав, то й промовив: «Хай загріє сонце!» Тут же хмари розійшлися, потепліло, засвітило сонце. Чоловік запріг коней і поїхав у поле орати. Через якийсь час замовив дощ. Пішов дощ. Чоловік загордився. Лиш йому одному дано розпоряджатися погодою. Причому ніхто про це не знає, чоловік думав,

що про це все розкаже вже восени, коли люди зберуть великі врожаї.

Хлопці, затамувавши подих, слухали дуже уважно. Ще ніхто з них такого не чув.

І так весь час: сонце — дощ, сонце — дощ, — вівдалі розповідь Гриць, — які були прекрасні посіви, любо було глянути на поля. "Як то добре, коли газда керує погодою", — розмірковував собі селянин, роз'їжджаючи на конях нивами.

Нарешті наступили жнива. Пішов газда в поле з дітьми і почав косити хліб, та раптом спинився вражений: «Боже, таж колоски порожні, одна солома!» Він пішов на другі поля — те ж саме. Розчарований, злий приїхав додому і ліг спати. А Господь у сні питаеться: «Господарю, ти задоволений? Як твій урожай?»

Газда сплеснув у долоні. — "Господи! Перший раз я не буду мати свого хліба! Як могло так статися?" — "Я тобі поясню, чому так сталося. — Ти заповідав лише сонце і дощ, сонце і дощ. А за бурі і вітри забув. Бурі нагинають дерева, прочищають повітря. Вітрів не було, щоб запилити колосся, того маєш одну солому!" — сказав Бог. От що значить, коли людина не визнає Божої сили і Божих творінь.

Гриць замовк. Всі теж мовчали під враженням від почутого. Наступила довга мовчанка.

Нарешті обізвався Василь Буждиган.

Я також хочу розказати, про що говорив в одну з неділь на проповіді отець Кирило Гаморак. Про це довго згадували в селі. Нам часто здається, що наші знайомі, наші сусіди чи родичі живуть краще від нас, не мають таких болячок, негараздів, як ми. Але коли б нам довелося перебрати їхні болячки чи негаразди на себе, тільки тоді б ми відчули, як вони терплять.

Так, один чоловік багато в житті терпів, гірко і тяжко ніс свій життєвий хрест і дуже нарікав на свою долю.

Йому здавалося, що тільки у нього така гірка доля, а в інших трохи інакша.

Одного разу йому приснився дивний сон, який і вилікував його від цих нарікань До нього підійшов старший чоловік, взяв за руку і повів до величезної зали, де було повно різних хрестів. І сказав цей чоловік: «Ти нарікаєш на свій життєвий хрест? Я привів тебе сюди, щоб ти сам вибрав для себе такий хрест, який би ти міг нести через усе своє життя без нарікань». Тоді чоловік-нарікало почав бігати по залі й роздивлятися хрести. Одні хрести були малі, інші – більші, ще інші – дуже великі. Були вони з різного матеріалу: дерев'яні, кам'яні, срібні й золоті. Були оздоблені й дорогоцінними самоцвітами. Чоловік почав вибирати. Йому дуже сподобався золотий хрест.

– Це буде мій хрест, – сказав чоловік, – дотепер я носив простий хрест, а тепер трохи поношу і золотий! Що я – гірший від інших?

Підійшов до золотого хреста й обхопив руками, а підняти не може. Сіпав його, сіпав та й застидався. Не під силу йому.

Тоді підходить до трохи меншого хреста, але також золотого. Підняв його, але він теж тяжкий-тяжкий. Чоловік з натуги почервонів, аж жили на шиї напнулися, але не в силі далі його тримати на плечах, поклав на місце. Випрямився, трохи віддихався і знову побіг помежи хрести. Той попробував – тяжкий, другий попробував – теж тяжкий!

Нарешті знайшов те, що шукав. Такий собі простий хрест, невеликий. Підняв його і втішився:

– Ось мій хрест, такий собі гарний, гарний, – втішився чоловік, – він тепер буде мій. Тепер і я буду, як всі люди, мати те, що я хочу. З радості обняв той хрест і нагнувся, щоб поцілувати...

– О горенько, та це ж мій хрест, якого я носив по

сьогодні. Глянув з другого боку а там є навіть вирізьблене його прізвище. Чоловік з розпачу сів і гірко заплакав. Старший чоловік, який привів нарікайла до цієї зали, поклав йому на плече руку й каже:

— Чоловіче, ти цілу ніч вибирав для себе хрест, а вибрав той самий, який носив дотепер. Якщо так, то неси собі його і далі, але вже ні на кого більше не нарікай.

Як видно із вищесказаного, складно буває у нашому житті. Нам здається, що тому добре живеться, тому, і ніхто не знає, що в кожного є свої проблеми, свої терпіння, свої болячки й негаразди. Але всім треба приймати їх як Боже милосердя для нас, грішних, на землі.

Знову запала мовчанка серед хлопців. Кожний думав про своє, про свій життєвий хрест. Хоч компанія недавно веселилась, реготала, та після такої розповіді кожен задумався про себе, своїх рідних.

Наступну розмову повів Петро з Чортівця:

— А наш священик також на проповіді у церкві розказував подібну історію, ось послухайте. Часто можна почути нарікання між людьми, що вони мусять багато терпіти, хоч самі і моляться, до церкви регулярно ходять, постять, стараються вести життя по-християнськи. А інші, навпаки, далеко гірші, а тим часом їм добре живеться. Вони все мають, все їм іде до рук. Вони веселі й щасливі. Терпіння Боже їх не обходить. Питається: «Чому воно так є? Чому Бог одним дає так, а другим інакше?» Але що нам до того, що одним життя йде прекрасно, а для других життя — гіркі слізози. Для кожного христианина має бути зрозумілим те, що він іде тією дорогою, яку йому визначив сам Ісус Христос. І не можна заздрити. Зрештою, люди часто помиляються, думаючи, що більшість людей живе без терпіння, без переживань. Часто зовнішній спокій є лише маскою, що прикриває внутрішні переживання, негаразди.

Наприклад, одна родина була дуже щаслива. Люди їй заздрили, брали собі це подружжя за приклад і мріяли жити так, як вони. Але ніхто із заздрісників не знав, що в подружжя дуже хвора дитина. Воно про це нікому не розказувало. Нічого не знали, що тяжку хворобу має господиня. Але вона на людях завжди була усміхнена, привітна, весела, всім показувала, що дуже щаслива. Через кілька років, ті що стояли над їхніми могилками, либо нь подумали: як то можна помилятися у своїх думках.

Обізвався Іван з Топорівців:

— Давайте я Вам розкажу трохи веселішу історію, яку вповідав наш отець Войнаровський. Ось слухайте. Ми знаємо, що Бог спершу створив світ, всяку тварину і звірину, а пізніше створив людину. І подумав собі Бог: «По скільки років дати їм на життя?». Думав, думав, та й вирішив: «Нехай живуть по 30 років!» Закликав першим чоловіка й каже йому:

— Я даю тобі 30 років життя.

— Господи, — впав на коліна чоловік, — по що так тяжко караєш мене? Та що це 30 років? Дай мені більше, таж треба дітей виростити, помогти їм стати на ноги! Змилуйся наді мною!

Бог розсердився на чоловіка, що не вгодив йому, і прогнав. Той пішов, плачуши.

Другим запросив Бог коня й каже йому:

— Я створив тебе, щоб ти працював на чоловіка для полегшення йому життя. Даю тобі на прожиття тридцять років.

— Господи! Тож Господи! — заіржав кінь, — за що так тяжко караєш? Як робити й робити тридцять років? Та я цього не винесу.

Розсердився Бог за невдячність і каже:

— Добре, я заберу в тебе десять років і віддам чоловікові, бо він дуже просив прибавити йому віку...

Далі запросив Бог вола й каже йому:

— Я створив тебе, щоб ти працював на чоловіка для полегшення його життя і даю тобі на прожиття тридцять років.

— Господи, Господи! — заричав віл, — пощо так тяжко мене караєш, за які гріхи? Та я ще не встиг нагрішити а вже мушу тридцять років гарувати на чоловіка! Навіщо ти мене створив?

— Ну, добре, — відповів Бог, — раз так, то я забираю в тебе десять років і віддаю чоловікові. "Отож тепер чоловік вже має п'ятдесят років", — подумав Бог.

Коли це прибігає собака, Бог йому й каже:

— Я створив тебе, щоб ти жив тридцять років й охороняв добро чоловіка!

— Господи! — завив пес, — та як тридцять років жити і гавкати й гавкати? За що така кара?

— Добре, — відповів Бог, — забираю і в тебе десять років і віддаю чоловікові.

Тут прибігла мавпа. Бог їй каже:

— Я створив тебе, щоб ти жила тридцять років і веселила людське життя!

— Господи! — заверещала мавпа, — та як тридцять років скакати, перевертатись, показувати дурниці, та я це не витримаю!

І Бог забрав і в мавпи десять років та віддав чоловікові.

* * *

Була сонячна й гарна дніна. На небі ніде — не видно ні хмаринки. Але сонце не дуже пекло. Легенько повівав вітерець, охолоджуючи нагріті місця. Дуже пахло бузком, який ріс великим корчмем біля воріт, його ароматний запах розносився по всьому подвір'ї.

У верховіттях горіха перескакували з гілки на гілку горобці й весело цвірінькали. Що то весна — тепло, весело! Хочеться всім жити і радіти життю. Про те на одній із нижніх гілок в павутиння залетіла муха. Спершу піймалася

одним крилом. Спробувала його вирвати, але зачепилася другим. Поки виривала друге крило, зачепилася лапками. Тут і підспів павук, почав обертати свою жертву, замотувати в павутиння. Муха дзижчала-дзижчала, але її ніхто нечув...

А зрештою, хто така муха? Хто її слухає? Кому вона потрібна? Навколо як багато мух літає, їм немає ліку.

Коні коло бричок поїли. Одні лягли, другі стояли і надрімували. Вони, може б, і спали, бо стомилисьдалекою дорогою, але мухи їм не давали спати, обсіли, бідних, і намагалися смоктати з них крівцю. Так ті махали головами, били себе хвостами... Така вона, природа...

* * *

— Так от, — продовжував розмову Іван, — тепер чоловік живе тридцять років. За цей час виростає, мужніє, жениться, обзаводиться дітьми, живе біля родичів і ні про що не думас. Підростають діти і чоловік починає працювати, думає за поле, за свою господарку. Наступили кінські роки. Нарешті, діти одружуються, з'являються онуки, чоловік мав би вже відпочивати. Та де там, він ще більше хоче допомогти дітям, бо вже в них з'явилися діти. Чоловік працює день і ніч, як віл. Значить, настали волячі роки. Вже щось пристарав можна й відпочити. Але не дай, Бог, аби хто зачепив за пліт чи ворота, або вкопав десять сантиметрів межі, як чоловік кидається, кричить, може винного вдарити. Дуже пильно охороняє нажите добро. Напевно, це собачі роки. Нарешті з'являються правнуки. Діти й онуки працюють на полі, але немає кому сидіти з малими дітьми. Чоловік починає бавитися з правнуками носиться з ними, а якщо плачуть, він танцює перед ними, перевертається, возить їх на собі, свистить у пальці, все робить, щоб вони сміялися й не плакали. Напевно, це мавп'ячі роки.

Хлопці почали сміятися. Це їх розвеселило. Сідало сонце. З хати повиходили гості. Всі почали прощатися...

* * *

Надвечір д-р Кирило Трильовський направив свою бричку до Топорівців. Із ним їхали Стефаніви. Ззаду їхав за ними отець Войнаровський із своєю їмостю. Отець весь час думав, що це сталося, що Стефаніви до Стецеви їхали з ним, а тепер вже пересіли до Трильовського і чого супротиночі цей заклятий радикал іде до Топорівців? Від цієї поїздки, напевно, не буде нічого доброго селу.

— “Але й Стефаніви є також добрі, — розмірковував собі отець, — як же це, сюди напросилися їхати з ним, а звідси вже з другим возчиком. Ну нічого, я їм це ще нагадаю”.

Коли це обізвалася їмость Ольга. Вона також про це думала.

— Юльку, а що це сталося із Стефанівими? Ти посварився з ними, чи що?

— Ольго, будь тихо і не питай мене, не питай, мені й так тоскно на душі, — мовив отець Юліян. Його мучив д-р Кирило Трильовський: і чого, і чому?

По приїзді отець Войнаровський визвав до себе війта Миколу Угрина і сказав:

— До управителя школи приїхав небезпечний радикал Кирило Трильовський. Треба дізнатися, чого він приїхав? Я про все маю знати.

— Добре, отче, добре отче, — кланявся в пояс війт, перед тим поцілувавши панотця в руку. — В селі є шандар Кунцьо, я зараз все йому доручу.

Поки Трильовський сидів у хаті, управитель школи оббігав село, заповів кілька газдів. Вирішили всі зібратися у вуйни Василихи, в “Крайняках”, де молодь зимою проводить вечорниці. Подумали собі, що таке зібрання ні в кого не викличе зацікавлення.

Так як літом день довгий, то в сутінках зійшлися всі до вуйни Василихи, яка, скоро повдовівша жила сама. Зібралися більше десяти газдів.

Хоча хата й виглядала на велику, але всім було тіснувато. Одні посідали на лави (одна лава була під вікнами, друга — під образами, за столом). Інші посідали на постіль і припічок, наймолодші — посеред хати на маленьки стільчики.

На ту лавку, що була під образами за столом, посідали: управитель школи Стефанів, д-р Кирило Трильовський і голова товариства і читальні «Народна Спілка» Михайло Грищук. Піднявся Петро Стефанів і сказав:

— У нас в гостях знаходиться відомий всьому Покуттю голова Центрального Виділу товариства «Народних Спілок» в Коломії, доктор права Кирило Трильовський. Для зустрічі з ним я і скликав вас усіх. То ж послухайте його річ.

— Дорогі братя, — почав Трильовський, знявши пенсне й хусточкою протираючи його, — наскільки я зрозумів, це є весь топорівський цвіт. — Без пенсне Трильовський дуже кліпав і мружив очі. Тож він знову надів пенсне, й пильно на всіх подивився:

— Те, що я буду казати, хотів би, аби було зроблене у вашому селі. А чи буде воно зроблено, чи ні, це залежить у великій мірі від вас, тут присутніх, — Кирило замовк, знову оглядаючи всіх по черзі.

Чоловіки переглянулися між собою, кожний думаючи: «Чого це такий ясний сокіл залетів до них і так загадково щось почав говорити?» Хоча всім дуже сподобався із перших хвилин знайомства:

— Напочатку травня у Снятинському повіті, — продовжив свою розповідь Кирило Трильовський, — в селі Завалля (може хто з вас чув за таке село, особливо ті, хто їхав колісю до Чернівців), створено товариство «Січ». Це щось на зразок Запорізької «Січі». Я довго думав над питанням, в який спосіб підняти нашу національну свідомість. Ми є українці, а не як нас усіх називають —

русинами. В нас була колись могутня Київська Русь – держава, ви про це знаєте, в нас колись була славна козацька республіка за часів Богдана Хмельницького, була славна Запорізька Січ. Але наші займанщики все роблять, щоби стерти те все із нашої пам'яті. Наши «Січі» створюються на подобу Запорізької. Старшину «Січі» становлять: кошовий, осавул, писар, скарбник, обозний, четарі. Ще є хорунжий, сурмач, барабанщик, ад'ютанти – ці вже не входять в старшину, але це є допоміжна служба. Кошовий – керує всією «Січєю», осавул – його заступник, писар – веде переписку і облік членів товариства, скарбник – облікує майно і гроші товариства, обозний – завідує майном, яке має мати «Січ», четарі навчають січовиків гімнастичним вправам, виконувати команди на марші. Бажано, щоб четарями були хлопці чи чоловіки, які служили в цісарському війську і добре знають военну справу. Хорунжий має бути міцний, рослий молодець, бо він буде носити хоругву «Січі». Сурмач, барабанщик, думаю, все ясно. До товариства можуть вступати хлопці й молоді чоловіки, дівчата й молоді жінки, які мають ознайомитися із Статутом товариства. Статут затверджений в цісарсько-королівськім намісництві у Львові, – Трильовський підняв в руках документи. – Товариство, згідно Статуту, називається пожежно-руханковим, тобто всі члени товариства повинні займатися гасінням пожеж у селі. Хати в селі дерев'яні, часто виникають пожежі, в яких все згорає дотла. Товариство повинно бути напоготові, тим більше, що цей рік передбачається сухим. Ви повинні мати сикавку, труби, інше начиння, щоби все це використовувати при гасінні пожеж, – захоплено продовжував Трильовський. – Окрім цього, молодь має кожен день вправлятися в гімнастичних вправах, розвивати своє тіло.

Чоловіки сиділи й, мов зачаровані, слухали навіть за куриво забули. Сьогодні важко сказати, що тоді витало в їхніх головах.

— Всі мужчини мусять мати дерев'яні топірці довжиною 90 см, — впевнено продовжував Трильовський, — дівчата — віночки. Топірцями й віночками будуть вправлятися на заняттях.. Кожний січовик буде перев'язаний лентою з правого плеча на лівий клуб. Ленти будуть малинового кольору. На них буде вишито жовтою волічкою, «Січ» у Топорівцях". У старшини, хорунжого, сурмача, барабанщика, січовиків ленти по довжині однакові, а по ширині ленти ширші лише у кошового і хорунжого. Всі інші ленти різняться лише пасками по краях і кольорами. Всі січовики не мають права вживати алкоголь, — при цих словах чоловіки перезирнулися й почали сміятися. — Так, так, — повторив Кирило Трильовський, — січовики не повинні вживати алкоголь, вони мають вчитися грамоти, хто її ще не знає, щоб читати наші радикальні газети, часописи, календарі, художню літературу, тобто всі повинні бути письменними й знати із часописів усі новини, все те, що робиться в нашему краї і в усьому світі. Потім це все розказувати вдома, навчати своїх родичів.

Січовики повинні створювати художню самодіяльність в селі, дбати про роботу хорового, драматичного, танцювального гуртків, переказ віршів, організація вечорниць, фестинів у себе, їздити з концертами, виставами в інші села, а виручені гроші здавати в січову касу. Брати участь в усіх фестинах, які проводяться в сусідніх селах, навіть у других районах.

Бажаючі вступити в січове товариство мають здавати по 25 крейцарів. Із цього буде формуватися ваша січова каса. Ви повинні створити навіть позичкову касу — для січовиків в першу чергу і для жителів всього села. Оце все, що я хотів вам сказати у своєму виступі. Я знаю, що сьогодні у вас буде багато запитань, багато буде незрозумілого, але не все, браття, зразу. Лише була б у вас до цього охота — і все буде добре.

Після виступу Трильовського в хаті наступила тиша. Всі так були захоплені почутим, що навіть не помітили, що попід вікна никає шандар Кунцьо, списуючи всіх присутніх на зібранні. А знав майже всіх сільських, лише не знав гостя.

Після мовчанки чоловіки попросили дозволу закурити. Посипались запитання, на які гість ледве встигав відповідати. Все зводились до одного: де брати кошти, чи справляться? Трильовський на це відповів:

— Бажано, щоб засновуючі збори провели в Зелену неділю, а це буде 10 червня. Звичайно, у вас на підготовку є лише десять днів. Думаю, що це трохи замало часу, якщо нічого не робити, багато часу, якщо всі візьмуться за роботу. Ви вже сьогодні орієнтовно повинні вибрati старшину, остаточне затвердження буде на установчих зборах при всій громаді села. Межи старшиною ви повинні розподiлити обов'язки, хто за що відповідає. Я чув від пана Стефаніва, що у вас прикрай вйт. Я б вам радив вибрati в старшину когось із його близьких родичiв.

Трильовського перебив Михайло Грищук:

— Зауваження слушне. В такому випадку нам треба буде обрати в старшину вiйтових синiв: Онуфрія й Івана. Це дуже поряднi молодi газdi, — сказав Михайло Грищук, — але я думаю що їх треба обирати прямо на зборах, щоб вони наперед не знали.

— То ж кого ви сьогоднi намiтите тимчасовим кошовим, — продовжив Трильовський, — нехай завтра вдосвiта їде зi мною до Залуччя, звiдти ми подамося до Коломиї, де вже створюється магазин пiд орудою мого помiчника Івана Чупрея. В подальшому завiдувати цим магазином буде Лесь Пушкар . Потiм ви будете знати їх усiх. В магазинi вже є топiрцi для старшини. Топiрцi з чорними i жовtими держаками. Вони коштують по однiй коронi. Є малi сокирки з жовtими держаками — по 40

крейцарів, нелаковані — по 30 крейцарів. Але топірці можна зробити в селі. Я думаю, що столярів у вашому селі є багато. Ленти, пера, зорі, прапор, сурму, барабан купите в цьому ж магазині. Пізніше там же виготовите собі печатку. Щодо грошей, то частину ви мусите зібрати до ранку. Щось на перший раз дамо так би мовити, в борг. До зборів кожен, хто хоче бути січовиком, повинен внести вкладку, інакше його не приймуть у січовики. Вкладка — 25 крейцарів на рік.

— Один із вас повинен, — вже командував Трильовський, — провести роботу серед молоді, другий — підготовити місце, де буде проходити це свято, треба замовити музику, запросити гостей з інших сіл, обов'язково запросити Миколу Радуляка, посла до Галицького сойму з Глушкова, д-ра Теофіла Окунєвського з Городенки. Всі, хто має бажання вступити в січовики, повинні на Зелену неділю бути в церкві. Свято відбудеться після Служби Божої. А тепер кажіть, кого ви хочете бачити тимчасовим кошовим своєї «Січі»?

— Хай кошовим буде пан Михайло Грищук, — обізвався Андрій Мохорук. Всі закивали головами на знак згоди. Але на це Михайло Грищук заперечив:

— А чого ти, Андрію, не можеш бути кошовим? Таж ти набагато молодший за мене — це раз, а, по-друге, куди вже мені межи молоді, я можу лише це організувати до зборів. А там вже керуйте собі, ви молоді!

Так і рішили.

— Між іншим, — заговорив знову Трильовський, — комусь треба завтра ж їхати до Львова, — виробляти документи на створення «Січі».

Трохи подумавши додав:

— Щоб прискорити справу, я, напевно, пошлю когось із своїх. Добре. Між іншим, якби у вас були тут якісь неприємності із владою місцевою чи повітовою — щодо створення «Січі», то ви по допомогу від моего імені

звертайтесь до д-ра Теофіла Окунєвського в Городенці, — нагадав Трильовський.

Після того, як більш-менш було узгоджено всі питання, учасники зібранні піднялися і заспівали найбільш поширену на той час пісню на слова Івана Франка «Не пора, не пора...» Під вікном знову метнулась постать Кунця, "Ага, співають «Не пора, не пора...» Цього досить, аби їх всіх заарештувати, — подумав зловтішно шандар, побігши до війта. Якби Кунцьо ще трохи затримався, то почув би, як на пропозицію Трильовського з хати вуйни Василихи линула ще більш поширену на той час пісня «Ще не вмерла Україна».

Раненько із села виїхало дві підводи: одна — на Красноставці, в якій їхали доктор Кирило Трильовський із Михайлом Грищуком, вже тимчасовим кошовим «Січі» в Топорівцях, друга — на Глушків, в якій їхали сільський війт Микола Угрин із шандарем Кунцем.

У повітовому старостві війт із шандарем навпереді розповідали, що на Топорівці насувається радикальна біда. Хлопи створюють якусь «Січ», тепер кажуть отець Войнаровський, вони не будуть ходити до церкви, а будуть бунтувати народ. Ось і вчора ввечері зібрали публічні збори, ніде не зголосувались, ще й співали «Не пора, не пора...»

Тут же повітовий староста наклав по п'ять діб арешту на всіх учасників нічних зборів.

З ранку селом пішла поголоска, що на Святу Неділю має бути якесь велике представлення. Жиди перші почали вайкотіти: «Русини хочуть мати свій хосен» Вони вже чули про ту «Січ». Їхня жива пошта працювала непогано. Виглядає, що хлопи перестануть пити горілку. Це значить, що хлопи перестануть ходити до корчми, вай-вай-ваймір... Пізніше жиди пустили чутку, що хлопи, котрі вступлять у туту пусту організацію, зразу почнуть різати поляків. Пустили й іншу чутку: хто вступить у ту

організацію того зразу заберуть до війська...

В обід вернувся з Городенки вйт з Кунцем і документом про арешт всіх учасників нічних зборів, в тому числі й вуйни Василихи. Микола Волошин відразу поїхав до Городенки до доктора Теофіла Окунєвського. В той же день Теофіл Окунєвський засуд староства відкликав до повітового суду.

У суботу зранку вже всі в селі знали, що арешт відмінено. Це підняло настрій. Люди почали відчувати, що й вони щось та варті...

У вівторок вдосвіта з села виїхала фіра з людьми. Це їхали на повітовий суд ті, що були на нічних зборах в хаті вуйни Василихи, і яких записав жандарм Кунцьо. Правда, чогось всіх не записав.

Спереду, поряд із фірманом, сиділа вуйна Василиха: "Боже, Боже! — думала вона, — навіщо це мені на старість? Ніколи не була на жодних судах, нікуди її не викликали. Навіть ніколи не була у гміні. Не була та й усе, — здивигнула плечима вуйна, наче з кимось розмовляючи, — не було такої потреби. Та й її Василь, нині небіжчик, — дай йому Боже царство небесне (вуйна перехрестилась), теж ніколи ні з ким нічого не мав. Правда, він, сараку, був дуже глухий, ще маленьком йому на вухо наступив кінь. Спочатку оглух на одне вухо, потім на друге. Добрий був небіжчик. Ніколи в них у хаті не було ні бійок, ні сварок."

Коні бігли підтюпцем, деколи ішли кроком. Червневий досвіток був теплим. Приємно було вдихати на повні груди ранкове повітря — чисте, здорове.

На возі всі сиділи тихо. Кожний думав, що то зараз буде. Кілька днів тому їх мали піддати арешту, а сьогодні ідуть на суд. Що то буде? Що то буде?

Ніхто з них, як і Василиха, ніколи не був на суді й не знов, як там себе вести. "Але, Бог, добрий чоловік! — кожний думав, — якось та буде..."

Вуйна Василиха, почала у думках згадувати, як ще замолоду запровадила у своїй хаті вечорниці. Дітей в них із Василем не було та й їм обом було скучно. Літом ще сяк-так, — в роботі час переходив скоро, але як наставали ті довгі зимові ночі, то перебути їх було важко. Ой, як важко. А як запровадили вечорниці, то вже якось стало інакше. Не раз дівчата прядуть чи вишивання, сидять допізна, співають собі, якщо немає посту. Хлопці з ними жартують, веселяться. Бувало, як в котрої випаде з рук веретено чи клубок з нитками, а котрийсь хлопець вхопить, тоді щось присуджують. Наприклад, щоб хлопець повернув веретено, треба його десять разів поцілувати. Дівчина крутиться, крутиться, цілувати стидається. Але й сидіти не діло. Нарешті згоджується цілувати, але в лиці. Хлопець наполягає — лише в губи. Корогодяться, корогодяться... Лунають все жарти, сміх. Так весело й розходяться із вечорниць. А на другий вечір дівчина приходить з іншим веретеном...

Вуйна Василиха нагадала собі, як кілька разів приходив на вечорниці молодий шандар. Такий гарний, теж до дівчат жартував, любив всіляку всячину розказувати. Не раз таке розказував про мерців, що аж кров у жилах холола від страху, а дівчата потім боялись іти додому. А в останній раз як прийшов, — вуйна добре пам'ятає ту ніч, — й договорився до того, що зможе піти вночі на цвинтар і постояти на любім гробі. Всі жахалися від того і хрестилися:

— Не вірите? Не вірите? — допитувався шандар. — Як це вночі піти на цвинтар? — хрестилися всі зі страху.

— Якщо не вірите пішли зі мною!

Хто міг відмовити шандареві? Всі хлопці й дівчата пішли за ним. Дійшли до воріт цвинтаря, а далі йти відмовились. Кожен боявся.

— А як ви побачите, чи я стояв на гробі? — запитався шандар. — Дивіться, який туман, темно, далеко не видно.

Надворі була пізня осінь. Болото, сльота. Всі мовчали.

— Давайте так! — голосно говорив шандар, — я йду на гроби і в один із гробів заткну свою шаблю. Ранком прийдемо й переконаєтесь.

Всі далі зі страху мовчали. Шандар пішов до гробів і гей би пропав. Немає його і нема. Хлопці з дівчатами чекали, чекали, вже й замерзли, а шандаря все нема. Тоді вирішили, що він пішов іншими стежками і вже давно чекає на них у вуйни — ото посміється. Яке було їх здивування, коли прийшли, а його немає. Потім вирішили, що шандар, мабуть, злякався і втік.

Ще більше було їх здивування, коли на другий день знайшли шандаря на одному з гробів мертвим. Приткнутий шаблею за полу шинелі до гробу.

Через день приїхало кілька шандарів із своїм офіцером та все розпитували всіх, як то було. Зразу думали, що його вбили. Приходили й до вуйни, розпитували. Вуйна зі страху не могла говорити, яzik затягнуло аж у горло, а Василь, небіжчик, був глухий і нічого не розумів. Вуйна такі страхи з цього приводу пережила, що їй аж три рази зливали оловом.

Потім говорили, що, напевно, коли шандар розмахнувся шаблею, то проткнув і полу шинелі, а коли хотів йти, то його не пускало. Темна ніч, нічого не видно. Зі страху і вмер. Довго про це говорили в селі. Ой довго. Відтоді вже ніхто не йшов на цвинтар вночі.

Вуйна Василиха ніби пробудилася від своїх думок і поозиралася довкола:

— “О-о! Вже й «Зброді» минули. Так, так! В думках скоріше їдеться, — подумала вуйна. — Йой! Тото маю, що розповідати про ті вечорниці”.

— Одного разу, — нагадала знову, — Никола Грищуків, такий собі файний жовнір, лише прийшов із війська, влетів до хати, як сів собі на лаву біля дверей, так ні до кого не обізвався, ні разу не засміявся, лише, сараку, дивився собі під ноги. Вже всі розійшлися, а він далі сидить.

Вуйна дісталася страх:

— Николко, а ти чому не йдеш додому? Бійся Бога, та я вже застара для тебе! Він ще трохи посидів, посидів та й пішов нехотя. Вуйна зі страху вибігла в сіни за ним та й двері раз і на защіпку. Та й тоді їй стало легше на серці, але все одно майже не спала цілу ніч. Аж потім дізнала причину тому всьому. Та про це і все село потім говорило.

Никола прийшов із війська такий файнний! Що то служивий: високий, кожна жилка на нім грає, а який мундир, а які чоботи... Наглянцовани! Ввечері зібрався показатися на вечорницях, похвалитися дівчатам, хлопцям. Коли виходив з хвіртки на дорогу, а йому на плечі лише скік — і щось добре ймилося за шию. Никола під вагою аж поточився. В голові промайнуло блискавкою: «Щезлий?» Цього було досить, щоб зі страху ноша стала ніби легшою і він подріботів вулицею до вуйни Василихи. Несучи нелегку ношу, а йому попався тяжкий «щезлий», Никола таки добре зіпрів, ну і нипричком добре задихався, але сараку ніс, що ніс то ніс. До вуйни трохи треба було йти під горб, то Никола, як та конина, коли тягне в гору повну фіру, то вже так перебирає скоренько ногами, так перебирає — скоріше, скоріше, бо думає, що на горбі вже-таки буде легше.

Лиш Никола дійшов да вуйниного подвір'я, а йому з плечей — раз і скочило. Та що би то, люди, стати та подивитися, що то він ніс, та, може, трохи повитрясатись, випрямити плечі — та де там! Страх як заволодіє людиною, то тікає аж у п'яти.

Никола лиш мигнув у сіни, а до хати заскочив, ніби за ним гналося яких десять великих псів. Хто із дівчат пряв куделю, хто вишивав — всі вибалушилися на Николу. По-перше: давно його бачили. Вже кілька років, як випровадили до війська таким собі парубчаком. А тут сидів файнний, делікатний жовнір, навіть усі здивувалися:

чи це Никола, чи хто інший? По-друге, очі вирячені, зіниці розширені, білий мов крейда. І ні тобі «Добрий вечір», ні тобі «Слава Ісусу Христу». Заявився, як голий з конопель. От тобі й жовнір цісарсько-королівської австрійської армії. Та якби і в цей час Николу побачив сам ясновельможний цісар, то, напевно, би махом побіг на ту доріжку, куди кожен день ходив пішки...

А тут Никола як бухнув на лаву біля дверей – і ні тобі слова, ні тобі звуку. Стулив губи, як яшний пиріг, і так цілий вечір. Таж це якесь чудо, дивувалися всі в хаті. Але й Никола поки що з глузду ще не з'іхав. Що він не розумів, чого це на нього всі глипають? Таж добре розумів. Тож в його голові так снувалося, так снувалося, як прядиво на снововці: то вперед, то назад «Чи вже його лишило «щезле», чи буде ще і звідси нести?»

Дівки поглипують на Николу, а він собі думає: «Якби це випало вам нести, то видай була би гірша справа. Ви би не лише не говорили, а ще й би мокрі сиділи. Отакої! Воно таке, – міркував далі Никола, – для нього нести цей вантаж чисто дурниця. Але, проше пана, чогось руки трясуться, ноги теж, а решта... Никола хотів махнути рукою, але так міцно вчепився лави, що, бігме, не міг розтулити пальці, – а за решту вже не кажу...»

Кожна дівка гадкувала, з котрою це-с піде сьогодні додому? Та що Никола це не розумів? Розумів! Та йому ще, Слава Богу, стріха з голови не з'іхала. «Тут таке, – думав собі Никола, – не було би великої шкоди, якби котрась відвела його додому.»

Дівчата повиходили надвір, а Николи нема. Постояли трохи, постояли, здvigнули плечима та й розійшлися.

Коли це вуйна присоромила Николу, той трохи спам'ятився та й гайда додому. Лише, проше пана, виходити на дорогу, а тут тобі раз – і знову щось скочило на плечі. Никола трохи підкинув свою ношу для зручності й поніс додому. Коли прийшов до воріт, лише раз, і

«щезле» зіскочило з плечей. Николі було не до роздумів — лише миг — і вже в хаті. Добре, що всі вже спали. І він бах у бомбетель. Але хіба йому до сну? Боже! Груди ходили, як міх у ковалській кузні, коли дмухає на вогонь, плечі мокрі, чупер на голові прилип, а серце... Серце так бухкало, що Никола боявся, що зараз всіх розбудить. Але, Слава Богу, помалу, помалу та й все вnormувалося. Але тут, проше пана, треба було вийти надвір по легкій нужді. Але де там! Тож надворі темна ніч! Никола глипнув у вікно. Ого! — помахав головою, — ні за які гроші! Але нужда не чекає. «Доведеться когось будити. — Тата? Ни! Маму? Ни! Стидно. Ще на печі спить сестра». Та як сестра буде вести парубка надвір? Це ще світ такого не чув!

Никола підвівся, обвів поглядом хату: «Ніби відро стойть біля дверей. Але ні, ні!» Полежав трохи: «Це ж треба, аби таке сталося?» Знову подивився на відро, але ж... та й розвів руками. Не йде! Та й не йде! Поглянув у вікно, а воно ще темніше. А тут пре, як не на гаразд.

— Боже! Яка це мука! — крутився Никола в бомбетлі то на один бік, то на другий. Але, Слава Богу, таки дочекався світанку. Вискочив надвір, якби його добре ошпарив хто кип'ятком...

Після таких тілесних випробувань Никола заснув, як дитина по купелі. Але військо, то є військо. Хоч заснув на світанні, проте пробудився раненько. 0-о-о! Горенько! Такий змучений, невиспаний, все тіло ние, блідий, під очима мішки. Таке виходить, ніби Никола цілу ніч сапав. Хіба це жарти?...

Мама як побачила:

— Дитино моя! Та що з тобою? Боже, на тобі лиця немає! Йой, це вроки. Ади вже мою дитину наврочили!

Три дні лежав Никола в бомбетлі — хворий, безсилий, істи не міг. Йорданською свяченою водою обмивали його майже всього — не помогло. Потім стрітенською. Нічого не дало Палили над ним шутку.

Стара Бубичка три рази скидала оловом. Ледве-ледве виходили Николу. Якось надвечір Никола знову зібрався на вечорниці. — Таж не буде сидіти в хаті! Страх гей би перейшов, зрунтані нерви вгамувалися...

Лише минув хвіртку, як йому на плечі щось геп, їмилося за шию. Никола ще трохи підкинув для зручності і вйо-о-о, поїхали наші...

Так Никола носив свою «біду» кілька днів. Вже страху такого не було, бо то до всякої біди хлоп привикає, як той віл. Як йому тяжко тягнути фіру, але як побачить ярмо, то сам натягає шию. Так і Никола. Вже так звик. Як лише минав хвіртку, то навіть трохи причікував. Другий би, може, виходив через ворота, перескачував через пліт, а цей — ні. Смиренно носив свою «біду». Одне, що нерви далі зрунтвалися, почорнів, їсти не міг, схуд, майже ні з ким не говорив, не сміявся. А, зрештою, хіба тут до сміху? Щось вчепилося та й не мож того збутися. Й нікому не розкажеш. Одне лиш гадкував Никола: чи ця біда його вибрала на трохи чи на вічно?

«Отакої-от! На рівній дорозі знайшла «біда», — так думав собі Никола, — та й будь мудрий. Вона тебе не б'є, не сварить, в голову не ковтає, справді немає нічого страшного. Що це Николі перший раз нести, наприклад, мішок зерна до млина чи мішок борошна з млина? Та ні! Але їсти не може, спати — теж, робота не береться. Фізичну силу втратив, а що вже говорити за парубоцьку? Ого!...»

Вже шостий день ніс Никола свою ношу на вечорниці до вуйни Василихи. Коли це серед дороги «біда» на плечах як чхне, а потім як закашляється... Миколу мов блискавка шарнула по голові: «Таж це Савка, сусід через пліт» Боже! Як Микола випрямляється, як розвертается, як своєю «бідою» тріпнув до дороги. Де та сила взялася? Чуботом раз — і став Савці на груди.

— Николко! — захрипіла tota «біда», — Николко! Таж бійся Бога, в мене дрібонькі діти. Таж це жарт.

Ніколко я пожартував, — почав хрипіти Савка, — Николо, не дурій!

У Николи від люті ніздрі то розширювались, то звужувались, як у того коня, що витягнув підводу картоплі на горб та й віддихувався. На обличчі промайнув такий оскал, що Савка аж завмер.

— Савку! Як сильніше натисну чоботом на груди, що буде? — хижо, зі злістю заговорив Никола.

— Кримінал буде, Николо! Кримінал для тебе! Побійся Бога! — захрипів знову Савка. — Николо, в мене дрібненькі діти. Хто буде їх годувати?

— А за мене, Савку, — карбував кожне слово Никола, — не буде криміналу?

— Який кримінал? За то, що ти мене носив на плечах. Що я тобі руку зломав чи ногу? Хочеш, я тобі це відроблю, шість днів буду тебе носити на вечорниці і з вечорниць. Ще й могорич тобі покладу. А ти мене носив, то що, дав хоч сто грамів?

Никола зняв чобіт з грудей, Савка підвівся.

— Бери, Ніколко, закури, таж бери, таж не гнівайся, та ми сусіди через пліт. Га? Гніваєшся?

— Та ні, — промирив Никола. Руки тряслися, хотів закурити, але, напевно, цигарку не скрутить. — Ні, я не хочу курити — мовив.

— Ти що, гніваєшся? — бігав навколо Савка, — гніваєшся? Таж скажи!

Що мав робити бідний Никола? Що візьмеш з цього Савки! Ще як парубкував, — пригадав Никола, — цей Савка зібрал компанію та й на Андрея висадив у Штефи Петрового фіру на стодолу. Той скликав сусідів, ледве зняли. А Николиха Онуфріїшна навесні дві неділі, сарака, відсапувала за то, що здоймили козу зі стайні, яку висадив Савка, знову ж таки на Андрея.

А ще в селі жила сім'я, на прізвисько “ведмеді”. На Стрітеня Господнє Савка зібрал таких, як він, і всю

кукурудзянку, соняшничиня з городу перенесли під хату, заклали вікна, двері. А вранці скликав сусідів та й каже:

— Ану дивіться! Якщо ведмеді будуть розкидати кукурудзиння й соняшничиня, то скоро буде весна, а якщо будуть спати, то ще будуть морози.

Розказували самі потерпілі, що встали раненько до худоби, а тут темно в хаті й темно. Нарешті хтось підійшов до вікна, потім до другого і побачив, що вони закладені. Тоді до дверей, а двері відкрити не можна. Якось вдалося відчинити вікно — це серед зими і видряпатися надвір.

— Люди! — заверещав Савка, — дивіться, ведмеді розкидають барліг, скоро буде весна!

Ті кинулись за Савкою, а за ним лише слід простиг.

— Вже не гніваюсь! — після довгої мовчанки, нарешті відповів Никола.

— Ну то бувай! — і Савка, ніби нічого не сталося, повернувся та й пішов. Никола вслід подумав: "Так бідно живе, так бідно живе цей фіфак, а все що не рік, то дитина, що не рік, то дитина. В нього ця справа, що два пальці..."

Отак згадувала собі в думках вуйна Василиха, трясучись на підводі, коли це вдалині побачила Глушків.

— О-о! — зраділа — скоро буде Городенка. Як скоро в думках перебіг час.

Ще одне вуйна пригадала як одного разу на Андрея дівки вийшли надвір рахувати колики у плоті. Щось собі там ворожили. І знову ж таки тоте не обійшлося без Савки, — вирішила вуйна аж тепер, — видно, чимось намастив ті колики. Дівчата лапалися за них, лапалися, а як увійшли до хати, то так з їхніх рук смерділо, гей би цапа хто завів до хати восени. До опівночі дівки мили руки, кілька разів міняли воду у цебрі, поки збулися того запаху. Агій, щезни! Вуйна аж сплюнула з воза.

А вже як переїхали Глушків, то ще треба було виїхати на горб, а вже там, внизу, і Городенка...

Вуйна знову почала надрімувати і перевивати гадками в своїй голові. Одного разу сиділа на припічку, а її покійний Василь сидів на печі. Це було зимної пори. Вуйна почала розказувати:

— Йой дівки! Вже, Настуня мого брата Петра скоро буде заміж виходити! Ади вже напитала собі пару. Слава Богу, що і вона, сарака, знайшла своє щастя.

— За кого, вуйно, буде віддаватися? Таж скажіть, бо ми нічого не чули!

— Такий файний, а розумний! — смакувала вуйна, киваючи головою.

— Та хто він, вуйно? Вдівець? Чи хлопець? Чи хто?

— Який вдівець? Що ви, дівки? Ще хлопець!

— Як хлопець? Таж Настуня ровесниця моїй мамі, — зауважила Маруся, — а моїй мамі вже тридцять вісім років.

— Хлопець, дівки, хлопець! На два роки старший від Настуні, — інтригуючи молодь, вела своєї вуйна.

— Вуйно! Таж який це може бути хлопець такий вже старий? — брала верх цікавість.

— Який старий? Тъху на вас! Та це той, що треба, — і вуйна склала кілька пальців докупи і поцілувала з прицмоком.

— Та що ви, вуйно, говорите? Видно має якийсь ганч, що до тепер не женився? А звідки він?

— З Красноставців, дівки! Із Красноставців! — весело відповіла вуйна, — ніякого ганчу не має. Лише має на плечах маленьку гульку. Отаку, — вуйна склала три пальці в пучок, — отакусіньку маленьку.

Дівчата вже не пряли і не вишивали. Всі зачаровано дивилися на вуйну. Що то таке може бути? Вуйнин Василь, сараку, не чув, але розумів вуйну по губах, а якщо не розумів, то перепитував і вона показувала

руками. Але тепер все розумів, що вуйна розказувала дівкам. Не стерпів і вигукнув з печі:

— Ага, маленька гулька, така, як добре відро... — показав руками.

Боже! Що то було сміху...

Отак помалу, помалу та й приїхали до повітового суду. Всіх повели до великої салі. Суддя запитав вуйну Василиху: «Чи такі і такі то хлопи минулого четверга співали пісню у неї в хаті «Не пора, не пора...» Вуйна зметикувала, що до чого, і почала гнути по-своєму:

— Божечку, який у нас файній сендзя, дай йому Боже здоров'ячка, — вуйна хотіла ще щось лепетати, але той перевернув очі:

— Бабо, говори по ділу, а то присуджу зараз десять буків!

— Та я говорю по ділу, — вуйні почав заплітатися язик, після того, як уявила собі toti десять буків, лишењь не могла уяснити чи це такі, які ростуть в лугах на Осоках чи якісь інші? — Аякже, скажу, як було, аякже, — суддя знову почервонів і недобре глянув на вуйну, — та я й кажу, прийшли ці пияки вночі до моєї хати та давай співати:

Не пора, не пора

Вам вуйно на печі лежети,

А пора, а пора

На дворі з газдами си тручети і т.д. — всякі дурниці.

Суддя як розсміявся та й до вуйни: — Бабо, марш до дзябла! А ви, хлопи, за бабов також шуруйте, аби я вас більше тут не видів!

За неправильний донос Кунця перевели на інший постерунок.

Після цієї історії в селі ще дужче піднявся настрій у людей. Всі тільки й говорили, що про створення «Січі» та ще й на Зелену неділю.

* * *

о неділі на Толіцці зробили невелике підвищення з дощок, а в неділю рано до церкви повалив увесь народ — і старе, і мале. Всі хотіли бачити, що то таке "Січ", про що жиди цілий тиждень кричали.

Почали з'їжджатися гості. Приїхали д-р Кирило Трильовський, Василь Стефаник, Лесь Мартович, Микола Радуляк з Глушкова, Теофіл Окунєвський з Городенки. Приїхав і отець Кирило Гаморак з Іваном Плещканом і синами. Приїхав з Городенки комендант з п'ятьма шандарями — розігнати дурних хлопів, але побачивши послів, та таких відомих людей, залишив на всякий випадок двох шандарів, а з рештою відбув до повіту.

Після відправи у церкві народ повалив на "Толічку". На дерев'яне підвищення вийшли Кирило Трильовський, Лесь Мартович, Василь Стефаник, Теофіл Окунєвський, Микола Радуляк і Петро Стефанів. Слово взяв д-р Кирило Трильовський:

— Браття русини! Сьогодні 10 червня 1900 року. Цей день стане пам'ятним днем у вашому житті. Сьогодні ми зібрались, щоб створити у вашому селі — перше у Городенському повіті — товариство «Січ». Недавно, майже місяць тому, таку «Січ» створено у селі Завалля на Снятинщині. Це є руханково-пожежне товариство, яке буде дбати, щоб усі молоді люди регулярно займалися гімнастичними вправами для розвою свого тіла і гасили пожежу, якщо в когось загориться хата або яка будова. Це товариство повинно навчитися цьому і завжди бути при справі не тільки у своєму селі, а й бути готовими помагати при біді іншим селам. Згідно Статуту, — при цьому Трильовський підняв вгору папери, — затвердженого в цісарсько-королівському намісництві у Львові, в це товариство вступають переважно молоді, але можуть і старші газди й газдині. Крім того, що я вже сказав,

січовики ще повинні читати книжки, організовувати сільські хори, драмгуртки, грати вистави, давати концерти. Хто вступить у це товариство, має перестати пити горілку, грати в карти, битися на людях.

Народ мовчав і уважно слухав.

Потім виступив Лесь Мартович:

— Дорогі односельчани! Так, так! Це є і мое село. Тут пройшли мої дитячі і юнацькі роки. Ще й тепер, при кожній нагоді я завертаю у Топорівці. У 1883 році, вперше в Городенському повіті отець Василь Калитовський і управитель школи Петро Стефанів заснували у нашому селі "Просвітительське товариство "Читальня". Десять років тому ми з Василем Стефаником, — Лесь повернувся і кивнув у бік Стефаника, — вперше в Городенському повіті в Топорівцях заснували товариство і читальню "Народна Спілка". Сьогодні вперше в Городенському повіті ми засновуємо "Січ" — і знову в Топорівцях. Я і Василь Стефаник знову у вас. Ми допомагаємо пану Кирилу Трильовському заснувати "Січ". В цьому товаристві ви будете розвиватись не тільки фізично, але й духовно. Ми є всі нащадки українських козаків, яких знищили москалі. Нас усіх на австрійській займанщині називають русинами. Ми не русини, ми українці, ми є велика нація, лише ми розділені на дві частини. Ми повинні все-таки діжатись, коли дві частини України об'єднаються в одну державу. Для цього вам треба навчитись читати твори про нашу Україну, про Запорізьку Січ, про те, як наші прадіди били москалів, били ляхів, били турка, молдованів, румунів. Кого лиш вони не били... Вони боролися за нашу державу. Ми також повинні готуватись до цього. Дай, Боже, нам бути справжніми січовиками.

До слова запросили Василя Стефаника:

— Дорогі браття! Те, що розпочав робити наш товариш Кирило Трильовський, то є вельми велика

справа. Вчити молодь розвиватися фізично й духовно, то є велика річ. З нами, українцями, ніхто із можновладців не рахується. Скрізь, куди не підете, лунає польська мова. Нас є більше 80-ти відсотків українського населення в Галичині, а то й більше, але нас мають за нізащо. Створення таких "Січей" в нашему краї ми повинні започаткувати і розширити по всій Галичині і Буковині. Цим самим ми повинні утвердитися, як великий народ. І всім займанцям показати, що ми є не тільки робучий люд, але ми знаємо і письменство, ми знаємо і культуру, а робучий, письменний і культурний народ ніхто не зломить. Таке товариство дуже потрібне, і воно зможе дещо захистити ваші оселі від пожеж. В товаристві, згідно статуту, мають бути сміливі та відважні парубки, вони будуть добре навчені пожежної справи. Я вас закликаю вступати у ці "Січі", від цього ніхто не пострадає, а пострадають наші вороги.

Виступив і д-р Теофіл Окуневський із Городенки:

— Дорогі русини! Я сердечно дякую вам за запрошення. Мені приємно бути сьогодні тут і бачити таке велике дійство, як створення "Січи" за статутом д-ра Кирила Трильовського. В нашему повіті щось подібне вже діє, це "Соколи". Це міська організація. Основною метою вашої "Січі", тобто Трильовського, як я зрозумів, буде охоплення нею переважно сільську молодіж. Це дуже є гарна і перспективна справа. Я би хотів, щоб із вашого села поширилась на всю Городенщину і пішла далі на користь нашему народу. Я був би дуже радий, якби ваша "Січ" була зразковою і дала вам велику користь. Щастя вам!

Далі говорив д-р Кирило Трильовський який сказав, що кожний січовик повинен сплачуватити членські вкладки. Крім вкладок, фонди товариства будуть складатися з дарів, описових відчитів, концептів, забав, оплат за участь у вправах та прогулках.

Керуватимуть товариством загальні збори, які скликатимуться раз на рік в останньому кварталі, а також старшина (кошовий, осавул, писар, обозний і скарбник), яка засідатиме кожного місяця. На зборах будуть заслуховувати діяльність старшини, відчит ревізійної комісії, при потребі змінювати статут, переобирати старшину та ревізійну комісію. На загальних зборах кошовий не голосує, але при рівній кількості голосів його голос буде вирішальним. Пасивних членів та тих, що будуть порушувати статут, виключатиме суд товариства,

— нарешті закінчив свій виступ Кирило Трильовський.

Не дивлячись на суворі застереження, на засновуючих зборах виявилося багато бажаючих вступити до січового товариства. Як показала дальнійша практика, носити ленту стало великим ґонором на селі.

Після виступу Трильовський запитав:

— Шановна громадо, чи бажаєте ви створити в своєму селі товариство "Січ"?

Звичайно, всі підняли руки.

— А кого ви хочете обрати кошовим?

Наперед вийшов голова читальні товариства "Народна Спілка" Михайло Грищук і сказав:

— Шановна громадо! Я прошу обрати кошовим нашої "Січі" добродія Андрія Мохорука. Він молодий газда, енергійний, грамотний.

Від громади пролунало: "Андрія Мохорука, Андрія!" За Андрія Мохорука проголосували всі.

На підвищення зійшов Андрій Мохорук. Високий, коренастий, з великим чорним чубом. Трильовський взяв синьо-жовту ленту і перев'язав кошового з правого плеча на лівий клуб і там зав'язав кінці. Під час перев'язування лентою кошовий стояв рівно, з піднятою головою. У правій руці тримав топірець, верхня частина якого була на рівні очей. Опісля до капелюха було пришпилено червоне пір'я з січовою металевою зорею.

Трильовський взяв у руки малиновий прапор на високому держаку. Вітер гойдав полотнищем. Це був дуже гарний прапор. З одного боку на полотнищі був гарно намальований гетьман Іван Мазепа. Над портретом жовтою волічкою було вишито "Січ" в Топорівцях", а внизу, під портретом, вишито "В єдності — сила, в силі — перемога". Із другого боку полотнища була намальована січова восьмигранна зоря, в центрі якої стискалися у вітанні дві руки. Вони тримали серп. Це символ двох роботячих рук селянина й робітника. Це був один із символів радикальної партії.

Держак мав висоту десь 3,5 м, зверху загострений й оббитий блискучою бляхою, трохи нижче було прив'язано дві ленти — жовту і синю. На кінцях яких добре було видно великі китиці. Полотнище прапора мало довжину 2 метри, в ширину — 1,2 метра.

Громада дивилась на прапор, як на якесь марево. Стало дуже тихо. Всі ніби закам'яніли. Навіть маленькі діти принишкли. У багатьох селян по обличчю котилися слози радості, щастя і, напевно, ще від чогось, що важко пояснити. Це дійсно було якесь диво.

В цей час голосно прозвучали слова Трильовського:

— Чи присягаєш, пане кошовий, вірно служити своєму народу?

— Присягаю! — пролунало у відповідь.

Трильовський нахилив прапор, кошовий Андрій Мохорук клякнув на одне коліно, взяв рукою за кінець полотнища, піdnіс до уст і вроčисто поцілував. В натовпі прокричали кілька разів: "Віват! Віват!" і зааплодували.

Раптом хтось заспівав "Ще не вмерла Україна". Спів підхопили гости на підвищенні, особливо д-р Кирило Трильовський і Лесь Мартович, які мали гарні голоси. А далі й уся громада. Вйт глипнув на австрійських шандарів: що ті будуть робити? Але імперські служиві виструнчились, ліву руку в лікті зігнули до себе і на неї поклали свої

капелюхи з пір'ям і великими кокардами, два пальці — вказівний і середній — правої руки приклали до голови. Війт із того всього махнув рукою й собі підтримав спів. Над селом могутньо лунав гімн неіснуючої Української держави.

Трильовський вкотре звернувся до громади:

— Скажіть, будьте добри! Кого б ви хотіли бачити хорунжим? Хто той молодець, що має носити і відповідати за цю хоругву?

Поряд стояв кошовий і сказав:

— Танасій Ковблюк!

— Танасія, Танасія Ковблюка! — підтримала громада.

На підвищення вийшов високий, рослій молодець Танасій Ковблюк з топірцем у руках.

Кошовий взяв синьо-жовто-синю ленту хорунжого і перев'язав Танасія, який в цей час тримав топірець у зігнутій руці, як і кошовий, на рівні очей. Коли кошовий прикріпив до Танасієвого капелюха червоне пір'я з металевою зорою, Трильовський запитав хорунжого:

— Чи присягаеш, пане хорунжий, вірно служити своєму народу?

— Присягаю, — промовив Танасій Ковблюк.

Трильовський нахилив прапор, хорунжий прикладяє на одне коліно і, як його попередник, поцілував полотнище. Трильовський продовжив:

— Я! При всій громаді вроочно вручаю тобі, пане хорунжий, цю хоругву. Від тепер ти несеш за ню відповіальність.

Далішу церемонію свята продовжив кошовий Андрій Мохорук: — Нам треба обрати осавула, який буде моїм заступником.

За день перед цими торжествами Андрій Мохорук і Михайло Грищук знову радились щодо кандидатур на старшину й вирішили рекомендувати двох синів сільського війта — Онуфрія й Івана. Може, менше буде чіплятися війт до справ січовиків?

Тож Андрій гукнув:

— Пропоную обрати Онуфрія Угрина. Всі закричали: "Онуфрія, Онуфрія!"

На підвищення вийшов Онуфрій Угрин з топірцем і став рівно. Кошовий голосно, щоб усі чули, запитав:

— Чи присягаєш, пане осавуле, вірно служити своєму народу?

— Присягаю! — пролунало у відповідь.

Кошовий взяв осавульську синю, а по боках, 1,5 см жовтими пасками — ленту й перев'язав Онуфрія. До капелюха прикріпив червоне пір'я з січовою металевою зорою.

Лесь Мартович, який стояв позаду кошового, підійшов до Кирила Трильовського і шепнув на вухо:

— Ви дивіться, пане Кириле, цей кошовий себе так держить на людях, ніби він усе своє життя те й робив, що кимось керував...

Трильовський усміхнувся й кивнув головою.

— Мій зять Петро Стефанів добре розуміється в людях, — продовжив Лесь Мартович.

Далі пролунало з вуст Андрія Мохорука:

— Нам треба обрати писаря, який повинен вести переписку і облік членів товариства. Пропоную громаді обрати писарем Пилипа Никифорука.

Всі підтримали пропозицію кошового — з боку громади пролунало: "Пилипа, Пилипа!"

На підвищення вийшов Никифорук.

— Чи присягаєш, пане писарю, вірно служити громаді? — запитав кошовий.

— Присягаю, — пролунало у відповідь.

Мохорук перев'язав Пилипа Никифорука писарською синьо-малиновою лентою.

Знову кошовий промовив:

— Високоповажна громадо! Нам треба обрати скарбника, який повинен обліковувати майно і гроші

товариства. Пропоную обрати на цю посаду Миколу Волошина.

Громада підтримала пропозицію кошового.

На підвищення вийшов скарбник.

— Чи присягаєш ти вірно служити громаді, — запитав кошовий?

— Присягаю! — відповів Микола Волошин.

Його теж перев'язали лентою.

— Нам треба ще обрати обозного, — знову вів кошовий, — який має відповідати за майно товариства. Пропоную обрати обозним Івана Угрину.

“Івана Угрину, Івана!”, — закричали з натовпу.

На підвищення вийшов Іван Угрин. Кошовий взяв обознівську зелено-малинову ленту.

— Чи присягаєш, пане обозний, вірно служити громаді?

— Присягаю! — пролунало у відповідь.

Кошовий перев'язав обозного і як усім, приколов до капелюха червоне пір'я із січовою металевою зорею. Вся старшина підходила до прапора, який тримав у руках Танасій Ковблюк, клякали на одне коліно і ціluвали полотнище.

Так само були обрані четарі: Андрій Федорук, Ілько Ковблюк, Олексій Сливчук та Іван Шинкарук.

Першого четаря було перев'язано червоною, а по боках синіми 1,5 см пасками. Другого — червоною, по боках зеленими пасками лентою. Третього — червоною, по боках жовтими пасками. Четвертого — червоною, по боках чорними пасками лентою. Всі, крім хорунжого, належали до січової старшини.

Пізніше обрали сурмача й барабанщика. Їх перев'язали чорними і червоними пасками по краях лентами. Ад'ютантів не обирали, але вирішили, якщо буде в тому потреба, то їх дооберуть. Ад'ютанти мали би носити сині ленти.

Лента рядових січовика та січовички була малинового кольору. Один за одним підходили до кошового парубки, дівчата, молоді газди і газдині. Всі присягали на вірність товариству, зобов'язувались визнавати права та обов'язки за статутом. Їх перев'язували малиновою лентою, на якій, як і на інших, було вишито жовтою волічкою "Січ в Топорівцях". Вони теж підходили до прaporа, клякали на коліно, ціluвали полотнище із гордо піднятими головами ставали в ряди. Бажаючих вступити у Січове товариство виявилось набагато більше, ніж очікували. Тому вирішили укомплектувати чотири чети.

На перший раз у Січове товариство прийняли 165 чоловік. До першої чети — молодих чоловіків, другої — їхніх жінок, третьої — дівчат і четвертої — хлопців.

Після вроčистої церемонії заграли сільські музики й почалася забава. Танцювали до самої ночі. Перед цим, правда, почастували гостей. Потім уроčисто, під музику, провели всіх додому...

Кілька касирів збирали пожертви від людей вже в касу січового товариства. Якщо вони не могли добрatisя до котрогось той передавав гроші через руки інших, бо не боялися, що ті гроші не дійуть до касирів, настільки були чесні і порядні наші праbатьки.

* * *

Одні з гостей поїхали на Підвисоку до Снятина. В бричці сиділи д-р Кирило Трильовський, Василь Стефаник і Лесь Мартович. Всі мовчали. Кожний думав про своє.

Кирило Трильовський був дуже задоволений результатами сьогоднішніх зборів. Створення "Січі" пройшло набагато краще й організованіше ніж у Заваллю. Пан Кирило усміхнувся, про себе подумавши: "В Заваллі була лише репетиція, а тут уже спрацював деякий досвід. Правда, велику роль зіграли управлятель школи Петро

Стефанів, ну й, звичайно, Лесь Мартович із Стефаником". У Заваллі він не стрічався з учителями.

Після зборів Кирило Трильовський ще встиг зустрітися із паном-дідичем Романом Пузиною. Вони не були друзями, але й не ворогували. Коли проходили вибори в Коломийському повіті до Галицького сейму, і основними претендентами на послів були: коломийський маршалок князь Роман Пузина і правник, д-р Теофіл Окунєвський, сталося так, що Кирило Трильовський був зайнятий у виборчій компанії в Снятинському повіті. Хоч всіма силами підтримував свого побратима д-ра Теофіла Окунєвського, і був дуже радий, що той виграв вибори.

Роман Пузина розцінив мовчання під час виборів Кирила Трильовського в Коломийському повіті, як підтримку на свою користь. І тому радо зустрівся із Кирилом Трильовським. Лише через те, що на зборах був д-р Теофіл Окунєвський, пан-дідич на збори не прийшов.

Кирило Трильовський попросив пана Романа Пузину виділити для Січового товариства якесь приміщення під читальню. Він припускався думки, що січовики для нормальної своєї роботи повинні мати свій куток. Пан настільки був зворушений тим, що його відвідав сам д-р Кирило Трильовський, відомий в той час громадський діяч Покуття та всієї Галичини, що його просьбу порахував дріб'язковою. Як показав час, пан створив всі умови для нормальної роботи Січового товариства. Тепер в дорозі, Кирило все це аналізував й залишився дуже задоволений сьогоднішнім днем.

Інша справа була в Леся Мартовича. Лесь надіявся на Василя Стефаника, бо вірив, що лише він вирішить питання з його одруженням. Але позитивної розмови між Стефаником і з майбутнім тестем Миколою Стрийським не вийшло. Він навіть слухати не захотів про заміжжя своєї доночки Мільки з Мартовичем. Лише сказав, як відрубав: "Нехай Лесь Мартович жениться зі своїми "Лумерами".

Та й сестра Марія дорікнула: "Хіба більше немає дівчат на світі, лиш Мілька?" І ще, що він забув дорогу до Торговиці...

На останні слова, не роздумуючи, відрізав Марії:

— А ти часто ходиш до Торговиці відколи там появився той мазур? Почав заводити свої порядки, познімав образи та понавішував розп'яття — розгаздувався на чужій господарці... Мені лише жаль тата... Відколи не стало мами, він дуже змінився... Він не може того перенести... Та й змирився...

"Так, так... Одні невезіння в Мартовичів, — подумав Лесь. І в Семена, і в Семеновича...".

Мовчанку порушив Василь Стефаник:

— Чого, Лесю, так зажурився? Коли тобі тяжко на душі, то ти собі думай: це все минеться, так довго не буде, це все минеться так довго не буде... Ну й з часом все минеться. Га?

— Василю, Василю, я знаю, що ти не надаєшся до жартів. Якщо ти пожартував, видно й тобі не легко. Я ото все думаю, чого воно, життя наше, таке невдячне, жорстоке і коротке... Чому життєвий хрест інколи такий тяжкий?

— Друзі мої, побратими мої, вище голови, усміхніться, вже видно Снятин, — намагався підняти їм настрій Кирило Трильовський.

* * *

Інші гості поїхали через Підвисоку на Стецеву. Наслухавшись про "Січі" Трильовського, отець Кирило Гаморак із своїми дітьми Віктором та Олегом вже кілька днів збиралися поїхати до Топорівців на установчі збори. Хлопці про це чули ще на храму й домовились, що неодмінно приїдуть на Зелені свята додому, щоб це побачити своїми очима і заагітували ще й отця Кирила.

В неділю вранці, лише почали впрягати коні, з Чортовця приїхали Плешкани — отець Іван і їмось Галина. Вони теж виявили бажання поїхати до Топорівців.

Тепер, їduчи додому, всі були під враженням від побаченого.

— Так, Кирило Трильовський задумав гарну й сильну справу, — порушив мовчанку Віктор, — це є велика справа.

— Якщо таке дійство відбудеться в кожному селі, — продовжив розмову отець Іван Плешкан, то січовий рух може набути великих масштабів, а це є велика сила. Лише як на це подивиться влада?

У розмову дорослих втрутився гімназист Олег:

— Але пан Трильовський показував папери, що це дозволено владою.

— Та дозволено, але влада допустила і влада може заборонити, якщо побачить в цьому небезпеку, — стурбовано додав Віктор.

Запала мовчанка. Коні бігли собі підтюпцем.

— Бачите, Топорівці, — одне із прогресивних сіл Городенщини, — порушив мовчанку отець Кирило, — і Трильовський вловив це. Він вибрал це село з певним розрахунком. Він, я сьогодні переконався, — великий стратег.

— А який тут розрахунок? — запитав Віктор.

— Як я розумію, — відповів отець Іван, — про це свідчать організовані установчі збори. Значить, у цьому селі є сильні люди, яким притаманні організованість, освіченість, взаєморозуміння і високий патріотизм. Тату, ви можете похвалитись, — отець Іван Плешкан повернувся до Кирила Гаморака, — що те саме, або й більше, є в Стецеві? Отець Кирило промовчав:

— Отож-то!

— По-друге, — продовжив свою думку отець Іван, — таке враження від побаченого, почутого, швидко рознесеться іншими селами повіту і січовий рух набере масового характеру. Кирилові Трильовському це лише на руку. Головне, щоб все закрутилося з легкої руки. Я опе їду та й думаю, як це організувати "Січ" в Чортовці?

— Тату, тату. — обізвався Олег, — а в нас, у Стецеві, можна організувати "Січ"?

— Сини мої, сини, — похитав головою отець Кирило, — звичайно можно, але Стецева — це не Топорівці. Мені здається, що в нашому селі так легко не піде, як в Топорівцях. У Топорівцях зорганізували захід за якихось дві неділі. Це про щось та й говорить. Там гарний вплив, на виховання людей мають Стефаніви. Та й дід ваш, Іван Стрийський, царство йому небесне, — всі перехрестились. — Хоча й був московофілом, але приніс і багато користі. Чимало доброго лишив після себе пандідич Вітус Комар. Ви бачили церкву? Таке побачите лише в Станиславові або в Чернівцях. Її збудував Вітус Комар. А скільки нового вніс у духовний розвиток села ваш брат отець Теодор. Звідси і виховання, і культура. А яка повага в них до приїжджих людей! Хтось із заїжджих появиться, а вони з ним вітаються, ніби то односельчанин, вступають з ним у бесіду, запитують, що йому треба... Приїжджі гості сидять на весіллі, як правило, біля молодих, під деревцем. Їм дають найкращі страви. А як ті йдуть танцювати, то свої чекають, щоб вони мали вибір для пари. Не дай Бог якось помішати гостям зі сторони Д-у-у-же велика повага! А якщо поважають чужих, то поважають і себе — отак-то.

Молоді зацікавлено слухали й не перебивали.

— А щодо створення "Січі" в Стецеві, то давайте ви, молоді, починайте, а я вас піддержу. Тим більше, що сьогодні ви переконалися, що то є дуже гарна справа.

Отак, розмовляючи, під'їхали до Стецеви. На перехресті під селом зустріли повозку, що їхала з Городенки. Зблизька упізнали снятинського фотографа пана Шміцлера. Отець Кирило вважав його своїм приятелем. Привітавшись, запросив до себе в гости. Після гостин пан Шміцлер усю сім'ю сфотографував.

* * *

Третя бричка поїхала на Городенку. В повозці їхали пан Микола Радуляк, посол до Галицького сойму, і д-р Теофіл Окунєвський. Микола Радуляк, після ситного обіду, дещо повеселішав:

— Пане Окунєвський, не я буду, якщо не сотворю “Січ” у своєму селі, в Глушкові. Як мені це сподобалося, як це мені..., — бив себе в груди кулаком, — Боже, аби цей Трильовський прожив сто років і не хорував, як він це файно придумав, як файно... Око радується і не нарадується.

— Так, так, — дрімав но підтакував д-р Окунєвський Радуляку.

— Каже: шановна громадо, кого ви хочете обрати кошовим? Ви розумісте, пане Окунєвський? Кого обрати кошовим? Він питается у громади, — Радуляк далі бився в груди, вимахував руками, показуючи на луги, що розкинулися в урочищі “Зброди”. — Від цих слів, пане Окунєвський, віє Запорізькою Січчю, пане Окунєвський...

— Так, так, — підтакував вже напівсонний д-р Теофіл Окунєвський.

* * *

Слід відзначити, що 1900-й рік був посушливим роком. В Топорівцях, як і в кожному селі, часто горіли господарства. Однієї ночі у місцевого жида Бренделя загорілася хата. Січова варта вдарила на сполох. Звідусіль почали збігатися січовики. Одним із перших прибіг сурмач Іван Попович і затрубив команду “Сиکавка в рух!” Жидівська сім'я так міцно спала, що нічого не чула. По команді вибили вікна, зняли двері, винесли сплячих дітей, навіть вивели надвір переляканого, ледь живого від страху, старого Бренделя, лише в нижній білизні. Бідний зі страху лише щось белькотів. Без криків, гвалтів вогонь

загасили. Хату Бренделів і все майно врятували, тому що вчасно все зробили.

Щоправда, жиди не любили січовиків, бо в корчмах ті значно менше стали пити горілку. Люди ставали грамотнішими, дружнішими, почали захищати свої права. І це не всім подобалося. Але після цього випадку з вогнем, по розповідям старожилів, жиди змінили своє ставлення до січовиків у кращу сторону.

18 серпня 1900 року вся Австро-Угорська імперія святкувала 70-ті роковини з дня народження ясновельможного цісаря Франца-Йосифа і день його Ангела. Сільський війт Микола Угрин попросив січову старшину в честь цього свята провести невеликий фестин. Кошовий Андрій Мохорук не дуже погоджувався. І на це було кілька причин:

по-перше, ще всім збереглось у пам'яті як війт був дуже проти створення "Січі" в селі.

по-друге, війт заявив, що на фестин приїдуть гості з Городенки: повітовий старosta, бургомістр міста і комісар жандармерії. Повітове керівництво хоче побачити, що то таке "Січ". На той час вона була створена тільки в Топорівцях.

по-третє, в той час художня самодіяльність в Січовому товаристві була ще в підготовчому стані.

по-четверте, війт сказав про це лише за кілька днів наперед.

Того ж таки дня січова старшина провела збори. На зборах зважили на просьбу війта, але з умовою, якщо січовики щось не так зроблять, нехай повітове панство вибачає.

Зранку в церкві відправили Службу Божу за здравіє "найяснішого цісаря". Потім церковний хор заспівав цісарю "Многая літа". З нагоди такого свята кошовий із січовою старшиною і хорунжим внесли до церкви прапор "Січі" для освячення. Отець Войнаровський освячувати

бунтарський хлопський прапор категорично відмовився. Тоді січовики прилюдно таки в церкві заявили, що на січове сільське свято з неосвяченим прапором не підуть. Визріала конфліктна ситуація.

В цей час надворі заграла сурма "Позір!". Це означало, що січовикам треба шикуватись в колону, бо вже приїхали гості з Городенки.

Отець Юліян Войнаровський побоявся, що січове свято може зірватися і тут же посвятив прапор. Всі січовики і січовички вишикувалися в колону. З церкви вийшли кошовий, за ним хорунжий Танасій Ковблюк ніс малиновий січовий топорівський прапор. Кошовий із старшиною стали спереду колони. Повітове панство стояло під церквою. Ними опікувався вйт.

Прозвучала сурма "На ліво гляди!". Кошовий вирушив на Толічку, за ним хорунжий, потім старшина, а за ними вже колона січовиків і односельчан. Всі січовики по команді звернули голови наліво, в знак поваги до повітового панства.

На підвищення вийшов управитель школи Петро Стефанів, виголосив промову в честь ювілею найяснішого цісаря Франца-Йосифа I. Після промови поздоровив усіх зі святом. Перша чета розійшлась по Толічці. Січовики з топірцями почали виконувати різні вправи. Потім побудували кілька веж. Коли перша чета закінчила свої покази, на Толічку вийшла друга чета січовичок з віночками. Опісля відбувся невеликий концерт.

* * *

Василь Стефаник у своєму листі до Віктора Гаморака писав: "... Ано, здавайте матуру, та збираїмося до гурту, та зачинаймо на Русі нове покоління. Таке покоління, що весело і невинно зможе з собою жити і мати пошанівок до праці один другого..."

Кожний приїзд Стефаника до дому Гамораків

сприймався, як щось особливе. Гостя завжди садили на почесне місце за столом, пригощали. Панотці Семен і Кирило сідали по-боках, а хлопці – Віктор і Олег – навпроти. Всі уважно слухали краківські та львівські новини.. Василь Стефаник був чудовим оповідачем, багато розповідав про своє навчання на медичних студіях Krakівського університету. На перших порах йому дійсно дуже подобалась медицина. Бажання батьків, та й його були за те, щоб навчитися лікувати людські страждання, позбавляти трудовий народ від тимчасових, задавнених болячок. Всім цим він ділився у своїх щиріх розмовах сімейству Гамораків. Особливо проймався розмовами Стефаника Віктор. Тому й не дивно, що він ще задовго до закінчення гімназії вирішив для себе, що обов'язково має стати лікарем і готовувався до вступу на медичні студії.

Проте в житті Василя Стефаника сталися переміни. Він все більше й більше вділяв увагу громадсько-політичній роботі, а згодом – літературній творчості. І там, і там мав неабиякі успіхи. Однак почав зневажливо ступіювати медичні науки. Коли Стефаник дізнався про бажання Віктора Гаморака студіювати медичні студії то промовчав. По-перше, не хотів посіяти зневіру у молоду душу, по-друге, якщо у Вікторові є талант, то навіщо шкодити? Тому, коли Віктор здавав вступні іспити, Стефаник всіляко йому допомагав: і при оформленні документів, і при складанні іспитів. Був дуже радий, що Віктор став студентом. Спочатку навіть разом жили на одній квартирі.

З часом – чи через латину і анатомію, чи через негативне ставлення Стефаника до медицини, вже у жовтні Віктор зрозумів, що медицина йому не подобається. В кінці жовтня Василь Стефаник в листі до Ольги Гаморак написав "... що медицина не відповідає Вікторовій індивідуальності", що він повинен студіювати право, тобто перевестися до Львівського університету на правничі студії.

Проте Віктор перевівся до Віденського університету. Тут зрозумів, що його покликання не медицина, а право, і що він з усією серйозністю береться за навчання. Разом з тим, не забуває про своє бажання створити у Стецеві товариство "Січ".

Успішно здавши іспити, Віктор залишає свої віденські справи й спішить додому, де з головою поринає в організаторську роботу серед сільської молоді й молодих газдів.

Створенням "Січі" вже майже рік займався й отець Іван Плешкан в Чортівці Городенського повіту. Як у Чортівці так, і в Стецеві ці питання вирішувались дуже важко. Польська влада в деяких селах почала проводити репресії і це дало свої наслідки. Молодь під опікою своїх батьків довго вагалася й не проявляла особливого ентузіазму в цих питаннях.

Віктор Гаморак й отець Іван Плешкан поклялись, що в наступному році вони свого таки доб'ються. На початку вересня Віктор покинув почату з таким трудом роботу зі створення січового товариства в Стецеві і поїхав на навчання у Відень. Наприкінці вересня отець Кирило Гаморак одержав поштову листівку від Віктора, в якій він просив щоб тато прислав до колії в Залуче коні, бо їде додому. Отець Кирило повернув в руках кілька разів тією листівкою, і хоч таке було не раз, щось йому стало тяжко-тяжко. В голову почали лізти одна за другою тривожні думки.

Відтак що б не робив, на гадді стояло: "Що сталося, що сталося? Також недавно лише поїхав після вакації на науку..."

На другий день під вечір отець Кирило післав Василя на станцію. Потяг приходив зі Львова біля одинадцятої години вечора. Через добру годину бричка в'їхала на подвір'я плебанії. Крім Василя в повозці напівлежав Віктор із двома молодиками, як виявилося, його

товаришами. Вони супроводжували свого товариша з Відня додому. Восени дванацятا година ночі — то вже є пізній час, але в плебанії ще світилося двоє вікон, що свідчило, — в домі не спали. Дійсно, як бричка в'їхала на подвір'я, отець Кирило, Вікторові сестри Маринця, Ольга, цьоця Мілька вибігли з хати й підійшли до брички. Два молодики обережно зняли Віктора з брички. В темноті нічого не мож було розібрати, тільки було чути його марення:

— Мамко, я не винен, мамко, я не винен...

Студенти обережно повели його до покою. Віктор вже настільки був ослаблений, що сам не міг ходити. Хлопці міцно тримали його руки на своїх плечах, він лише з трудом переставляв ноги. Ольга забігала наперед і відкривала двері, показала рукою на ліжко. Вони обережно опустили Віктора на ліжко і його голова відразу впала на подушку.

Позаду всіх плентався, сам не свій, отець Кирило. Побачивши, що Віктора ведуть, спершу подумав, що його побили. Але в кімнаті, зрозумів, що це не так — в сина геть пожовтіло обличчя, очі запали. Отець Кирило мало не зімлів і був би впав, якби Ольга вчасно не підсунула крісло. Цьоця швиденько набрала води і притулила кварту до його губ. Кирило жадібно випив і відкрив очі, знову подивився на Віктора: лице жовте, жовте, очі запали, повіки прикриті, губи потріскані...

— Пити, пити... — попросив хворий й Ольга знову кинулася з квартовою, але вже до Віктора. Один із студентів підняв Вікторову голову і той насилу зробив кілька ковтків та й відкинувся на подушку:

— Мамко, я не винен, мамко, я не винен, — марив він. На очах Ольги виступили слізози.

— Що сталося? — запитала хлопців. Чорнявий красень, закинувши назад своє красиве кучеряве волосся, повідав таке:

— Почалось все з того, що Віктор не прийшов на заняття. День нема, два. А жив він, як ви знаєте, на квартири. Третього дня ми пішли на квартиру, й застали його в ліжку з високою температурою. Виявилось, що прихворів після кав'ярні, де смачно з'їв шніцель. Шніцель, напевно, був не свіжим або із зіпсованого м'яса. Це було в обід, а надвечір почав сильно боліти живіт, потім нудило, він сильно вертав. До ранку організм обезводнився. Так Віктор з високою температурою лежав у безпам'ятстві майже три дні, поки його не відвідали. Ми відразу привели знайомого професора, доктора медицини. Ретельно оглянувши, Віктора, він заявив: медицина безсильна поставити його на ноги, бо втрачено дорогоцінний час... Порадив нам відвезти його додому...

Коли всі потомлені розійшлися спочивати, біля хворого залишився тато.

— Мамко, я не винен, мамко, я не винен..., — мотаючи головою, марив син.

— Так, так, — кивав головою отець Кирило, — так, так, уже умираючий.

Гаморак прожив довге й складне життя, був високоосвіченим й ерудованим у багатьох питаннях. Він зрозумів, що Вікторові вже не жити на цьому світі.

— О Господи! О-о-о-ой! — застогнав тато й звів очі до стелі, опісля — на великий образ Ісуса Христа, що висів на стіні.

— О Господи! Прости мене за мої гріхи або скарай мене на смерть, якщо я в чомусь так тяжко согрішив перед тобою або перед твоїм Отцем чи Матір'ю. Але пошто губиш молоді душі?... — Кирило впав на коліна й почав молитися. Щиро молився й каявся в гріхах, лише не знав, у яких. Він знову, що є грішником, бо всі на святій землі є грішними, але не уявляв себе великим грішником.

— Мамко, я не винен, мамко, я не винен... — знову марив хворий.

Кирило насили підвісся, поправив гніт у лампі, бо дуже почав диміти, взяв ложечку, набрав води й змочив Вікторові губи.

— Мамко, мамко,... — замотав головою той.

Отець Кирило підбив подушку й знову присів. Синове марення пригадало йому Ольгу, яка народила Олега і теж злягла. Тоді Вікторові виповнилось чотири рочки. Він всі дні сидів біля хворої і все лепетав:

— Мамко, ти слабонька? А що тебе болить? Мамко, чого ти не встаєш? — І все плакав, плакав. Хоч був маленький, а вже, напевно, розумів, що мама тане, як воскова свічка.

— Мамко, ти будеш вмирати? — запитав одного дня.

Покійна Ольга розплакалась.

— Ні, мій синочку, хто тобі таке сказав? — через силу його обіймала і ціluvala.

— Мамко, ти слабонька через Олежика? А нашо ти його купила, якщо ти слабонька? Мамко, віддаймо Олежика циганам, лиш не вмирай! Мамко, живи з нами. Мамко, не вмирай!

І таким було все Вікторове життя. Що би не робив, що би не говорив, у нього завжди на вустах було, як щось святе: мамка.

Вже 18 років минуло, як померла жінка отця Ольга-Теодора. А, здається, ніби вчора. За цей час помер його тато отець Семен Гаморак, син отець Теодор, тепер на порозі смерті — другий син.

— Сини мої, сини, — здригнулися плечі у отця Кирила.

Велику надію мав на Тодора, але не так сталося, як гадалося, — любив повторювати. Потім всю надію покладав на Віктора, бо Олег був хворобливим. “А тепер маєш, старий дурню — картав себе отець Кирило. — Покладав велику надію на синів, продовжувачів роду... Тепер вже ясно, що так і пропаде рід Гамораків”.

До ранку сидів батько біля свого сина, а той так і не відкрив очей. Він уже був в агонії, прощався з життям...

Повставали студенти, попрощались і поїхали.

Перед обідом приїхали Плешкани, а з ними і Василь Стефаник — він якраз був у них. Коли вони дізналися про горе в Гамораків, то відразу приїхали.

Коли Віктор ще вчився в Krakovі Василь Стефаник твердив що він, належить до того покоління молоді, яке повинно будувати нову Українську державу. Був упевнений, що про Віктора Гаморака ще почне світ. Тому оберігав його від дурних впливів, вчинків, думок і старався направити його на вірну дорогу. В одному з листів до Віктора Стефаник писав: "Рад би-м Вам написати таки щось дуже приємного, але я не кібзуюся вже, Ви ще такий молоденький, що візьмете полову за зерно і не будете гніватися. Тому пишу до Вас. Ви заговорили за ідеал чоловіка. Таких нема. Треба обходить без них. Але є зате дуже багато людей таких, що їх можна шанувати, а дуже мало таких, що їх можно любити..."

Василь Стефаник зайшов до покою і побачив на ліжку Віктора, який важко дихав. Очі в юнака запали, губи потріскали, обличчя пожовкло. Навшпиньки підійшов ближче:

— Вікторе! — покликав, — Вікторе! Ти мене чуеш? Я Василь Стефаник, ось стою біля тебе! — але реакції ніякої. "Це все, смерть таки вже за плечима", — подумав. До цього моменту він ще не вірив у те, що чув, а тепер переконався. Стефаник, вражений побаченям, оглянувся. Біля нього стояли плачучи отець Кирило Гаморак і Ольга.

— Як це так? Що сталося? — запитав одними губами. Отець із Ольгою розповіли, що знали. Всі примовкли.

— Ви займайтесь своїми справами, а я трохи посиджу біля Віктора, — перегодя мовив Стефаник і присів біля ліжка хворого, вміло змочив йому губи.

"Отаке-то наше життя, — подумав. — Кожен, коли

здоровий, то веселий, щось планує, щось робить, доказує, свариться. А коли приходить біда, все залишається в стороні. Нічого немає ціннішого, ніж здоров'я... Щось отцю Кирилу не таланить із дітьми. Ще немає й двох років, як похоронив одного сина, а тут вже треба хоронити другого. Такі хлопці красиві, розумні, а не мають місця під сонцем. Кажуть же, що Бог забирає тих, кого любить... Бо і на тім світі треба комусь керувати. Може, це й правда? — здивив плечима Стефаник. Але як це має пережити отець Кирило Гаморак?"

Тут Василь Стефаник згадав, що отець переживає не лише за синами, він весь час переживає й за долю своїх доньок Марії й Ольги, які ще не заміжні, а вже в літах. Гаморак, правду кажучи, напевно має око на нього, називає своїм другом... Мимоволі посміхнувся до себе: "Напевно, теж думає, що цей друг уже в роках, ходить сюди, переписується з Ольгою, а женитися не збирається. Влюбився в старшу доньку, вже заміжню, та й кохає її, — дорікнув собі й відчув, що червоніс. — Воно й треба було б, кінець-кінцем, прийняти рішення, рано чи пізно, а женитися треба..."

Його невеселі думи перебив отець Кирило, що увійшов до покою:

— Василю, Василю, скажи мені, чого в мене такий тяжкий хрест? Мені все важче стає його нести. Чи не забагато, як на мене? Га? Скажи-но мені, мій Пане!

Василь Стефаник промовчав. Що можна сказати в таку важку хвилину цьому чоловікові, який йому дуже подобався.

— Кажуть, що коли стається біда — не закривай ворота... Так, так. Не закривай ворота... — стиха промовив Гаморак і так же тихо вийшов.

Надранок, 3 жовтня 1901 року, студент-правник Віденського університету помер, проживши на цьому світі лише 22 роки.

* * *

ВІинуло три місяці. Життя йшло своїм порядком. Незагоєна Гаморакова рана ще кровоточила. На Різдво з'їхались майже всі діти й онуки. Розказували різні веселі історії, щоб хоч трохи підняти татові й дідусеї настрій. Наколядувались і роз'їхались... Що то говорити: у кожного свої справи, про які треба щоденно дбати.

Вдома залишились отець Кирило, Марія, Ольга й цьоця Мілька. Цьоці вже йшов 65-й. Ще ніби й не стара, але почала слабнути. Хатня робота не прибавляла їй здоров'я. Непомітно й до Йордана прийшло.

Зима в 1902 році була сніжною, морозяною. Отець Кирило, як завжди, готувався до освячення осель. Після обіду тепло одягнувшись, й вийшов із покою й став роззиратися на свою підупалу господарку. Коли це чує, аж їдуть скоро якісь коні, бо дуже дзеленчать дзвоники на них. Аж виспівують. Коні як скоро їхали, так і раптово зупинилися біля воріт плебанії, аж санками занесло. Із саней зіскочив чоловік і почав прив'язувати віжки. Отець Кирило, придивився і зрозумів, що це коні із Чортівець. Нарешті, впізнав їздового, який прямував від воріт стежкою до плебанії. Петро йшов якийсь зсутулений, дивився в землю. Ноги переставляв, ніби його хтось іззаді тручав.

Отцю Кирилу стало гаряче в грудях, серце чогось тривожно заколотилося, руки опустились.

— Петрику, що сталося? — не витримав.

Петро підійшов ближче, привітався, поцілував, як завжди, в руку.

— Преподобний отче, — почав сумно, дивлячись долу, — в нас сталася біда.

— Яка? — знову запитав отець, відчуваючи щось неладне.

— Сьогодні вранці під час відправи від серцевого нападу помер наш отець Іван Плешкан, дай їм Боже

царство небесне, — скинувши шапку, Петро перехрестився.

— О господи! — їмившись за голову двома руками, отець Кирило зайшов у сіни — Ольго, Маріє, цьоцю! Знову біда, йой, знову біда!

На крик отця Кирила з бічних дверей вискочили всі троє.

— Наш Іван сьогодні раптово помер, — вже тихше мовив отець, — дай йому Боже царство небесне...

Всі перехестились. Цьоця почала голосити: “Божечку мій, Боже, — та що це таке твориться? Таке це похорон за похороном... Та ще й помер на самий Йордан...”

Через чотири місяці, 4 травня 1902 року померла і цьоця Мілька — Емілія-Евфрасинія Волянська із сім'ї Миколи Чомкевича й Маріанни Загайкевич, які поховані в Топорівцях. Мілька була народжена 18 серпня 1838 року в Топорівцях. Вдова по отцю Василю Волянському.

— Так, так, — все казав отець Кирило Гаморак, — не закривай ворота... — Так, так... І один і другий клялись, що створять товариства “Січі” в Стецеві і Чортовці. Вже й створили... — Отець Гаморак все хрестився, — дай їм Боже царство небесне...

* * *

Січові товариства, що засновувалися у селах, дуже полюбилися людям. На такий успіх Кирило Трильовський навіть не сподівався й тішився, що зробив конкретну й корисну справу. “Це тільки початок, — думав Трильовський. Цю ідею масово підхопили Снятинський і Коломийський повіти. За два роки, на перший погляд, зроблено багато, але це дуже й дуже мало. Треба, щоб “Січ” поширилась на всю Галичину. Але як? Як це зробити?”

Про Кирила Трильовського почали писати різні часописи. Він став знаним громадським діячем. Але він

зі своїми планами на майбутнє ні з ким із соратників по партії не ділився. І не тому, що боявся, ніби хтось переходити ініціативу. Просто не мав однодумців. А сам поки що це питання вирішити не міг.

Одного разу йому спало на думку зробити огляд Січових товариств, тобто провести Січове свято. Тут, у Коломиї. Почав розробляти сценарій. Перше, що він запланував: з кожного створеного товариства має прибути старшина й одна чета січовиків. Друге: кожна делегація має бути одягнена в свій сільський стрій. Третє: всі січовики мають прибути з топірцями, а якщо будуть січовички, то з віночками. Четверте: свято провести в неділю, при великому здвигові народу, і головне – в міському парку перед павільйоном, який збудували з нагоди приїзду до Коломиї в 1880 році ясновельможного цісаря Франца Йосифа.

Задумане лягло не лише на папір, воно пішло межи люди. За місяць наперед про огляд січових рядів було повідомлено всі товариства.

Взяла участь у цьому святі й делегація з Топорівців. Як тільки одержали звідомлення, старшина "Січі" провела збори. Усі були в захопленні, особливо хлопці. Для них це було свято подвійне: по-перше, піднімalo їхній престиж у селі, по-друге, хотілося побувати в Коломиї, адже в столиці гуцулов рідко хто був, по-третє, хотілося показати себе і на людей подивитися. Дещо не дуже прихильно сприйняли цю звістку дівчата. Вони знали, що батьки так далеко їх не відпустять.

На зборах рішили, що затрати на дорогу старшина бере на себе, а їду треба брати з собою. Також на цих зборах вирішили, що раз Січове свято в Коломиї відбудеться на Зелену Неділю, то загальну репетицію – фестин свого січового свята – провести в селі на Воскресіння Господнє. Запросити на фестин представників сільських громад із Торговиці, Глушкова,

Підвисокого, Красноставців та Задубрівців. Фестин постановили провести в урочищі Кут.

Наприкінці травня на Кут почали звозити й розкладати лави, спорудили сцену, поприбивали верені. До пізнього вечора йшли приготування, цілий вечір чергували січовики, щоб хтось із недоброзичливців бува не нашкодив.

На Вознесіння Господнє зранку повалив народ до церкви. В кожного на вустах тільки й мови: "Фестин, фестин!..." Такого слова раніше ніхто не чув!

Після відправи Служби Божої на дорозі перед церквою почали шикуватись у колону січовики. Сурмач засурмив: "Позір!" – всі стали струнко. Сурмач засурмив: "Направо гляди!" – всі повернули голови у бік церкви. Під звуки барабанного дробу із церкви вийшов кошовий Андрій Мохорук. Позаду за ним ішов хорунжий Танасій Ковблюк. Він ніс малиновий прапор із синьо-жовтими лентами.

Попереду колони став кошовий, за ним, через кілька метрів стали хорунжий і старшина. Потім барабанщик. За ним – четар першої чети, за ним – перша чета і т. д. За січовиками стали делегації, а потім свої й цікаві з навколишніх сіл.

Сурмач засурмив: "Походом похід!" і колона з піснею "Гей, там, на горі "Січ" іде!" рушила з місця. Це було незабутнє враження! В селі такого щось подібного ще не було.

Вже на Куті керівники делегацій, а також управитель школи Петро Стефанів піднялися на підвищення. Свято розпочалось піснею "Ще не вмерла Україна".

Із промовою виступив Петро Стефанів:

– Дорогі браття русини! Вже два роки, як у нашому селі засновано товариство гімнастичне і сторожі огневої "Січ". За цей час пан-дідич Роман Пузина виділив вам приміщення під січову "Читальню", морг землі і все обгородив. Там ви маєте можливість проводити свої

навчання з гімнастичних вправ і гасіння пожеж. Ви розвиваєтесь фізично і духовно. Слід зазначити, що ви набули багато і культурних манер. Це все похвально. Це дуже добре. Ви служите прикладом для наших навколишніх сіл. Скоро будуть засновані такі товариства в Городенці і Красноставцях. Ви повинні надати їм допомогу. І не тільки їм, а всім, хто виявить бажання створити в себе такі товариства.

Сьогодні ви повинні показати свою майстерність. Сьогодні вперше в нашему селі святкується фестин. Цього ще ніхто не проводив. Ви проводите це свято в числі перших на Покутті. То ж успіхів вам!

Виступив і посол до Галицького сойму, керівник делегації з Глушкова вйт, Микола Радуляк.

Після привітання розпочалося дійство свята. Спочатку по пасовиську розсипались січовички з віночками в руках і демонстрували свою майстерність. За дівчатами на пасовисько вийшли січовики із топірцями. Вони робили складніші вправи – ставили руханкові вежі (дзвіниці), робили вправи з сикавкою імітуючи гасіння вогню. Відтак на сцені розпочався концерт. Аматори декламували вірші, сільський хор заспівав кілька пісень, навіть показали сценки про сільські вечерниці й скасування панщини. Потім розпочались ігрища – лотерея, перегони в мішках, перетягування воловода, танці. Найбільше сміху було біля ковбасного стовпа. Високий гладко обструганий стовп був закопаний, а на самому його вершечку звисали ковбаси, калач і солодощі. Скільки смільчаків пробували видряпатися наверх, але сил ставало лише до половини. Не зважаючи на те, що всі дуже рано пішли із дому і не обідали, ніхто не спішив повернутися.

За кілька днів до Зелених свят старшина "Січи" почала готуватися до поїздки в Коломию. Їхали лише хлопці. В неділю раненько розсілися по підводах і поїхали

через Красноставці, Белелую на станцію Залуче. Дорогою співали січових козацьких і народних пісень, чим викликали в селян чимале здивування людей. Вони вибігали з хат, особливо діти, і супроводжували топорівських січовиків захопленими поглядами.

На станції всі посідали у вагони, а їздові залишились пасті коней на припрутських зарінках. Дорогою майже на кожній зупинці сідали в потяг делегації від "Січей" різних сіл.

У Коломиї, щойно зійшовши з потягу, почали шикуватись у колони по чотири чоловіки. Спереду кожної делегації ставав кошовий, за ним — хорунжий із прaporом, далі — старшина, четар і чета. Всі були перев'язані лентами. Колона в такому порядку вирушила до центру міста. Велику увагу коломиян привертали не тільки такі масові колони січовиків але й прaporи, на яких були зображені гетьмані України, державні діячі, відомі письменники. Кожна делегація вирізнялася своїм строем. Це було щось подібне до виставки народних одягів.

Січовики марширували під маршову пісню "Гей, там на горі "Січ" іде!..." Ti, що приїхали підводами і добиралися пішки, вже вишикувались в колону недалеко від міського парку. Потім всі ввійшли на територію міського парку. Кирило Трильовський виступив із невеликою промовою. Після почалися вправи січовиків із топірцями, січовичок — із віночками. Дійство було надзвичайне.

* * *

 кінці XVIII століття скрізь по Галичині почали створюватись товариства "Боян". Назва пішла з народу, де Боянами називали народних поетів, співаків. Це ім'я взяли собі створені на той час і хорові та музичні товариства.

У Снятині вже біля двадцяти років існувала Руська Міщанська Читальня. При ній діяв гарний міщанський хор, який досить професійно виконував цілу низку народних і патріотичних пісень. Цей хор одночасно був і церковним хором. Керував ним дяк Іван Гойв.

У 1889 році Руська Міщанська Читальня розділилась. Одна половина осіла в центрі міста — у домі пана-дідича Степана Дутчака, друга розмістилась у домі паламаря Миколи Комарницького, недалеко від Вознесенської церкви. Та читальня, що осіла в домі Степана Дутчака, прибрала собі назву "Просвітительське товариство "Читальня" , а та, що в домі Миколи Комарницького, стала називатися "Руська Бесіда".

У 1901 році з "Просвітительського товариства "Читальня" відділилась співоча частина товариства й підтримала ініціативу створеного у Львові "Бояна", створивши у Снятині товариство "Боян" яке мало поглибити любов народу до української музики й пісні. Диригував той же дяк Іван Гойв. Снятинський "Боян" відразу став відомим.

6 травня 1902 року доктор Кирило Трильовський запросив снятинський "Боян" виступити перед січовиками що зібралися на своє перше Січове свято. І коли хор заспівав свої коронні номера "Ще не вмерла Україна", "Мир вам, браття", "Чуєш, брате мій", "Розпрягайте, хлопці, коні", то січовики були просто шоковані — подібного співу вони ще ніколи не чули. Тож овації довго не стихали, аж Кирило Трильовський вкотре піднімав догори руку, щоб якось втихомирити добірне товариство.

Найкращими на цьому святі показали себе "Січі" із Печеніжина і Балинців Коломийського повіту. Андрій Мохорук познайомився із кошовим із Балинців — Войнаровським. Всі його звали "Тунцьо", він був племінником отців Войнаровських. Отець Тит Войнаровський на той час був парохом у Балинцях, а отець Юліян Войнаровський, як ми знаємо, був парохом у Топорівцях.

Приїхавши з Коломиї, Андрій Мохорук розповів Петру Стефаніву про те, як гарно виглядав кошовий з Балинців "Тунцьо" на коні. Так виникла ідея створити в Топорівцях кінну чету. Що незабаром було зроблено.

* * *

Створення Кирилом Трильовським товариства "Січі" в Топорівцях, було правильним рішенням. Воно дало свої відповідні результати. У донесенні повітового старости в Галицьке Намісництво в 1908 році згадувалося:

"У 1902 році "Січ" була створена в Городенці, у 1903 – в Торговиці, Вербівцях, Глушкові, Серафінцях, у 1904 – Чернятині, Вікні, Ясеневі Пільному. Станом на 1908 рік в Городенському повіті існувало п'ятнадцять "Січей"!"

Топорівська кінна чета і вся старшина брали участь у заснуванні всіх згаданих "Січей" і в ряді сіл Снятинського повіту.

* * *

Туга розпирала груди, здавалося, що час зупинився, що все навколо завмерло і жити далі неможливо... Воскове обличчя Олега, стиснуті німі вуста раз-у-раз вертали отця Кирила Гаморака у цей світ, де вже немає його діточок, його надії, його синів...

Отець Кирило розумом і серцем не міг вкотре збегнути: "Чому? Чого така жорстока доля до нього? Чому у нього такий тяжкий хрест?"

Зі сльозами, що ніби дощові краплі котилися одна за одною по лиці, з уст злітали слова розпуки, слова тяжкої, непоправної втрати: "Дитино моя, моя ти надіє... Пошо я живу і дивлюся на тебе, такого молодого, але неживого... Нащо Бог дає мені це життя? Я не хочу вже жити!"

– Василю! Га? Василю! – звернувся вкотрій раз до Стефаника. – За не цілих три з половиною роки, – отець Кирило почав загинати пальці лівої руки, – Тодор,

Віктор, Іван Плещкан, цьоця, а тепер — Олег...

— Пане мій, Василю, п'ять небіжчиків?! Як це все витримує мое серце? Як? — О Господи! О Господи! — Гаморак вхопився руками за голову, ридаючи, потім подивився на Олега і тихо промовив:

— Сини мої, сини!... — Плечі час від часу здригалися...

Олег народився кволим, але його виходили. Він, відставав у рості від своїх ровесників, але був дуже розумним, допитливим, уважним.

Щоб зміцнити організм, лікарі рекомендували Олегу натиратися взимку сніgom, ходити босим по снігу, обливатися холодною водою.

В листі до Олега Гаморака в квітні 1901 року, коли він навчався у Коломийській гімназії Василь Стефаник писав: "... Слабість свою поборюйте в той спосіб, що нічо не денервуйтеся, багато їжте, спацеруйте і нічого не пийте. Дуже добре було би два рази тижнево брати зимні купелі й душі. Хоть може слабість ся дається Вам взнаки, та вона мене непокоїть... Натурально, що треба бути у лікаря щотиждень два рази..."

Пізніше, за рекомендацією лікарів Олег змінив місце проживання — і перевівся до Дрогобицької гімназії. Там більше підходив йому клімат. Із розповідей Євгенії Данилович дізнаємося, що Олег мусив часто купатися у холодній воді. Саме тому, він викопав на подвір'ї плебанії невелику за розміром, але глибоку яму, яку постійно заливав водою із криниці. У ній він по кілька разів на день приймав холодні купелі.

Це було вкінці березня. Ввечері ще був морозець. І вода в ямі по краях покрилася льодом.

Вранці вставши, Олег відразу побіг до ями й кілька разів присів у льодяній воді. Хоч так робив не вперше, але цього разу скончався гостре двохстороннє запалення легень. Снятинський лікар Кусънерчик не відходив від хворого кілька днів, але нічого вдіяти не зміг. Студент 6

класу Дрогобицької гімназії 12 квітня 1903 року, на 20-му році життя, помер.

“Чому ви всі загнівались на мене? Що я поганого зробив, що ви один за одним покидаєте мене? — ридав одинокий батько, — таже на вас я мав велику надію, так як кожний батько... Ви були моєю гордістю! Як я радів, коли ви народжувались, коли робили перші кроки у своєму житті, коли промовляли перші слова... І як мені тяжко, що не ви мене, а я вас хороню... О Боже, за що, за що така кара? Що за трагедія зависла над нашим домом? Сини мої, сини... Голуби мої сизокрилі, синочки дорогенські! Встань, моя дитино, встань і скажи хоч одне словечко! Або ж забери і мене з собою... Бо я не хочу жити без вас. Та й нашо мені це життя? — Синочки мої, соколята...”

Сльози градом котилися по лиці, серце старого розривалося з розпуки. Не бачив нікого і не хотів бачити. Одна думка, що немає уже всіх трьох синів, стугоніла в голові, серце, здавалося, перестане битися від того болю, уста все шепотіли:

— Сини мої, сини...

Позаду Кирила Гаморака стояв Василь Стефаник, поклавши руку на його плече. На плече свого давнього друга. І теж ковтав сльози. Він в думках теж повторював: “Сини мої, сини...”.

На похорон із Топорівців прибули родичі отця Кирила — Стрийські, Стефаніви, отець Юліан Войнаровський. Прибули також десять січовиків на конях — у лентах із топірцями. Вони супроводжували тіло покійного...

* * *

Після похорону Василь Стефаник все частіше й частіше почав навідуватися до оселі Гамораків. Часто сидів із отцем Кирилом і розказував різні історії про Відень, Краків, Львів. Старався відволікти свого приятеля від тяжких думок.

Нерідко вступав у дискусії з Ольгою про складне людське життя, про господарські справи, про те, як створити "Січ" у Стецеві і Русові. Отак слово за словом і часто засиджувались допізна.

А тим часом природа розквітала в своєму розмаїтті. У садах і на полях буяла зелень. Це тішило ґаздів, бо на їхніх скупенських моргах гарно посходили кукурудза й картопля. Бабили око озимина і ярина...

- Гарну маємо весну, так-так, на врожай...
- Так-так, — кивали головами йдучи з поля.

Минула весна, прийшло літо. В недільні та святкові дні Василь Стефаник і Ольга Гаморак часто гуляли полями. За всі ці роки Стефаник ніколи не мав часу милуватись навколошньою красою. Тепер вони з Ольгою рвали польові квіти й робили різні композиції букетів. Як діти, сперечалися, котрі квіти кращі, чий гарніший букет.

Хтозна скільки би ще продовжувалися ці невинні дискусії, якби Ольга раптом не сказала своєму приятелю:

- Василю! Я вагітна від тебе.

Сказала й замовкла насуплена. Стефаник як сидів на кріслі, так і застиг. Пильно глянув на Ольгу: не жартує часом? Але Ольга дивилася прямо у вічі й була серйозна аж занадто. Стефаник спробував пожартувати:

— Ну що ж, це є прибуток, а від прибутку голова не болить!

— Тебе, може, й не болить, тобі що, а я? Хто я тепер? Ні дівчина, ні жінка, — здивнула плечима.

— Ольго! Олю, ну що ти переживаеш? Таже якось владнаємо цю справу! Якраз є привід до нашого одруження!

— Нашого одруження, — скептично повторила Ольга. У неї на очах виступили слези. — Яке може бути одруження, коли між нами стоїть Євгенія, моя сестра?

— Ольго! — почервонів Василь від несподіванки: ніколи йому Ольга про це не говорила, навіть не давала приводу для цього. — Ольго! Таже то було в молодості, я

ще був молодим, та й, може, був дурний. Євгенія заміжня жінка, має сім'ю.

— Василю! Ти добре знаєш, що я багато знаю про цю історію!

— Олю! То вже все минуло, ти, ти мені подобаєшся, — почав заспокоювати її Стефаник.

— Ти ще недавно бігав у Белелую до Сінгалевичів, коли там на вакаціях перебувала Ольга Кобилянська. ти як її казав? Що любиш, чи вона тобі подобається? Євгеній теж весь час говорив, що любиш і кохаєш. Мені кажеш... Мені кажеш, що я тобі подобаюсь. Як це розуміти?

Стефаника це приголомшило. Він сидів і мовчав. Чого, чого, а такого від Ольги не сподівався. Ця дівчина завше члено з ним розмовляла, старанно відписувала листи... А тут...

— Або ще таке, — продовжила Ольга: — Коли приїжджаєш до Трійці то в тебе на устах: Дунечка, Дуняша, як там моя Дуняша без мене? Новелки їй присвячуєш. А чому новелки не присвячуєш Ганниним дівчатам? Олени Плещканової Ользі? Покійного Тодора дітям? Що це не така сама родина? — Ольга ще сипала словами, але Стефаник вже її не чув. Перед його очима зринали картини його кохання до Євгенії. Звичайно, він любив і її дітей. І цим сьогодні його вколола Ольга. Що правда, то правда.

Нарешті Стефаник прийшов до тями й почув від Ольги:

— Василю! Якщо ти завів бесіду за женячку, то ми сьогодні повинні внести ясність у всі ці питання і поставити крапку, щоб потім нас не мучило сумління. Ми вже немолоді. Нам обом уже по тридцять два роки.

Стефаник підвівся з крісла із якоюсь образою відповів:

— Якщо ти все це знала, то чого бесідували зі мною до опівночі, ходила в поле збирати польові квіти?...

Натягнув на голову капелюха й пішов, навіть не попрощавшись. Не прийшов він ні на другий день, ні на третій. Не приходив місяць, другий. Не міг він всього того простити Ользі. З ним так ніхто ще не розмовляв. Ольга зачепила гонор, характер Стефаників.

Зрештою, Ольга дуже жаліла, що так сталося, картала себе за свою відвертість із ним, була впевнена, що така розмова мусила колись відбутися. Якби там не було, але перед одруженням такі питання слід обов'язково вияснити. Вона також розуміла, що великої й палкої любові, кохання, про яке мріяла в юності, між нею й Василем немає. Вони просто друзі. Василь любив Євгенію. Ольга любила Василя. Як мучилася Ольга, коли бачила Василя поруч з Євгенією. Це не була ненависть, це не була заздрість, це не була ревність. Вона дуже любила свою сестру й не могла за це її ненавидіти, заздрити, ревнувати. Не могла ненавидіти й Василя, бо дуже його любила. Вона просто з цим змирилась, не давала ніякого поводу йому при зустрічах. І коли він почав писати їй листи, вона, як товариш, йому членою відписувала, давала в листах відповіді на його питання. І все.

Були хлопці, які проявляли до неї цікавість, але вона їм не відповідала взаємністю. Ольга присвятила себе Стефанику.

Стефаник не приходив до Стецеви, але й сам спокою не знаходив. Він образився на Ольгу, але не переставав думати про неї, тим паче, що вона скоро стане матір'ю його дитини. Про те, що Ольга завагітніла, не шкодував. Про себе він давно вирішив одружитися з Ольгою. На це в нього було кілька причин. По-перше, Стефаникові надоїло таке життя — вічне блукання, брак власного помешкання, відсутність сімейного щастя. По-друге, будучи перевтомленим від життєвих невзгод, від невизначеності свого кохання до Євгенії, без постійного відпочинку, перестав писати. Він переконався, що в таких

умовах далі займатися літературною творчістю не може. По-третє, часто перебуваючи в Стецеві, бачив свого приятеля отця Кирила Гаморака прибитого трагедією, бачив, що тяжкий хрест щоразу сильніше й сильніше гне його до землі. Бачив як опускається колись сильна гамораківська господарка... Але... Але...

Відразу не йшов до Стецеви бо образився на відвертість Ольги. Пізніше не йшов, бо не міг вгамувати того великого стефаниківського родинного гонору, який зачепила Ольга, опісля не йшов, бо було соромно, що давно не був...

Так минуло два місяці. Весь цей час жив у Русові і вів жваву переписку із видавцями його творів. Йому потрібні були, як ніколи, гроші, гроші і гроші...

На початку вересня Стефаник у складі Галицької делегації поїхав до Полтави на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. З дороги написав Ользі Гаморак листа, в якому дуже вибачався, що так сталося, але запевнив її, що скоро в них відбудеться весілля, хай вона не переживає, бо це може відбитися на здоров'ї їхньої дитини. Листи почали надходити дуже часто. В них Василь Стефаник описував Ользі свої бачення Східної України, свої переживання.

Будучи у Полтаві на концерті, присвяченому відкриттю пам'ятника Іванові Котляревському, Стефаник познайомився із видатним композитором того часу — Миколою Лисенком. У розмові з ним довідався, що композитор планує в третій декаді листопада відсвяткувати свій творчий ювілей у Галичині й Буковині. Сказав, що хоче приїхати із хоровим колективом київських студентів. Святкування почнуться в Тернополі, а продовжаться у Львові, Станиславові, Коломиї і Чернівцях. Стефаник пообіцяв, що неодмінно зустріне його в Коломиї або Снятині.

Стефаник із Полтави поїхав до Києва, потім до Канева, до Житомира, звідти — до Тернополя. Повернув

до Даниловичів. Погостювавши в них, подався до Городка — відвідати Леся Мартовича.

— Лесю! Я тебе так давно бачив, — радів Стефаник, обнімаючи й цілуючи свого друга. — Я їду прямо з Полтави, де був у складі галицької делегації на святкуванні з нагоди відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. Враження, Лесю, велиki, не знаю, чи зможу тобі те все передати. Щоб про все розказати, треба слухати день і ніч. Скажу лише, що пам'ятник гарний, гарно нас зустрічали у Києві, потім у Полтаві. Бачився з Лесею Українкою, Михайлом Коцюбинським, Михайлом Старицьким, Володимиром Самійленком, Оленою Пчілкою та багатьма іншими визначними людьми України. Концерт давали, керував сам Микола Лисенко. Я теж із ним познайомився. Від нього дізнався, що буде в Галичині і на Буковині святкувати 35-річний ювілей своєї творчості. Спершу виступить у Тернополі, відтак у Львові, Станиславові, Коломиї і Чернівцях. Так що від тебе я поїду до Снятиня, щоб організувати йому зустріч на станції Залуче, коли він буде там проїжджати...

— Оце здорово ти придумав, Василю! Уявляю скільки там буде з ним великих і знаних людей! Ціла Україна буде знати про наш Снятин а заодно і Покуття, втішившися Лесь. Це дуже добре!

— А як твої справи, Лесю, з Мількою? — запитав Стефаник.

— Ай! — Лесь махнув рукою. — Скільки написав тих листів — і жодної відповіді. Не знаю, що сталося. І не знаю що робити...

— Як не знаєш, що робити? Їдь до Топорівців. Вияснюй! Їдь зі мною та й дізнаєшся, що сталося. Я, Лесю, — тихше мовив Стефаник, — буду женитися...

— З Ольгою?

— Так!

— Це вже остаточно?

— Та вже! — Стефаник трохи замнувся. — Розумієш? Ольга вагітна від мене.

— Нічого собі! — присвистув Мартович. — Уже й докавалерувався. Тихоня, тихоня, а тиха вода береги лупає... Так, так!...

— Лесю! Не говори багато, — прикрикнув Василь Стефаник, — збирайся в дорогу!

* * *

Стефаник приїхав до Снятина і зупинився біля радниці. Зіскочив з воза і подумав: "Де може бути отець Филимон Огоновський? У котрій церкві? У Вознесенській чи Михайлівській?" Ще трохи постояв а потім пішов на подвір'я Михайлівської. Двері були відкриті. Відхиливши їх, побачив отця Филимана Огоновського і дяка Івана Гойва. Вони щось поправляли біля іконостасу.

— Слава Ісусу Христу! — привітався.

— Навіки Слава Богу! — повернувшись на голос отець Филимон. Стефаник підійшов, поцілував отця в руку.

Отець Филимон подумав собі: "Чого це принесло сюди цього радикала?

— От добре, що ви є тут удвох, — привітно мовив Стефаник. — Я прийшов сказати вам, що приїхав з Полтави, де був на відкриттю пам'ятника Іванові Котляревському.

— Ти диви! — звів брови отець Филимон. — Це москалі побудували, чи свої, земляки?

— Місцева влада і земляки. Там я познайомився з нашим композитором Миколою Лисенком. Він повідомив, що на днях прибуде до Галичини святкувати ювілей — 35-річчя своєї творчої діяльності. Спершу буде у Тернополі, потім у Львові, Станиславові, Коломиї. Потім поїде на Буковину, ну й, звісно, через Залуче. Було би добре організувати йому зустріч на станції.

— Так, так! Це непогана ідея, — отець повернувся до Івана Гоїва, — як кажеш Іване, щось підготуємо?

Отець Филимон Огоновський сам був учасником хору "Боян".

— А чого б ні? Вже кінець листопада, роботів аж таких немає..., — погодився дядь.

— Ви поїдете до Коломиї з концертом? — запитав Василь Стефаник.

— Hi! — подумавши, відповів диригент хору Іван Гоїв. — торік вже виступали в Коломиї — на січовому святі, наші хористи тепер хотіли б показати свою майстерність буковинцям. Так що, напевно, поїдемо до Чернівців.

* * *

Марія Стефаніва чистила картоплю, коли це діти Титко, Олька зірвалися й закричали: "Вуйцьо Лесь приїхав, вуйцьо приїхав!" — і кинулись на шию Мартовичу.

— Ану тихо, тихо! — зашушкуала Марія, показуючи на колиску, де спав маленький Зеник, а тоді піднялася й розцілувалася з гостем:

— Де ти бродиш моя доле, як співає все стара Федорчучка? — усміхнулася Марія.

— Там, де я броджу, там тепер мене нема, — жартуючи, відповів Лесь.

— Господи! Вже три роки, як тебе не було вдома! Бійся Бога, Лесю! Додому не приїжджаєш, листи пишеш вряди-годи. Геть відбився від рук. Якось була у тата, він також жаліється, що не даєш про себе знати. Не женешся, роки біжать, що ти собі думаєш, старий парубче? Скоро вже всі дівчата будуть казати тобі вуйку. Ти думав собі про це?

— Гай, досить вже, досить! Розторкотилася, як квочка на яйцях, скажи ліпше де Петро?

— Петро зараз буде! Що Петро? Та ж розказуй, що в тебе там нового?

— З цього порядні люди й починають, — дорікнув сестрі Лесь. — Живу й працюю в Городку, що за Львовом, живу у порядних людей Озаркевичів. Він родом із Белелуї. Торік я став студентом Віденського університету, хотів скласти другий заліковий іспит за університетський курс, але...

— Що, але...? — Марія запитально подивилася на Лесь.

— Чого кричиш? — і показав на колиску, — Зеник спить. А щодо заліку, не вийшло, — розвів руками.

— Не вийшло, не вийшло, — перекривила Марія.

— Ну й що я зроблю? — Лесь схопився з лави і почав нервово ходити по кімнаті, — що я — не хочу, чи що? Хіба я винен, що в мене не так, як у всіх? У чому моя вина Маріє, що мені в усьому не везе, де корінь зла, хто його посіяв у моєму житті? Хто? Хто? — підвищив голос у розпачі Лесь.

Марія змовчала, лише подумала: "Дійсно, не всім Мартовичам везе. Лесеві — точно не везе. Мама пішли молодою з цього світу, Людмила вийшла заміж за, Господи ні прости...", — і Марія перехрестилася.

Лесеві вже трохи перейшло:

"А зрештою, що у всіх добре йдуть справи? — Та ні! — подумала Марія, — але життя є складна штука, і в кожного свое..." — й помахала головою.

— Ну добре! А як твої справи із женячкою? — запитала.

— Микола Стрийський ще живе?

— Ти, може чекаєш його смерті, таже це гріх!

— Marіє, Marіє! Не питай мене, не питай, — розсердився Лесь. Хотів ще щось сказати, але тут увійшов Петро і поздоровкалисъ.

Після вечері розмова не клеїлася. Лесь одягнувся й вийшов надвір. Постояв трохи, постояв і направився до обійття Миколи Стрийського. Щастя це чи нещастя, але побачив на воротях Мільку і пришвидшив ходу:

— Мілько! Мілечко моя! — мовив Лесь пригортаючи її до себе.

— Лесику! Я лише тепер про тебе подумала! — припавши до його грудей. — Не признаєшся, не пишеш. Що сталося, Лесику? Може, передумав, може, вже собі там у Львові знайшов якусь панночку? То скажи мені правду! Га? Лесику!

— Не пишу? Як би ти знала, скільки листів я до тебе написав і жодної відповіді.

Мілька відступила назад:

— Лесику! Що ти говориш? Я ні одного листа від тебе не отримала.

— А де ж тоді мої листи?

— Не знаю, — розгубилася Мілька.

— Все ясно! Хтось перехоплює мої листи, — мовив розpacчливо, а про себе подумав: "І в цім не везе!"

— Щодо панночок, то повір мені: я перед тобою чесний, я люблю тільки тебе, Мілечко моя, — і Лесь знову пригорнув її до себе. — Мілечко! Я приїхав по тебе, хочу повезти тебе до Львова. Після завтра до Львова має приїхати знаний композитор зі Східної України — Микола Лисенко. Із хором київських студентів. До Львова вже з'їжджаються десятки колективів "Боянів", які мають виступати з нагоди ювілею композитора. Це має бути велике концертове дійство. Я хочу, аби ти подивилася на Львів, на цей концерт, побачиш моїх друзів...

— Це який ювілей він святкує? — задумливо запитала Мілька.

— 35-у річницю своєї творчої діяльності.

— Так, так! Побачити Львів, великий концерт... А хто мене пустить? Тато? Ніколи він мене не пустить, та ще й із тобою. А, зрештою, я дівчина! Як я можу кудись їхати з хлопцем?

— Мілько! Але ми вже давно знайомі! Ми любимо одне одного!

— Лесику! В мене є тато, є мама. Я не нарушу їхніх пересторог. Зрозумій мене... — Мілька опустила голову. — Ти чекаєш на мене, я чекаю на тебе... І що з того? Роки біжать... Я бачу межи нами великий хрест, який я ніяк не можу переступити. Так, так! Не можу... — Мілька сумно подивилася Лесеві в очі...

* * *

інечь листопада видався чудовим. Майже по-літньому гріло сонце. Ще де-не-де на деревах виднілося сухе не опавше листя й вітерець ворушив ним.

Вдалині, у південно-східній стороні від Снятина виднілися Карпатські гори. Вони були у сірій димці, але добре проглядалися їх вершини, що вже біліли снігом. Дивлячись на них в головах родились невеселі думки про зиму.

На станції Залуче чекало багато людей. На видному місці розміщалися хористи "Бояна" із диригентом Іваном Гойвим. Трохи позаду стояло кілька чоловіків і жінок, перев'язаних січовими лентами. Один із січовиків тримав у руках гарно сплетений вінок із качанів кукурудзи. А січовичка тримала в руках великий букет пізніх польових квітів. Далі красувалася колона січовиків і січовичок. Напереді колони стояло поряд три кошових. Позаду них три хорунжих держали в руках січові хоругви. На одній із хоругвей було вишито жовтою волічкою "Січ" в Заваллю", на другій "Січ" в Микулинцях", на третьій "Січ" в Залуччю". Збоку стояли сурмачі і барабанщики.

— Когось визирають, когось чекають, когось зустрічають, когось, когось... — шепотіли сухі листочки на деревах...

Всі з нетерпінням чекали на потяг, яким мав їхати великий син Великої України — Микола Лисенко.

Тут же ходили то назад, то вперед Василь Стефаник і Лесь Мартович. Кожний з них переживав: "А якщо не

буде сьогодні, а завтра?" Але тут же себе заспокоювали: "Не може не бути. Адже в Чернівцях теж чекають". Поки переживали, вдалий показався потяг. Черговий вийшов на перон і вдарив у дзвін: "Приготуватися!" Потяг приближався. Із широкої труби несло клубами чорного диму.

— Ось звідки пішло, — подумав Василь Стефанік, — димить як з австрійського паровоза.

Пролунав гудок і потяг почав збавляти хід. Диригент став напоготові перед хором. Потяг зупинився. Всі зустрічаючі обмацуvalи очима вікна й двері вагонів. В якому? В якому? Відкрилися двері одного, другого, третього...! Зійшли кілька літніх жінок із клунками.

Нарешті в одному з вагонів показався він! Він! — хотілося кричати, — Микола Лисенко. Гоїв змахнув руками і хор заспівав "Боже великий, єдиний, нам Україну храни..." на слова Олександра Кониського, музичку великого маestro. Лисенко зійшов і став, як вкопаний, слухаючи цей Господній спів, який злітав аж попід небеса...

— Приїхав! Приїхав! Співають! Як гарно! Як гарно!... — шепотіли пошерхлі листочки...

Коли пісня вмовкла заграли сурми "Позір!", вдарили барабани свій барабанний дріб. Січовики піднесли гостю вінок і квіти. Як тільки підійшли до великого маestro, барабанний дріб затих. Стало тихо-тихо. І тут:

— Дорогий наш пане Миколо!.... Посипалися вітання. Нарешті, проти сонця блиснули качани кукурудзи, Лисенко нахилив голову і вінок опинився в нього на шиї як знак великої поваги від селянських рук Покуття. В його руках красувався букет польових квітів. По черзі підходили і здоровили композитора. Микола Лисенко приймав вітання. На його очах блищали сльози радості.

І тут несподівано вдарив станційний дзвін: "Приготуватися!" Він нагадав, що пора відправлятися.

Лисенко піднявся східцями, за ним весь Снятинський "Боян". Хор їхав до Чернівців із своєю концертною програмою. У вагон сили Василь Стефаник і Лесь Мартович.

Снятинський "Боян" – то був собі непросто хор. Це був цвіт снятинської інтелігенції. У хорі співали: міський парох отець Филимон Огоновський, міський сотрудник систематизований першої категорії отець Апполон Сімович, катехит отець Михайло Продан, парох села Белелуї отець Іван Сінгалевич де Шилінг із своєю їмостю, банкери, секретарі повітового суду, вчителі, міщани.

До Чернівців з'їхалось десятки "Боянів" з різних кутків Буковини. І серед них, як вже було сказано, Снятинський "Боян", який і тут відзначився піснею "Боже великий, єдиний, нам Україну храни...". Хор також виконав пісні "Верховино, свідку ти наш" на слова Кос-Анатольського, в обробці Лисенка, "Закувала та сива зозуля" на слова Тараса Шевченка, музику Петра Ліщинського і "Мир вам, браття"... на слова Гушалевича, музику Дениса Січинського, яка в той час була гімном Галичини. Маestro від снятинських виконавців був у захопленні. Свідченням цього було те, що Лисенко витягнув листок цупкого паперу, на якому красувалися ноти й слова пісні "Ой зійди, зійди, ясен місяцю" – 4.07.1875р., й разом із своїм автографом і з великим задоволенням вручив диригенту Івану Гоїву.

Після концерту, щоб увіковічнити історичний момент, Снятинський "Боян" з участю Василя Стефаника і Лесі Мартовича сфотографувався...

* * *

У половині січня Василь Стефаник написав листа з Тернополя, щоб Ольга готувалася до весілля, яке скоро в них відбудеться. Просив, щоб вона нікому про це не розказувала, бо хоче, щоб дехто від почутого і здивування проковтнув свого язика...

Весілля відбулося 26 січня 1904 року у Львові. Шлюб у церкві св. Юра молоді взяли о 18-ій годині. Весільними батьками були Іван Франко і Северин Данилович. Від родини молодої в церемонії взяли участь тато Кирило Гаморак, невістка Дарія Гаморак, Євгенія і Василь Калитовські, Ганна і Северин Даниловичі, Олена Плешкан і Марія Гаморак, від родини Стефаників – тато Семен Стефаник, брат Юрко і чоловік сестри Параски з Підвисокої Тофан. Ну й, звичайно, дорогі гості Іван Франко, Лесь Мартович, Марко Черемшина, Микола Шухевич і Микола Заячківський.

Приймали гостей у готелі "Ванда". Поки йшли останні приготування, в окремій кімнаті зібралися три вірні побратими: Іван Франко, Василь Стефаник і Лесь Мартович. Настрій у кожного був весільний, але кожний в душі мав свою незагоєну рану, кожний із них смиренно ніс свій тяжкий хрест.

Іван Франко, вже батько чотирьох дітей, здавалось би, мав бути щасливий. Але повсякденні борги й нестатки, хвороба дружини, кровоточива рана в серці від першої любові до Ольги Рошкевич – все це додавало йому внутрішнього болю.

Василь Стефаник, нарешті, облюбував собі дівчину й одружується. Від сьогодні він уже не хлопець, а газда, до того ж Ольга вже носить під грудьми його дитину. Але навіть ті ж повсякденні борги й нестатки не наносять такого болю йому, як незагоєна рана в серці, від великої, палкої любові до сестри своєї дружини – Євгенії, ще з того часу, як Калитовські жили в Топорівцях.

Лесь Мартович думав про себе: "...ось Василь, його близький товариш, вже має якийсь порядок у житті, вже оженився, а я? Треба приймати остаточне рішення щодо Мільки. Сестра Марія вже давно писала, що її тато помер. Здавалось би, до щастя перепон теж нема, але все не виходить, все не стає часу поїхати додому і

рішити по-суті. Треба все кинути й поїхати до Топорівців...".

Мовчанку перервав Іван Франко:

— Дорогі мої друзі, я оце перечитую різні часописи й маю уяву про "Січі", вже й сам був на кількох повітових січових святах. Я в захопленні від того, що наш товариш по партії д-р Кирило Трильовський придумав вельми поважне діло. Наш народ мовби з ланца спустили. Люди повеселіли, стали більш енергійними, мудрішими, зовсім по-іншому ставляться до своїх обов'язків, до особистого життя. Тож не дивно, що нині вже менше говорять і пишуть, що галицький мужик не виходить із корчми, що він лише п'є й спить непробудним сном. Зараз уже пишуть, що мужик просипається, вже не так п'є.

— Це так, пане Франко, — підтверджив Лесь Мартович, — ми це бачили із Стефаником на засновуючих зборах у моїх Топорівцях. Яке то було радісне піднесення!

— Але я знаю, — перейняв ініціативу у свої руки Іван Франко, — як ви із Стефаником створювали в Топорівцях "Народну спілку". Тоді такого піднесення, напевно, не було? — Франко почав усміхатися. — Але появилися "Лумера".

Франко і Стефаник розсміялися.

Лесь зрозумів Франка, що той кинув камінчик у його город, але також засміявся, а щоб більше підняти настрій своїх друзів, пройшовся перевалюючись, як, ходив колись покійний отець Іван Стрийський. правда, без палиці, ті ще сильніше засміялися.

На сміх зайшов Марко Черемшина:

— Ось де ви заховалися, а я вас шукаю, шукаю. Ходімо, вже запрошуто за столи!

"Диви, як цей гуцул, файно виглядає, — подумав Лесь Мартович. — Напевно, в нього немає ніякої гризоти..."

Коли всі розсілися за столом, першим виступив Іван Франко — як весільний батько і як близький побратим

Стефаника по перу:

— Я не помилюсь, якщо від усього товариства, рідних привітаю молодих із визначним днем у їхньому житті. До сьогодні вони були хлопець і дівчина. Від тепер — вже чоловік і жінка. До сьогодні думали кожне про себе, відтепер мають думати одне про одного. Жаль, що в такий весільний день, радісний для них день, тут немає їхніх матерів і вони не отримали їхнього благословення...

При згадці про матерів, брат Стефаника Юрко розплакався...

— Я, — продовжив Іван Франко, — бажаю молодому присвятити себе не лише створенню сімейного щастя, а присвятити себе літературі. Русинська громадськість чекає від нього нових творів, бо він, як ніхто, знає селянську душу, як ніхто, знає побут села і потреби селян.

Виступали Северин Данилович, Лесь Мартович, Марко Черемшина. Особливо був зворушливим виступ братової Дарії Гаморак...

Гості веселилися, співали весільних, потім різних пісень. Для Стефаника в той вечір було не просто слухати слова:

Ой, сину, мій сину, сину найвірніший,
Скажи мені правду, хто ті наймиліший.
Чи теща, чи жінка, чи рідная мати,
Скажи, сину, правду, хай я буду знати.

Теща мені мила, жінка наймиліша,
А рідная мати мені найвірніша.
Теща мені мила, бо жінку родила,
Жінка мені мила, бо моя дружина.

Мати мені мила, бо мене родила.
Як мене родила, сім раз умлівала,
Восковая свічка в головах стояла,
Крамная сорочка на смерть готувалась...

...Забава тягнулась майже до білого дня. Коли розходилися, Лесь Мартович, великий любитель жартів, понапихав, кому міг, у кишенні по кусню торта. Не всі це зразу помітили, а коли це виявилося то під загальний сміх присутніх Мартович спокійно говорив:

— Я ж попереджав, що красти не можна!

* * *

Дарка Гаморакова на весіллі Стефаників сиділа дуже сумна. Їй було не до веселощів. Її запрошували до танцю, але всім відмовляла. Одним пояснювала причину, другим не хотіла.

Вона весь час дивилася на молоду пару і згадувала їхне з Тодором весілля. Які вони з покійним були молоденці! Як їй зразу було добре! Все коло неї бігав Тодор, не давав їй нічого робити, все старався робити сам. Трохи стало гірше, коли залишали топорівську парохію. Аж в Устечку, на новому місці, все нормалізувалось. “Але світ чогось так побудований, — гадкувала собі Дарія Гаморак, дивлячись як танцюють гості, забавляються, який сміхованець оцей Лесь Мартович — що він тільки не виробляє! — Чогось насуплений сидить Іван Франко, і як витанцювус Марко Черемшина! — що як добре живеться, добре ведеться, то не довго, а як засівається біда в сім'ї, то збутися не так легко...

— Воно, напевно, так світ побудований, — думала далі Дарка, — Якби весь час гріло сонце, то, напевно, спалило б землю, або якби весь час було хмарно, падав дощ, то земля була б заллята водою. А так трохи сонце гріє, трохи хмарно, дощить. Так і в житті: то сонячно, то хмарно. І як каже Божа мудрість: “Якщо дуже світить і гріє сонце у житті — не дуже радуйся, якщо хмарно, дощить — не плач”.

У Дарії Гаморак невезіння в житті почалися, коли захворів її Тодор. Боже! Як вона наплакала, напереживала. І що то дало? Нічого! Тодор помер. В її

серці відкрилась велика й кровоточива.. рана. Отак, ще молодій і довелося нести нелегкий вдовиний хрест, вагу якого відчула зразу після похорону. На початках ще жила в Устечку біля свого вуйка отця Кипріяна, який заступив служити на парохію після Теодора. Але тут почав хворіти її тато, отець Іпполіт Козловський. Одного разу, коли вони всі — найстарший брат, отець Василь, молодший від неї, брат, отець Юліан — з'їхалися додому у Стрільче, тато розпочав таку бесіду:

— Хочу вам сказати, що я останнім часом почав недомагати, не знаю чим це скінчиться, — подивився на кожного пильно й продовжив: — але хочу сказата таке, Василь має вже свій кусок хліба, Юлько теж. Слава Богу, обидва священики. Влаштовані непогано. У найгіршому становищі опинилася Дарця, та ще й з дітьми. Не має де жити. Правда поки що живе біля вуйка, може переїхати і до нас, жити є де...Але це не те...

Звичайно, при такій бесіді слізози самі котилися з очей їомості Антоніни, мами Дарки.

— Порадившись з мамою, — вів далі отець Іпполіт, — я вирішив купити невеликий особняк в Коломиї, на всякий випадок. Поки що в ньому нехай живе Даруся з діточками, а там буде видно...

Як у воду дивився отець Іпполіт. Йому ставало все гірше й гірше. Торік, — згадувала тепер Дарія, — в кінці липня його поховали. На його місці залишився служити Юліан, який із січня служив у тата приват-сотрудником. Поки що його не інститулювали. Мама переїхала жити в Коломию. “Отаке-то воно життя, — гадкувала собі Дарія, — кому до того, що я в жалобі за Тодором, за татом. Тут мало хто про це знає, то й тягнути мене до танцю. Хіба мені до танців?...”

* * *

Рідше і рідше приїздив до свого маєтку топорівський пан-дідич Роман Пузина — пряний нащадок роду Данила

Галицького. Він ще за життя мав різні титули. Тривалі роки був маршалком Коломийського повіту. Його іменували графом. Але найбільше гордився, коли його іменували князем, що дуже не любили польські чиновники. Проте в нього справи з австрійською владою були нормальні. Правда, його тато — князь Ярослав Пузина — не ладив з австрійською владою через свою сестру Гелену, яка володіла маєтком у Гвіздці.

Гелена Пузина не признавала рішення першого поділу Польщі, як заодно і приєднання Галичини до Австрії. Вона привселюдно виступала проти цього рішення, за що не мала милості від австрійської влади.

У Гелени були два сини — Йосип і Юзеф. З моменту приєднання Галичини до Австрії всі вельможі, пани-дідичі старалися віддавати своїх дітей на навчання до Відня. На знак протесту Гелена відправила синів до Варшавського університету, заплативши за їхнє навчання десять тисяч флоринів. На той час це були надто великі гроші.

За свої антидержавні погляди Гелена стала небезпечною для Австрії. У Коломиї був спеціальний відділ при поліції, який за нею стежив. Про всі її поїздки за межі маєтку доповідали придворній поліції у Відні.

10 серпня 1787 року був виданий "Еміграційний патент", який обмежував дії підданих Австрії за кордоном. Йосип і Юзеф Пузини, закінчивши Варшавський університет, залишилися жити у Варшавському князівстві. Австрійські чиновники, мотивуючи тим що хлопці виїхали до Польщі без дозволу влади, вимагали їхнього повернення.

Від цього страждала вся родина Пузинів. Але після смерті Гелени все нормалізувалось. Родині Пузинів було повернуто честь і повагу. Роман Пузина в 1880-х роках навіть був призначений маршалком Коломийського повіту. Працював більше п'ятнадцяти років. Його двоюрідний брат Йосип Пузина в 1894 році дістав призначення на декана філософських студій Львівського університету.

Все це перебирав у своїй пам'яті вже немічний пан-дідич Роман Пузина. Жінка померла. Дітей не було. Тепер вже й до нього добиралася смерть. Свій маєток у Топорівцях заповів синам Йосипа – Михалу й Леону. Спадкоємці жили у Львові. До села майже не приїжджали. Маєтком керував сільський управитель – "жонс". Жонсом був Петро Сливчук, син Миколи.

* * *

На тридцять четвертий день після весілля Василя Стефаника й Ольги Гаморак – народився первісток. Стефаник мав багато друзів, приятелів, шанувальників своєї творчості, але були і скептики, які часом жартома, інколи серйозно кололи його в саме серце: "Пане Василю! У Вас синок народився не в порядку". На що Стефаник завжди твердо відповідав: "У мене син народився в порядку, то я оженився не в порядку".

Хлопчик народився здоровим, крикливим. Його плач розносився по всій плебанії, від чого особливо радів отець Кирило Гаморак: мовляв, життя чоловічого роду в цьому домі продовжується. Крик онука притупляв в якісь мірі біль його зраненого серця.

Приємно було, що Ольга, нарешті, вийшла заміж. Хоча й у старшому віці, але знайшла своє щастя і не будь-яке. Зята знав давно, був великим шанувальником його творчості, радів за нього, гордився, що його знають не лише в Галичині, але й за її межами.

"Ще лишалася Марія, – нераз роздумував отець Кирило, – їй сповнилось тридцять п'ять років. Навряд чи знайде собі пару. Ну що ж робити? Буде вже як є. Кожна людина має свою долю від Бога. Якщо в неї така доля, – отець розвів руками, мовби з кимось розмовляв. – Життя – то складна справа.

Сам він ріс без матері. Без материнської ласки. Коли одружився, направили на роботу в Буковинський деканат

аж за Герци. Згодом пішли діти — добре було, весело з ними. Діти почали одружуватись — теж весело і забавно. Це все добре. Раптом померла Ольга — сумно стало, недобре. Прийшла у сім'ю Мілька і замінила дітям матір. Якось владналося, біль по Ользі почав вщухати, притуплюватись. Стало якось випогоджуватися. А тут помер тато — сумно стало, але, Слава Богу, прожив він дев'яносто років. Жив біля мене, біля онуків. Не хворів. Перед смертю не мучився... Померло три сини, зять, цзоця. Йой, йой як недобре! Як недобре, який це тяжкий хрест! — помахав головою отець Гаморак.

Ольга вийшла заміж за відомого громадсько-політичного діяча Галичини, письменника. Це добре! Народився на цьому подвір'ї онук. Це добре! Зять почав поправляти підупавши господарку. Цілий день щось робить у дворі. Це добре. Тяжким для мене виявився мій хрест, вже так придавив до землі, що я уповав лише на Господа Бога і Божі молитви. І Бог мене почув, навернувся до мене. Тепер я відчуваю, що можу далі нести свій хрест, хоч тяжкий, але через молитви, терпіння трохи дістав сили. Так що ж виходить? — знову повернувся до початку своїх думок, — виходить таке, що життя є досить складна штука. Але як би тобі не було тяжко і гірко, яке б тебе лиxo не спіtkalo, яку б ти не поніс втрату, — проявляй терпіння і покладай надію на Господа Бога — що буде ліпше, що настануть кращі часи в твоєму житті. І підкріплюй це все молитвами. Так, так! Молитвами! Мало того, якщо в тебе все добре, везе у всьому, щасливий, маєш гроші, йде до рук господарка — поможи своєму ближньому. Ось тобі і вся філософія нашого життя", — міркував отець Кирило Гаморак, сидячи на лавці під крислатим горіхом...

* * *

Василь Стефаник нарешті влаштував своє життя. Має жінку, сина, свій куток, або, як кажуть, дах над

головою. Кожний день щось робив на обійстю, поправляв підупалу господарку. Тестъ виділив йому окрему невелику кімнату, де міг займатися творчістю, зачинившись від цілого світу.

Якось у неділю Стефаник усамітнився в своєму робочому кабінеті, як він охрестив цю кімнатку, взяв папір, ручку — і що? Просидів дві години й нічого не надумав! “Наче все добре, — думав Стефаник, — життя налагодилося, але... але творчого натхнення немає: Ольга це не Євгенія, — покрутів головою, — так, так... — Останню новелку “Суд” написав ще три роки тому, так, так...”

Не раз задумувався над цим питанням. І нічого не міг придумати. “Невже доведеться лише згадувати про ті щасливі миті, коли не встигав записувати на папері те, що народжувалося в голові? — розчаровано думав. І тут спливли слова тестя: “Василю, Василю! Не пиши так, бо вмреш!” Так було, так було..."

Коли Ольга народила дитину, приїхала Євгенія Калитовська. Василь ходив по подвір'ю і думав, що здуріє. Краще б її не бачити...

— Господи! — Стефаник сціпив зуби аж лице побіліло, — Господи! Пошо дав мені таку долю. По що мордуеш мене? Як це? Маю жінку, маю дитину, а думаю за другу. Господи! Чи я це витерплю? — вкотре запитував і від цього пекло його в грудях.

Не заходив у покій, не заходив, а коли зайшов, старався не дивитися на Євгенію і не говорити до неї, щоб не ятрити душу жінці, бо годус груддю синочка.

— Василю! — весело заговорила Ольга, — Геня каже, що пришло свого Олега в куми, та й радить аби в куми ще взяти сестру Ганну Даниловичеву, написав би-с її лист, щоб приїхала, бо треба охрестити нашого Семенка, — й Ольга поцілуvala в личко заповиту дитину.

— Ви вже вибрали ім'я? Без мене?

— Василю! — Обізвалася Євгенія, ніби між ними давно вже все полагоджено, — ми думаємо, що ти не будеш проти якщо хлопчика назовемо іменем твого тата. То так годиться.

— Та й, може, русівський тато трохи подобріс до тебе за це, — сказала Ольга. Та й у нас був дід Семен... А вгадай, яке буде друге ім'я?

— Якщо ви вже все вирішили, то чого я маю вгадувати?

— Ні-ні! Вгадай! — настоювала Ольга.

— Ну, хіба я знаю? — знизав плечима Василь.

— Теодор! Це буде по нашій мамі. Її звали Ольга-Теодора. В її честь тато називав нашого найстаршого брата Теодором, Євгенин Олег має друге ім'я Теодор. Хай буде і наш синок Семен-Теодор.

— Нехай! — знову здигнув плечима Стефаник і вийшов надвір.

Через кілька днів приїхали Ганна Даниловичева, Олег Калитовський і дитину охрестили.

* * *

Небо було чисте-чисте. Сонечко вже підбилося високо і звідти розсівало свої промені біlosніжними полями. Воно світило ясно, але тепла не було. Зима є зима. І хоча поволенки дні ставали довшими, але ночі ще були морозяні.

Зі Львова вирушив потяг на Чернівці. Йхав поволі, зупинявся на кожній станції. Одні пасажири, котрі сіли у Львові, сходили, другі, котрі їхали в напрямку Чернівців, сідали, — і так весь час.

Кілька пасажирів спокійно сиділи, декотрі навіть подрімували. Ніхто з них не озирався, не переймався назвами станцій. Все це свідчило, що в них далека дорога і їм немає чого тривожитись. Їм ще їхати й їхати.

Один із пасажирів теж сидів у глибокій задумі. А думати було про що Лесеві. У полисівшій голові крутилося

думок, як непричком у пса стежок. Одна наздоганяла другу.

* * *

Одне, що добре йшло Мартовичу з рук, це творчість. З часу, коли запізняв свою любов — Емілю Стрийську, його душа творила і співала. Він не встигав все те класти на папір.

У 1900 році вийшла перша збірка оповідань "Нечитальник", через три роки — друга

Вихід в життя двох збірок принесли йому визнання в українській літературі. Про нього заговорили у літературних колах Галичини, Східної України. Його твори з'явилися на російській, німецькій та естонській мовах.

Проте з матеріальної точки зору Лесеве життя було тяжким: відсутність постійного місця роботи, злиденне існування, неясність в особистому житті — все це повсякденно пригнічувало його. Все частіше й частіше в голову лізли думки: "Чого в нього такий нелегкий життєвий хрест? Де він не так себе повів, не так зробив?"

У Городку працював у адвокатській конторі у тамтешнього адвоката Лонгина Озаркевича (рідного брата Наталії Кобринської). В нього і жив. Із-за свого неординарного характеру: впертості, гарячковості, приїхавши зі Снятина в 1903 році залишив тиху й мирну сім"ю Озаркевичів і переїхав до Найберунга, прикордонної станції на залізничному сполученні Krakів-Бреслав. Працював юридичним консультантом селян, які виїжджали з Галичини на заробітки до Німеччини.

"Але, — як згадував нераз Мартович, — його шлунок..., його шлунок мордував щодня, щогодини і вимагав усталеної дієти, чого там не було". Великого заробітку тут також немав але на прожиття вистачало. Через загострення хвороби залишає роботу і опиняється у своїх знайомих у селі Каменобрід, недалеко Городка. Але й домашня обстановка вже не допомагала і він іде в

Грабівку біля Калуша підлікуватися, де нераз перебував Іван Франко. Тут трохи полегшало, почав писати оповідання. Недавно здав до друку третю збірку оповідань "Стрибожий дарунок і інші оповідання".

В листі Василь Стефаник порекомендував йому піти на службу до свого приятеля Миколи Шухевича, з яким погодив це питання, адже він також мав свою адвокатську контору. До Шухевича і звернувся по допомогу пан-дідич Бодьо Задурівський.

* * *

А тепер за дорученням Миколи Шухевича Лесь Мартович їхав парцелювати поле пана-дідича Богдана Задурівського у село Орелець, що на Снятинщині. Пан-дідич не захотів жити в селі, продав двір, частину поля, і купив у Львові велику каменицю і став жити міським життям. Пані Ядвісія розказувала знайомим, що там, де вони скільки прожили свого життя, темнота і глуш, а як настають болота, — сарака, лише хрестилася, — най Бог боронить!

На те поле, що залишилося, пан-дідич довго шукав порядного адвоката, щоби його розпарцелювати. Але хто зі Львова хотів їхати в таку далечінь та ще й під весну, у ті непрохідні болота.

Не знайшовши доброго адвоката, пан Бодьо спустилися до рангу тих адвокатів, які не були забезпечені постійною роботою. Так він вийшов на Леся Мартовича.

Лесь згодився відразу. По-перше, він не мав доброї і сталої роботи, по-друге, він і так збирався їхати до Топорівців, щоб, кінець-кінцем рішити питання одруження з Мількою Стрийською. На що надіявся, важко сказати: навчання своє як слід не закінчив, роботи постійної не мав, помешкання свого не мав, але створити сім'ю дуже кортіло. Дуже вже хотів одружитися зі своєю

коханою. Ще торік Марія написала, що Микола Стрийський помер. Значить, дорога до щастя відкрита...

Правда, трохи пізніше Марія написала, що за активну роботу товариства "Січ" Петра Стефаніва почали цькувати, переслідувати, погрожувати, а потім раптово без попередження перевели управителем школи в невелике село Турка Коломийського повіту.

Ще пізніше Марія написала, що Петро Стефанів не переніс такого приниження і через кілька місяців раптово помер у віці п'ятдесяти років.

Виїхавши з Топорівців Марія вже не знала, що до Мільки Стрийської почав свататись австрійський офіцер, поляк пан Мілевський.

* * *

— Мілечко! Вмовляла свою доньку вдова по Миколі Стрийському, пані Айхель — доною моя, де ти знайдеш такого кнезя, дивись який штрамака, а який гарний, служить у війську! Мілечко! Також жінки офіцерів нігде не працюють, модно одягнуті, на пальцях носять по кілька золотих перстенів.

— Мамко! — у відчаю кричала Мілька, — я маю кнезя, я його люблю і віддамся лише за нього. А цього мені не треба. Чого він до мене причепився?

— Так де ж твій кнізь? Вже кілька років, як не дастесь чути, не пише. Хто знає, де він? Та й чи живе ще? А, може давно одружився? Скільки ще треба чекати?

Коли Лесь приїжджав два роки тому, Мілька домашнім нічого не сказала.

— Мамко! — скипіла Мілька, — я вже давно мала бути віддана, якби ви з татом мені не наколотили.

— Йой, дитино! Скільки ти вже будеш на мене нарікати? Та я що? Та я нічого! Ти добре знаєш, що то тато. Тато був проти! Дитино, дитино! — і Айхель сіла

на лаву й почала плакати, — я аж тепер тобі скажу правду, бо не можу це вже стільки тримати в собі. Тато перед смертю признався мені, що всі листи від Леся Мартовича палив у печі.

— Як? — скрикнула Мілька, підвівшись з ліжка, — Лесик писав до мене і я нічого не знала? Боже! — заломила руки й почала плакати. — Як це так, мамко? Чого я така нещасна? Чого мене так покарав Бог? Завішо? Завішо? — гатила кулаками по подушках, — в чому я завинила перед татом, перед вами? А тепер: "Мілечко, Мілечко! Віддавайся за Мілевського! Віддавайся!" А де мій Лесь Мартович? Це ви винні! Це ви!...

* * *

Лесь їduчи в потягу уявляв собі як він приїде до своєї Мільки, як скаже про весілля, а потім..., а потім, — Лесь повернув голову до вікна і усміхнувся. "Ади, — думав, — Стефаник одружився, написав, що вже має Семенка, задоволений. І я теж скоро буду радіти. Боже! Як мало треба, щоб людина була щасливою..."

Мартович зійшов з потяга в Коломиї й розшукав помешкання, де тепер жила Марія з дітьми. Після смерті Петра Марія відразу переїхала з дітьми до Коломиї. Вона була досвідченою вчителькою, і її зразу прийняли на роботу в міську школу. У хаті з найменшенькою Наталичкою сиділи старшенькі. Побачивши Лесь, Марія зариздала, примовляючи:

— Лесю! Лесю! Немає нашого тата, немає нашої надії, немає нашого господаря! Як було добре нам у Топорівцях, як було добре, і так зразу стало зло. Ой Лесю, Лесю! Тяжким видається мені мій хрест, ой тяжким...

— Заспокійся, сестро, заспокійся! Ти думаєш, у мене легкий? У колисці заплакала маленька дитина. Лесь здивовано подивився на Марію.

— Лесю, ми маємо ще Наталочку. Народилася після смерті Петра. Ой сиротиночко, — запричитала Марія. Знадвору вбігли Олька, Зеник і кинулись Мартовичу на шию:

— Вуйцьо Лесь приїхали! Вуйцьо приїхали! — наробили галасу.

— А як решта твої діти? — запитав Лесь.

Марія трохи відійшовши від плачу, годувала дитину:

— Ну за Генцю ти знаєш, живуть собі далі у Глущкові, Володя служить на парохії, деколи доїжджає в Ясенів Пільний. Вже мають двоє діточок. Їм добре. Наш Володя вчиться у Станиславові в духовній семінарії, Гнатко — у кадетській школі у Львові. Скільки там сидиш у Львові то хоч би-с раз його відвідав, як йому там — добре, зле?

— вколола Марія Леся. — Ale де тобі до того! Що ти в дітях розумієш? Юліан, Климко і Ромко вчаться у гімназії, а Титко ходить до третього класу міської школи, — Марія замовкла, дивлячись на свою наймолодшеньку. — A ти як?

Лесь махнув рукою:

— Нема нічого доброго, — промовив.

— Видай ти, Лесю, підеш у стовбур, — захитала головою Марія. — Якийсь був змалку нечесним, пустим, так, видай, будеш і до смерті. Добре кажутъ тато, що з Леся нічого путнього не буде. Одне, що файнно пише образки. Люди їх читають, люблять їх і все. A решта?...

— Ну чого так зразу: пустий, нечесний. Звичайно, добра немає. Зараз іду в Орелець на Снятинщину, парцелювати панське поле. Потім поїду до Топорівців. До Мільки Стрийської. Хочу одружитися.

— A Мілька тепер тебе схоче? Подивися на себе, як ти полисів, постарів... Божечку, я аж тепер придивилася, а де напереді два зуби? Що сталося? A який ти зашморганий! Лесю, Лесю! Немає нічого з тебе. Ти так погано виглядаєш, що з тобою?

- Йой, Маріс, Маріс! Як би ти знала, як я бідую зі своїм жолудком. Які в мене деколи болі, як я мучусь. Якщо так далі піде, то мені буде гаплик.
- Та же там у Львові є дохтори!
- Маріс, Маріс! — зітхнув Лесь, — а з чим іти до дохторів?
- Боже, мій Боже! — зойкнула Марія.

* * *

ого писав Іван Франко свою поему "Мойсей", перебуваючи постійно під враженням біблійного проводиря Мойселя, який зумів організувати вихід цілого народу з єгипетської неволі, звільнити з рабства. То ж який треба було мати героїзм, мужність, вміння володіти собою, коли під час цього виходу чути було нарікання, погрози на адресу людини, яка взяла на себе таку історичну місію — звільнити свій народ з неволі, з рабства.

Але мало того. Звільнення — це ще не все. Вождь формує народ, формує самосвідому націю, причому прищеплює людям з рабською психологією віру — віру в Єдиного Господа, віру у себе, віру у будівництво своєї незалежної держави.

Іван Франко не один раз думав, гадкував, чи здатна Україна народити свого Мойселя, який звільнить її з рабства, об'єднає націю і вселить у цей народ віру, в те що він спроможний визволитись від чужинців, мати свою гідність, бути мудрим і ніколи, і ні перед ким не плаzuвати.

Та прийде час,
І ти вогнистим видом
Засяєш у народів
Вольних колі...

Він знову і знову вертався в думках до Мойселя. Це ж треба бути самовідданим, наполегливим, бути впевненим

у правильності обраного шляху, ніколи ніде не проявляти зневіри, щоб народ тобі вірив і теж не сумнівався. Вивести народ з рабства, здобути волю і віру у свою перемогу. О Господи! Це не так просто!

Україно! Україно! Коли тебе Бог наділить своїм Мойсеєм? Господи! Коли цей народ отримає те, чого він вартий? Ти нагородив його такими скарбами – родючими черноземами, багатими лісами і підземними надрами. Мій народ копається в цьому багатстві, як мурашки, а його плодами користуються чужинці. Господи! За що він несе такий тяжкий хрест, завіщо покараний? На такій багатій землі не може вволю поїсти, одягнутися і славити Тебе, Господи, в радості, щасті і добрі...

Поет вірив у створення мужицької партії, в те що вона буде нести отої смолоскип світла у земному царстві темряви. Люди побачать це світло і піднімуться з колін, рознесуть це світло по всіх закутках, і засяє на землі щастя, свобода. Але пригноблений народ не помітив цього світла...

Іван Франко їздив селами Галичини, організовував віча, виступав, роз'яснював, переконував, плакав у душі, але мало хто його розумів. Душа поета страждала, ридала над недолею народу.

А наколи побачив успіхи свого однодумця і однопартійця Кирила Трильовського, як той носиться зі своїми січовими ідеями селами, щоб вище підняти той смолоскип світла над темрявою, то завершив свій твір такими рядками:

Вірю в силу Духа
І в день воскресний
Твоєго повстання...

Тоді Франко, мов одержимий, теж їздить селами і читає, читає своєго "Мойсея". Приїхав і на Снятинщину. Насамперед поїхав у Стецеву до свого побратима по перу

Василя Стефаника, потім до Івана Сандуляка у Карлів, до Гриця Запаренюка у Вовчківці. Він їм читав поему, а вони витирали зволожені очі. "О Господи! Ненько-Україно! Коли народиш свого Мойсея?"...

Накінець зібралася повна зала "Міщанської читальні" у Снятині. Слухали, затамувавши подих, а він стояв посеред них і читав, читав зі сльозами на очах...

— Господи! — Шептали присутні. — Дай нам свого вождя... Україно! Коли ти матимеш свого Мойсея?...

* * *

Вже кілька років підряд почала жалітися на головні болі Євгенія Калитовська. Чоловік — отець Василь — возив її до багатьох лікарів, але лише один, коломийський, сказав недавно ѹому, що в його жінки розвивається пухлина в мозку. Поки вона була маленька, то голова боліла терпимо, але зараз пухлина почала рости, біль уже був нестерпний.

— Прошу отця Василя, — сказав лікар, — набратися мужності й витриманості: вашій дружині залишилося жити лічені дні. Прошу отця їхати додому й готовитися до найгіршого.

Отець Калитовський повідомив про горе в Стецеву, рідним і близьким.

Євгенія лежала на ліжку із заплющеними очима. З кожним днем їй ставало все гірше й гірше. Вона на кілька хвилин відкривала очі, була при повній пам'яті, говорила з присутніми, усміхалася, відтак знову закривала очі, втрачаючи свідомість.

Біля її голови сидів тато, отець Кирило Гаморак, одержавши погану звістку із Трійці. Отець Кирило тримав у своїх руках її руку:

— Євгенко! Ти чуєш мене? — все питав. — Відкрий ще раз очі, я прошу тебе... Якщо не можеш, то слухай. Два роки минуло, як поховали ми нашого Олега, нашого

Олежика. Коли ви всі приїхали з Топорівців і побачили, що мама при смерті, то вирішили негайно охрестити хлопчика. Хрестив дід Іван. Ти дуже хотіла, щоб братика назвали Олегом, бо маму звали Ольгою...

Через три тижні, — продовжував отець свою сумну розповідь, не витираючи рясних сліз, що котилися з очей і капали на підрясник, — ти народила хлопчика і на честь знову ж таки нашої покійної мами назвала Олегом-Теодором. Через три роки ти народила Дунечку. Євгенко! Подивися, відкрий очі... Ади, вони теж сидять біля тебе. Подивися на свого красеня, аж не віриться. Скоро буде вчитися в університеті, а Дунечка вже дівка. На кого ти їх покидаєш? Після Олиного весілля, після народження Семенка, я трохи перестав плакати. Тепер вже ти мене приводиш до плачу. Євгенко! Що це ви, одне за другим, одне за другим забираєтесь? А мене на кого лишаєте? Що це, я маю вас усіх поховати?

Саме при цих словах Євгенія відкрила очі, обвела сумним поглядом і, мовби нічого не сталося, почала розказувати:

— Тату! Як добре, що ви тут... Мені приснився дивний сон: ніби вилізла на ту нашу високу грушку, що у Стецеві росте збоку плебанії, і побачила там, на самому вершечку, велику-велику жовту грушку. Боже! Як мені захотілося її зірвати... Я полізла вище, натягнулася і вже мало не схопила, але вона ніби відійшла. Я тоді ще дужче натягнулася, а грушка почала падати. Ой Боже! А я за нею! Йой, як страшно падати з висоти...

На очах присутніх виступили слізози... Але Євгенія нікого не бачила — вона дивилася на стелю. Увійшов отець Василь Калитовський.

— Василечку мій! — хотіла підхопитися з подушок, та безсило впала. — Я чую, мені небагато залишилося, прости за все, якщо можеш: чи щось не так сказала, чи зробила, свідомо, чи не свідомо. Простіть і ви тату, і ви

мої дорогенькі квіточки: Дунечко і Олежику... Прошу вас, слухайтесь у всьому татка і буде вам добре...

Вона тримала себе мужньо. Так само твердо ще раз обвела усіх поглядом і втратила свідомість. До пам'яті не приходила довго. Родина чекала, що вона знову відкриє очі, заговорить. Кожен затамував подих, вслухаючися у тиші. Та марно. Через якусь хвилю Євгенія тихо померла...

* * *

Лесь Мартович пожив трохи в Орельці, познайомився на місці із ділом, яким мав зайнятися, трохи віджив на сільських харчах і вирушив до своєї судженої. Дорогою пригадував зустрічі з Мількою. Як то було присмно. Всі ці роки він тільки й жив цими зустрічами, вони гріли його душу. В цьому був і увесь смисл його життя. Принаймі, так йому здавалося. Спогади про Мільку допомагали займатися літературною творчістю. З часу його кохання до Стрийської написав п'ятнадцять оповідань. Зараз розпочав працювати над оповіданням "Народна ноша" і повістю "Забобон". Мав ще цілий ряд наміток. Та й чого гріха таїти — став відомим письменником! До нього прийшла слава, має багато приятелів. Єдине, що муляло душу, так це невизначеність з одруженням... Але сьогодні, нарешті, він це віправить!...

Збираючись до Топорівців, планував відвідати Василя Стефаника, а потім передумав: мовляв, завітає вже, коли вертатиме назад, заодно запросить його на весілля. І коні повернули на Задубрівці.

Всю дорогу обдумував зустріч із Мількою. При згадці про неї в грудях робилося гаряче, дужче стукотіло серце. Уявляв Мільку в своїх обіймах. Та раптом проптерезів — листи! Скільки їх, сповнених кохання, написав він Мільці, а не одержав жодної відповіді. Останній раз, коли був у

Мільки, вона жалілася, що не одержувала від нього звісток. Як це могло статися? Але знову радість зустрічі взяла гору над хвилевим сумом. Йому здалося, що коні йдуть дуже повільно. Коні, бричка ще панські. Пан Бодьо передбачив, що адвокатові, напевно доведеться їздити у справах...

Лесь усміхнувся до себе: " Так пан адвокат йдуть у справах, у дуже важливих справах! Аякже! Хіба від цього не залежить парцеляція панського поля? Залежить!"

А вже як виїхали на топорівський горб і внизу показалося село, серце защеміло. Два роки не був у Топорівцях! Два роки!... А як побачив хату покійного Миколи Стрийського, то хотів зіскочити з брички й бігти навпростець, ніби то було би скоріше... "От якби мав крила, — подумав Лесь, — то би полетів ось так, прямо до тієї хати"...

В долину коні збігли швидко. Нарешті справа показався млин, потім, уже зліва, панський двір, гмінна управа, церква. І тут коні зупинилися.

Лесь хвацько зіскочив із брички, поправив на собі піджак (правда, трохи зношений, але яке то мало значення?), відкрив хвіртку й став перед ґанком. Зняв капелюха. "А що далі? Йти до хати, чи почекати, поки вийде Мілька? Мала би вийти й запросити... Аякже!" Лиш так — подумав Мартович. Тут двері відчинилися і на поріг вискочила усміхнена Мілька... але стала, мов укопана.

— Боже! Як він постарів, вуса обвисли, мов у старого діда, напереді не має двох зубів, а полисів... Боже! — Мілька ймилася двома руками за голову. — Голова як великий макогін! Ще й цей поношений піджачок...

Лесь розгублено м'яв у руках капелюха:

— Мілечко! Мілечко! — шепотіли його вуста, — іди до мене, моя мила!

У Мільки перед очима появився Мілевський: високий, на ньому добре підігнаний військовий мундир,

чоботи начищені, блищасть, молодий, обличчя чисто виголене... Панич! Нічого не скажеш. А Лесь? Мілька відзначила про себе, що вперше назвала його не Лесиком, а Лесем! Лесика дуже любила, кохала, мріяла про нього день і ніч. Коли те вже відбудеться, коли?

Мілька затулила обличчя руками й заплакала. Лесь вибіг сходами, обняв свою милу, прихилив до грудей. Потім взяв за руки, хотів поцілувати, як колись, у губи... але Мілька відвернула голову вбік...

— Мілечко, що сталося? Це я! Твій Лесик! — розтягнув рот у посмішці.

— Був Лесик, — прошепотіла, а — тепер Лесь...

— Мілечко! Що сталося? — Мартович потряс її за плечі.

— Лесю, Лесю! — відсторонилася Мілька, — за ці два роки ти так постарів, полисів... ніби сидів у криміналі...

— Мілечко я хворів, я поправляюсь, — оправдовувався, все ще нічого не розуміючи.

— Ні, Лесю! Я любила і кохала Лесика, на нього й чекала й... не дочекалася... За тебе я заміж не вийду...

Лесь схопився за серце. Щось кольнуло, наче кинжалом.

— Мілько! Що ти говориш? Подумай добре! Не ламай нашого кохання, нашого щастя, Мілько! — Йому стало важко дихати. — Я так довго чекав на цей день. Ми давно могли одружитися, але твій покійний тато цього не хотів. Я тоді не був старий, не був лисий.

— Ні, Лесю! Я прийняла рішення, — грубо, зле кинула йому в лиці. — Будь здоров... — й ридаючи, закрила перед ним двері.

“Будь здоров, будь здоров, будь здоров...” — гупало Лесеві у голові. — Вже й оженився, вже й побудував сім'ю, налюбився, накохався... І тут не повезло, не везе і не везе...

Ноги стали ніби дерев'яні, ледве переставляв. Думав, що до брички не дійде, а вже на бричку ледве виліз. Впав на сидіння, велів фірманові їхати до Торговиці.

"Раз я вже тут, — подумав байдуже — то хоч відвідаю тата".

Коні рвонули з місця і понеслись. Лесь не бачив як до нього здоровкались, кланяючись, всі, хто зустрічався йому на дорозі. Адже для них він був своїм чоловіком. Не бачив, як знову їхали попри церкву, гмінну канцелярію, панський двір...

Нічого не бачив, не чув. Аж як виїхали за село, то трохи спам'ятається. Стало ясно: все те, чим жив цих вісім років, щезло, розвіялось.

* * *

На похороні Євгенії Калитовської були Василь і Ольга Стефаники. Василь тримав себе мужньо. Вірніше старався. Коли зайшли до покою, де лежала Євгенія, Стефаник помітив, що Ольга не дивиться на сестру, а пильно дивиться на нього. "Невже цеся думає, що я зараз тут зомлію, впаду на тіло мертвої, ридаючи?" — подумав Стефаник, — але виду не подав. Почав згадувати, як вперше побачив молоду їмость у Топорівцях. Подивився на праву руку, яку вперше поцілував... Згадав, як освідчувався їй в любові, в коханні... "Це все, все, кінець, — пекло в мозку. — Моя богиня згасла, мов воскова свічка. Була любов, кохання — і не стало..."

Ввечері, як приїхали додому, Василь зараз же зайшов до свого кабінету і через хвилину Ольга почула глухе ридання...

Вона, аж зціпила зуби, стиснула кулаки. Вже було кинулась до дверей кабінету... але спам'яталась. Раптом відчула, що прозріває, бо зрозуміла душевний стан чоловіка...

* * *

У своєму покої не спав отець Кирило Гаморак. Він не міг відійти від того, що пережив за цих кілька днів. Лежав із

широко відкритими очима і рахував, загинаючи пальці рук: моя Ольга — раз, Тодор — два, тато — три, зять Іван Плещкан — чотири, цьоця Мілька — п'ять, Віктор — шість, Олег — сім, Євгенія — вісім... "Чекай, чекай, — спинив себе, — я збився з рахунку: де так багато?" Отець Гаморак підвісся, сів зручніше і знову почав рахувати, загинаючи пальці... Ні, таки вісім! Вісім найрідніших людей похоронив...

— Так, так! Вісім чоловік... Хіба це жарти? — питав себе отець Кирило, ніби з кимось сперечаючись... Господи! Господи! Чому ти дав мені такий тяжкий хрест? Він знову притискає мене до землі. Це погано... Це погано..."

* * *

Ще здалеку Лесь Мартович помітив на подвір'ї тата. Скочив з брички, підбіг, обняв, почав ціluвати в неголене лицце. Розчулився і подумав: "Тато мені найрідніший! Тато є тато. Скільки я завдав йому прикрощів! Не варто було, не варто... Я замало вділяв йому уваги. Відколи не стало мами, я майже за нього забув, — Лесь то дивився татові у вічі, то знову обнімав і ціluвав.

— Що з тобою Лесю? Ти ніколи це не робив! Ти що, сьогодні з ланца зірвався? — від несподіванки шкірився беззубим ротом Семен. — Видно в тебе справи пішли на краще, що ти такий веселий.

А Лесеві в грудях ніби коти дряпали й розривали серце на кусні. Цей спалах любові до батька проявився в нього через образу, якої сьогодні удостоївся від своєї коханої, своєї мрії...

— Що там, Лесю, в тебе? Не пишеш, не приїжджаєш, завдаєш мені прикрощів. Потім приїжджаєш, обнімаєш, мало не плачеш... — дорікнув батько.

— Тату, тату! — тяжко зітхнув Лесь, — якби ви знали, як гірко жити на цьому світі. Чого в мене такий тяжкий хрест?

— Непослух твій, Лесю! Непослух! Ти змалку мене не слухав. Не слухав і Марію, і Петра. Зневажав церкву, Бога. Ти став безбожником, — уже сварився старий Семен. — Ти забув за четверту заповідь Божу “Шануй отця твого і матір твою, то добре тобі буде й довго проживеш на землі”.

Семен трохи помовчав, ще раз пильно глянув на сина й продовжив:

— Раз ти прийшов, то я хотів тобі сказати таке. Я тобі вже нічого не можу дати. Вивчив одну доньку, другу. Тебе вчив, тай не довчив. Скільки за тобою попливо у Чернівці, ти добре знаєш. Якби ти займався науковою, а не політикою, ти давно мав би файну роботу, принаймі, як Левко Бачинський. Якось в Городенці стрічався з ним. Файно все коло нього. Аби-сь знав: він свого тата мав за тата, а маму за маму, — підвищив знову голос старий Семен. — А ти, із своїм Стефаником пішов у політику та й врешті решт недовчився. Хто ти нині є? Ні газда, ні пан. Ви обидва з Стефаником такі собі підпанки. Ніби ходите в гарних черевиках, але залишаєте за собою босі сліди... А те що ви файно пишете про бідних людей, то пусте. З того дітей не прогодуєте. Хіба так, трошки... З'їсте хіба кусень хліба та й зап'єте несолодкою гарбатою... Справжній газда не має коли займatisя політикою! Зрозумів? А хто грається в політику, того завжди б'ють по м'якому місцю. Він завжди голий, босий і простоволосий... Людмилу я не вивчив. То це все, що в мене є, віддаю її, — відрубав. — І буду доживати свій вік коло неї... А ти хлопець, даш собі раду...

* * *

Всі читальні ім. Михайла Качковського, просвітительські й "Народної Спілки" почали занепадати зі створенням січових товариств і січових читалень. Створення січових товариств дуже радо сприйняли

селяни Галичини й Буковини. Вони припали їм до душі. Колони січовиків, перев'язаних малиновими лентами, їхні маршові пісні допомагали хоч на хвильку забути про своє непосильне тяжке життя. Про Галицьку "Січ" тільки й говорили, про неї писали всі часописи. Це була третя хвиля вже національного й патріотичного піднесення. Вона почала гуртувати й об'єднувати кращі демократичні сили. Частіше зазвучали слова: україна, українці, українська нація...

* * *

Вже кілька років Даниловичі жили у Тернополі. Місто велике, адвокатська контора більш-менш давала якийсь дохід, щоб утримати чимале вже сімейство. Северин, як і більшість чоловіків, дуже хотів мати сина. Ale Бог давав одні доньки. Северин не проти був ще пробувати щастя але Ганна почала сваритися: "Коби Бог поміг вже цих п"ятьох повіновувати". То й зостановився Данилович.

На зекономлені кошти на вимогу Ганни, Северин Данилович купив непогане на той час господарство на хуторі Березино, що біля села Будзин в Товмацькому повіті. Сімейство приїжджало літом на берег Дністра, щоб відпочити від міських справ. Вела господарку Олена Плешканова. Біля неї жила і її дочка — Ольга.

В одній із своїх публікацій Северин Данилович оприлюднив так званий патент, в якому йшлося про те, що закріплені землі за селянами були насильно привласнені великими магнатами і поміщиками. У цьому патенті також були названі ціни за церковні послуги, які мали би бути. Вони значно були вищими від тих, що встановлювали самі священики. Це викликало бурю протестів з боку магнатів і священиків. Даниловичу навіть погрожували. Тоді сім'я була змушенна виїхати з Тернополя.

* * *

W1415 році в Снятині побував польський король Ягайло (Володислав II). В цей час до містечка прибули посли від грецького імператора і патріарха, які просили хліба для Константинополя, який в той час перебував у турецькій облозі. Король звернувся до посадника міста з проханням допомогти послам. Посадник міста погодився виконати королівську просьбу, але в свою чергу попросив Ягайла посприяти щоб Снятину надали Магдебурзьке право. Король пообіцяв, а потім забув. Аж за короля Казимира IV Снятин одержав Магдебурзьке право. З того часу містом керував бургомістр, який призначався зверху.

У 1867 році, після коронації цісаря Австрії Франца Йосифа у Пешті сталися зміни в конституції монархії. Снятин дістав автономію й у місті були оголошені вибори бургомістра. Виграв вибори Марцелі Немчевські, який до цього ще з 1856 року був посадником міста. Правда, частина міщан не могла йому простити за те що він не зміг домовитися із снятинськими дідичами, аби ті пропустили через свої землі залізну дорогу і були проти нього. Австрійська акціонерна компанія не дуже і настоювала на цьому. Вона не могла подолати устечського горба і його обійшли. Таким чином, залізна дорога пролягла за три кілометри від Снятина. Але в загальному за керівництва пана Марцелі, місто розширило свої контури, розбудувалося вздовж цісарської дороги в північно-західному напрямку. Будинки споруджувалися переважно капітальні — цегляні. В результаті появився новий центр. Місто було поділене на фірталі. На околиці міста були побудовані військові касарні, конюшні. Між касарнями і цісарським гостинцем була відведена велика площа для прогулянки коней. Навпроти касарень побудували будиночки для австрійських офіцерів і їхніх сімей.

У центрі міста Марцелі Немчевскі побудував радний будинок. Міщани називали його радницею, бо тут засідали бургомістр, його заступники і радні. Після смерті Марцелі, міщани вибрали бургомістром Юстина Зубрицького, потім — Маврикія Побуг-Нементовскі. Проте ці бургомістри /міщани називали бурмистри/ так не працювали як їхній попередник Марцелі Немчевскі. Розчаровані міщани в 1892 році обрали бурмистром сина Марцелі — Титуса Немчевскі.

Титус, зворушений такою увагою до їхньої родини, з усією серйозністю взявся за забудову міста. Насамперед споруджує велику жіночу школу, в передмістю Снятина при ціарській дорозі будує, згідно тодішнього австрійського законодавства, велику бійню худоби. Побудував будинок повітового староства, будинок повітової ради, будинок повітового суду, костел, двохповерхову лікарню.

Одного разу на засіданні радних пан Титус заявив таке:

— Шановне панство! Ще мій покійний тато, будуючи радницю, не раз в колі сім'ї мріяв розширити радницю на північний захід, а спереду, зі сторони південного сходу, побудувати вежу з годинником угорі. І назвати всю цю споруду ратушею...

— А яка висота має бути цієї вежі? — запитав один із радних міста — Іллярій Ляшкевич.

— Ну-у, я так думаю що метрів 25.

— Та ви що, пане Титусе? Хто дозволить в такому невеличкому містечку будувати таку вежу? Що це — Станиславів? — заперечив другий радний Микола Дутчак.

— Панове радні! Питання дуже складне. Але я вам ще всього не сказав. Це будівництво ми приурочимо до 750-річчя першої писемної згадки про заснування Снятина.

— Пане Титусе! — аж підскочив пан Ляшкевич. — А кошти? Хто дасть гроші на цю будову? Та й хто побудує таку висотну споруду? Подумаймо добре. Ця затія вийде звідси з цієї салі, розійдеться містом, а потім сміятися з нас будуть!

— Я й підняв це питання тут, у вузькому колі, — спокійно відповів пан бурмистр, обводячи всіх поглядом. — Питання дуже серйозне. Але наголошу вам, — пан Титус почав говорити, ніби карбуючи кожне слово: — Ми перші маємо бути впевнені в необхідності цієї затії, а якщо це так, то всі міщани нам повірять і нас підтримають. Я думаю в нас є серйозні мотивації щодо цього будівництва.

— По-перше, я вже сказав, підготовка до відзначення 750-річчя Снятина. По-друге, Снятин є граничним містом Галичини зі сторони Буковини. Я не думаю, що проти нашої затії буде повітовий староста пан Петро Левицький і маршалок повітової ради пан Степан Мойса Росохацький. Упевнений, що нас підтримає й маршал країової ради Станиславова його екселенція граф Бадені. — Бурмистр передихнув і продовжив: — По-третє, нам доведеться організувати якийсь збір коштів серед міщан, наприклад, у вигляді якогось міського податку. Але ми це ще продумаемо.

В салі раднici настала тиша. Всім і так було ясно, що бурмистр вже все продумав.

— Так що ж, панове, будемо робити? — спитав Титус Немчевські.

— Беремся до роботи, — хором відповіли радні...

* * *

Пройшло небагато часу і в Стрийських гуляли весілля. Мілька виходила заміж за Леона Мілевського. Та ніхто не знав скільки-то було пролито сліз, заки вона дала згоду. На перших порах Мілька вирішила взагалі не виходити заміж. Якщо не судилося із Лесем

Мартовичем, то вже ні з ким більше. Але поволенky і вона згодилась вийти заміж за нелюба. Її подружки співали на весіллі не лише весільних пісень. Молода сиділа з молодим під деревцем і весь час плакала, особливо, коли дружки з дівчатами співали:

Коса розплетена моя,
Її подружка розплела.
А на очах блистить слюза,
Була любов тепер нема...

Потім:

...Мала мати дочку, дочку одиночку,
Та їй віддала заміж,
Заміж за нелюба
У чужую стороночку...

По весіллю Леон Мілевський забрав Мільку із собою. Вона виїхала з села.

* * *

До Станиславова приїхали зі Снятина маршалок повітової ради пан Стефан Мойса Росохацький, повітовий староста пан Петро Левицький і бурмистр пан Титус Немчевскі. Їх прийняв маршал крайової ради граф Бадені.

Першим почав говорити маршалок пан Стефан:

— Ваша екселенціє, пане графе Бадені, — хвилюючись, розпочав він. — Ми приїхали до вас зельми поважним проханням. Ми прийняли рішення, але це все залежить від вас, ваша екселенціє...

— Ну, ну! Що ви, приїхали дівку сватати? — нетерпляче встав із-за столу граф Бадені. Він не терпів цього пихатого маршалка зі Снятина. Як почне щось говорити, як почне м'яти, гей би клоччя якесь... — Сміливіше!...

Тут скопився пан Петро Левицький:

— Ваша екселенціє! Ви добре знаєте наше місто, бо

ви недавно в нас були. Наше місто є в'їзними воротами Галичини з боку Буковини. Воно розширюється, розбудовується, вже має новий центр... А згідно даних літопису ми наближаємося до 750-річчя міста Снятина...

— Що ви об'їжджаєте зайця возом, що ви за народ у тій нашій окраїні? — грубо перебив граф Бадені. Він знову скопився і нетерпляче заходив по салі. — Може пан бургомістр скаже конкретно, що ви хочете?

— Ми хочемо добудувати радницю, власне, хочемо гарної ратуші з вежею...

— Нарешті вродили, Слава Богу, — впав у крісло граф Бадені. — Нічого собі! Може, таку як у Станиславові?

— Ну, може, не таку, як у Станиславові, але щось приблизно, — вже впевнено закінчив пан Титус.

— А гроші? Чи ви думаєте, що ми вам виділимо кошти на ці, перепрошую, красне панство, дурниці! Ви собі уявляєте, що задумали? Не знаю лише, чи на п'яну голову, чи комусь з вас це приснилось на теплих подушках в якоїсь любки?

Снятинці мовчали.

— Ви собі уявляєте? Вам треба знайти досвідченого архітектора, муляра, тесляра, бляхаря, столяра... А годинник має бути на вежі? — раптом спитав.

Ті ствердно кивнули головами.

— Ого! — знову скопився з фотелю пан Бадені і нервово почав ходити по салі.

— Ви розумієте, що за посада в мене? Що за посада в мене? — почав жалітися маршал крайової ради. — Ранком ідеш на роботу й лише думаєш: Бог дає свята, а нечистий гості, перепрошую, красне панство. Так от, лише думаєш: кому і що приснилося цієї ночі, кому вродився в голові, — і маршал вказав пальцем на голову, — цвях? І він прийде з ним сюди, щоб мені забити — перепрошую, красне панство — в зад. А я маю вертітися, бо мене ззаду пече:

ні сісти, ні встати, ні лягти... Я щось не так сказав, пане Росохацький? — мало не гаркнув пан Бадені.

— Скажіть мені, ваша екселенціє, — підвівши на крик пана Бадені повітовий маршалок пан Мойса, — а до кого нам іти? До буковинського коронного краю? Чи сидіти й нічого не думати, не робити. Тоді як розуміти сказані слова нашим найяснішим цісарем його величності Францом Йосифом: “Розбудовувати і розвивати ці глухі краї?”

При цих словах, ясновельможний маршал крайової ради, трохи заспокоївся, повагом всівся у свій шикарний фотель і задумався. У великій салі наступила мовчанка. Нарешті пан Бадені підняв голову:

— Я нічого не можу вам порадити. Ні, ні. Ні так! Єдине, що можу вам порадити, це звернутися в Намісництво, можливо навіть до самого намісника Галичини його екселенції Андрія Лотоцького. Вам треба їхати туди. Завтра я теж іду до Намісника. Якщо маєте таке бажання, то їдемо разом.

Снятинці переглянулися, і на знак згоди кивнули головами.

* * *

Минуло вже більше десяти років, з того часу, як у Снятині почали будувати Троїцьку церкву. Будівництво йшло дуже повільними темпами. Та воно й не дивно, бо в ній не було аж такої потреби. Михайлівська церква цілком задовільняла потреби міщан.

Церкву в Микулинцях почали будувати набагато пізніше, але громада села на чолі з отцем Йосипом Трильовським була зацікавлена, щоб мати нову церкву, і будівництво підходило до свого завершення.

Тота осінь була теплою. Вже йшов зимовий місяць, але він не приніс ні снігів, ні морозів. Цим громада йскористалася, закінчивши опоряджувальні роботи,

висвятила церкву до храмового свята Святителя Миколая.

На відкриття й освячення нової церкви у Микулинцях приїхали панотці: отець-декан Михайло Коржинський із Рожнова, отець Кирило Гаморак зі Стецеви, отець Діонізій Вакулинський із Русова, отець Іван Сінгалевич із Белелуї, найближчий сусід зі Снятина — отець Филимон Огоновський. Прибули панотці із Коломийського деканату: отець Василь Калитовський із Трійці, з ним приїхав його приятель отець Тит Войнаровський із Балинців. Народу було дуже багато з навколишніх сіл. Всі хотіли подивитися, як освячуватимуть нову церкву. Не так часто таке трапляється.

Після святкових торжеств парох Микулинської церкви отець Йосип Трильовський подякував усім за те, що прийшли розділити велику радість, окремо подякував своїм парохіянам за те, що приклалися коштами й особистою участю в будівництві такої гарної церкви, яка буде служити не одному поколінню.

Потім панотців із їмостями запросили на святочний обід. За обідом, за зазвичай, усім розв'язалися язики. Особливу цікавість проявляли до гостей, які прибули з Коломийського деканату. Дуже всім сподобався своїми думками і висловами отець Тит Войнаровський із Балинців:

— Шановні панотці, — почав він, — я трохи займаюся і вивчаю архівні документи. Недавно мені потрапив до рук дуже цінний папір, який, думаю, буде цікавим і для вас... Ви, мабуть, знаєте, що Львівська єпархія прийняла унію аж в 1700 році. За п'ятнадцять років по всій Галичині вже не було православних єпископів. Слід відзначити, що перехід на уніатство пройшов швидко й безболісно. Правда, наміри поляків щодо латинізації нашого народу провалились. Тоді вони

почали вести жорсткішу лінію щодо нашого русинського народу. І що вони зробили? — отець Тит обвів присутніх поглядом. Усім було цікаво, до чого веде шановний отець: — Довго вони думали, аж через два роки "вродили" анонімний публіцистичний твір під назвою "Проект на знищення Русі" в Речі Посполитій". І що вони поклали на перше місце? Не допускати до державних посад шляхту "Руського обряду". Шляхтою "руського обряду" вони вважали нащадків князя Данила Галицького та галицьких бояр. Це були великі землевласники, купці, багаті ремісники, які сповідували прадідівську православну віру. Коли поляки довели православ'я до самоліквідації, воно прийняло Берестейську унію й пішло під зверхність папи римського. Тоді галицьку шляхту поляки почали називати уніатами, й не допускали до державної роботи, всіляко принижували. Були такі, що не витримували й переходили до римо-католиків, чого й добивалися поляки.

— Друге, — продовжував отець Тит, — переконувати русинів відмовлятися від своєї віри та походження.

— Як це розуміти? — запитався наймолодший тут отець Діонізій Вакулинський з Русова.

— А так! — вмішався в розмову чи не найстарший тут отець Кирило Гаморак, — а так! Все робилося, щоб люди перейшли на римо-католицтво. Дуже поляки хотіли, щоб уся Україна, яку вони окупували, перейшла в римо-католицтво. Вони хотіли, щоб русини не знали свого походження. Завжди твердили, що це їхня земля споконвіку, що про таких, як русини, ніколи ніхто нечув.

— Або таке, — продовжив отець Тит, — сприяти зубожінню русинського народу... Що це значить? Чим бідніший народ, тим легше його переконати, легше з ним говорити й легше до чогось примусити. Тому й почалися в нашему краї панцизняні дні. Але польська інквізиція помилилася. Хоч наш народ був бідним, але зламати його не вдалося.

Далі в цьому постулаті говориться:

— Не допускати жодних державних документів русинською мовою. Значить, примушували нашу націю говорити, писати, спілкуватися лише польською мовою. І це теж їм не вдалася.. А ще читаемо:

— Єпископів /уніатських/ призначати лише за умови їх кровної спорідненості з родинами латинського обряду. Максимально обмежувати їхні права... Значить, — далі пояснював отець Тит, — якщо ти наділений від Бога розумом, інтелектом, але не маєш кровної спорідненості з родинами латинського обряду, то не можеш бути єпископом.

— Та це було справжнє знущання над русинським народом, — не втерпів отець Филимон Огоновський.

— Чекайте! — втрутився у розмову господар отець Йосип Трильовський. — Я думаю, що ми зараз ще не таке почуємо, але давайте прошу вас, панове-добродії, щось перекусимо, їжа вистигає.

Гості почали їсти подані гарячі страви.

— Що я хотів би вам сказати, — після того, як трохи поїли, обізвався отець-декан Михайло Коржинський. — Нам сьогодні дивно, що творилося на наших землях, як над нами збиткувалися наші поневолювачі, але чи повірять у це наші нащадки? Га? Просимо отче Тите, продовжуйте. Все це дуже цікаво...

— Шостим наказом у цьому документі значилось: "Зубожінням і неосвіченістю зруйнувати русинський священичий сан". Правда, — отець Тит подивився на всіх, — тут і сьомий про це ж гласить: "Священиками приймати людей тільки без освіти."

— Як це зрозуміти? — запитав отець Іван Сінгалевич з Белелуї.

— Можна, я дам відповідь? — обізвався отець Кирило Гаморак. — Я колись подібне чув. Уявіть собі, що з 1349 і по 1772 роки ніхто не вчився на священиків, бо не

було... духовних семінарій!

— А звідки бралися священики? — запитав отець Діонізій Вакулинський з Русова.

— Ви розумієте, — продовжив отець Кирило Гаморак, — це й призвело до того, що не було кому здійснювати відправи у церквах, здійснювати святі таїнства. Розрахунок був простий — примусити русинів звертатися до латинського обряду. Але русини й це витримали. З покоління в покоління це все передавалось від тата й до сина, до внуків, і церква вистояла! Слід зауважити, що ці утиски проводились в той час, коли церква піддавалась ще й руйнації з боку турецько-татарської навали, молдаванів... Це вже як прийшла до нас Австрія, то нашу уніатську церкву поклала в ряд із своєю римо-католицькою. З того часу вона й стала називатися греко-католицькою. Австрійська влада відкрила при церкві святої Варвари, що у Відні, духовну семінарію, так звану "Барбареум". В 1784 році її було перенесено до Львова. Потім, через кілька років, при Львівському університеті було відкрито спеціально для українців філософсько-богословські студії. Так почали відроджуватись наші священичі кадри.

— Або ще таке, — продовжував отець Кирило Гаморак, — під час польського панування не можна було ремонтувати старі церкви, тим паче будувати нові. За всім цим пильно стежила польська інквізиція. Це вже за Австрії почалося будівництво нових церков. Уявіть лишень, що на вас напали татари й спалили церкву. Все. Будувати нову не можна.... Наш народ, як бачите, і це витримав.

За столом усі задумалися. Кожний думав про те, що лише почув. Рідко хто говорив про такі речі так відверто. Австрія хоча і забрала Галичину, але всю владу передала в руки польських чинників, тому не про все можна було розглагольстувати.

— Є там ще щось? — порушив мовчанку отець Василь Калитовський із Трійці, звертаючись до отця Тита Войнаровського.

— О, є! Є ще! Наприклад:» Заборонити навчання в русинських дяківських школах. Заборонити відкриття дяківських шкіл по селах". — Отакої! — продовжив отець Тит, — не дати можливості навчати дітей. Щоб позбавити русинів мати свою інтелігенцію — рушійну силу суспільства. Аякже, з темним народом легше мати справу, ніж із освіченим. Як любили казати поляки? Від учених одні єресі.

— Далі! — дивився у свій папір отець Тит: "Священиками мають керувати тільки польські єпископи.

Поширювати антидержавні, антипольські та антикатолицькі листівки русинською мовою, чим і викликати репресії проти тих же русинів". Значить так, — підняв голову отець Тит, — маючи неграмотне населення, можна йому тикати в руки якісь папірці, а потім посылати жандармів, щоб вони ці папірці з антидержавними, антипольськими текстами знаходили й карали, садовили в тюрми...

— І останнє, — далі продовжив отець Тит: "Виселювати русинських міщан із міст, а на їх місце заселювати жидів". Почали це робити з Кам'янець-Подільська, — прокоментував отець Тит. — Виселили всіх русинів, а місто заселили жидами й поляками.

Або ще таке. Я не відкрию ніякого секрету для вас, бо ми є того свідками. Лише недавно почали появлятися в нашому лексиконі слова: "Україна", "українець", "українці". Ще десять років тому, хто про це знав або говорив? Русини, русини і все. Я думаю, що ви пам'ятаєте, як Олександр Барвінський випустив невелику Історію українською мовою, то сміялися всі, а хто читав ту Історію, то його називали «барвінчуком». Яка була темінь серед народу! Чогось Австрія, як

приєднала до себе Галичину, дивувалась тому всьому, що застала. Це вже тепер почали працювати школи, «Просвіта». Дійсно, трохи просвіщається народ.

— Так що ж виходить? — обізвався отець-декан Михайло Коржинський, — якби не Австрія, то ще не мали б своєї освіти, культури, розпрощалися б із нашими церквами, з нашим православ'ям, з русинською мовою...

— Все могло бути, — обізвався отець Кирило Гаморак.
— І костели мали б по селах, і польську мову і інше. Єдине, що могло залишитися, я в цьому переконаний, закріпачений русинський народ, як робоча сила.

— Невже в польському середовищі з часом не знайдеться розумної людини, яка зрозуміє дурість, невігластво своїх попередників і попросить пробачення в нашого русинського народу за свої лиходійства? — запитав отець Дионізій Вакулинський. У покої настала тишина.

— Думаю, — порушивтишу отець Кирило Гаморак, — вони настільки високої думки про себе, що цього не зроблять. Ніколи!

— Те, що ми сьогодні почули, це дикість щодо нашого народу, — невесело підсумував отець-декан Михайло Коржинський. — Звичайно, і тепер аж такого добра немає, але... Австрія трохи інакше дивиться на уклад політичного й господарського життя в Галичині. Дивіться, скільки побудовано за останні роки: жіночу школу, будинок повітового староства, будинок повітової ради, будинок повітового суду, лікарню, церкви, костел, радницю, почали будувати міст через Прут. Недавно почали говорити, що розширять приміщення радниці, буде споруджено високу вежу з годинником. Це непогано. Так має бути. Якщо сама держава не в силі це зробити то повинна спонукати до цього владу на місцях. Так, так! — вкотре наголосив отець-декан Михайло Коржинський.

* * *

Через день снятинці з маршалом краївої ради паном Бадені були на прийомі в намісника Галичини у Львові його екселенції Андрія Лотоцького. Той прийняв їх у дуже великий і світлій салі. Сам сидів вдалині під стіною в глибокому шкіряному фотелі за великим столом. До великого стола був приставлений ще один великий стіл. Збоку стояли, теж глибокі, розкішні, оббиті чорною шкірою, фотелі.

Вгорі на стіні висів великий двохголовий орел, нижче — герб Галича, на якому був зображений, жовтий геральдичний лев, що стояв на задніх лапах на блакитному фоні. Підлога в салі була покрита м'якими килимами. На килимі перед приставним столом лежала велика розпростерта ведмежа шкіра із головою, з пащі якої добре виднілися ікла. Збоку, під великими вікнами, теж стояв довгий стіл, а по його боках — крісла. На вікнах звисали шикарні занавіски під форму французького решельє.

Край стола від дверей і посідали гості. З-за стола почувся дзвінкий голос:

— З чим прибули гості зі Станиславова? Підвіся маршал краївої ради пан Станіслав Бадені й коротко розказав суть справи.

— Молодці снятинці, молодці! — кілька разів повторив пан Лотоцький. — Місто треба розбудовувати! Але треба й розвивати інфраструктуру. Буде виробництво, будуть більші податки в ціарську казну, багатітиме місто. Не забувайте, добродії, що ви є в'їзними воротами Галичини зі сторони коронного краю. Вашу вежу на ратуші має бути видно аж на Буковину. Майте це на увазі. Грішми трохи допоможемо. Я дозволяю вам ввести додатковий міський податок з кожного двору принаймі на цей період. Кошти повинні піти лише на цю ратушу. Решта питань вирішуйте з нашими службами. Ще одне

можу вам порадити. В Чернівцях зараз живе непоганий архітектор пан Йосип Шрейбер. Він проектував і будував ратуші у Відні і Познаню... Аудіенція закінчена.

Снятинці вийшли.

Тут же вирішили питання проектування, будівництва, доставки дзвонів. Вони мали бути із польського міста Бялої, годинник на вежу — із міста Кросна.

* * *

Невисокий берег Прту, що тулиться під високою горою біля Снятиня, має свої особливості: в дощову погоду вода потоками збігає з міста і часом річка розширяється, якщо надворі туман, то місто наверху вже давно купається в сонячних променях, а села ще й не видно. А коли пече полудневе сонце, це місце під високою горою біля Снятиня аж пашить жарою.

Чи ці складні непересічні погодні умови, чи проявлення тих Божих особливих дарів, якими володіли всі наші пращури до Вавілонського стовпотворіння, але у свій час в сім'ї Ілаша Касіяна серед веселої хатньої дітвори вирізнявся Василько — кмітливістю, спостережливістю за тим, що дістється навколо. Він, бувало, малював пальцем на запітнілих вікнах все те, що бачив у хаті. Ілаш з Ілашихою це замітили відразу й усім людям розказували, що в їхньої дитина є Божий дар...

Про обдарованість Василя Касіяна заговорили не лише в Микулинцях, але й у Снятині, коли він у школі на перерві намалював крейдою на дощці профіль учителя з геометрії.

Василь, до всього, не міг себе стримати, щоб щось не намалювати на свіжопобіленій стіні за хатою, на свіжовиструбаному подвір'ї. Та найбільше любив малювати на свіжозмащеній долівці в хаті святого Миколая. Храмове свято в Микулинцях якраз на Святителя Миколая.

Тож коли в новій церкві проводили відправу з нагоди храмового свята і вже все йшло до завершення, малий Василько побіг швиденько додому і, знаючи, що зараз прийдуть до них гості, по-скільки таке було не вперше, намалював на долівці Святителя Миколая, та так його зобразив, ніби той з розпростертими руками запрошує всіх до хати. Та яке було його здивування, коли двері відкрились, а гості, що прийшли, стали на порозі, як укопані. Побачивши це, Ілашиха притъмом приступила, взяла віник і все те затерла. Гості потім довго сміялися, гладячи малого Василька по голівці.

* * *

Іван Семанюк, син Юрія, уродженець села Кобаки, що на Косівщині, розпочав свою літературну діяльність коли закінчував Коломийську гімназію – в 1896 році. Перше оповідання «Керманич» під літературним псевдонімом «Марко Черемшина» було надруковане в Чернівецькій українській газеті «Буковина.»

Через три роки, навчаючись у Віденському університеті на правничих студіях, друкує ще кілька оповідань: зокрема, «Нечаянна смерть,» «Святий Николай у гарфті» і «Хіба даруймо воду.» Через кілька років побачили світ ще тринадцять оповідань, які ввійшли у першу книгу письменника «Карби.»

Якщо Василя Стефаника й Леся Мартовича до літературної творчості спонукали їхня любов, їхнє кохання, то що спонукало до літературної творчості Марка Черемшину, – досі не відомо, хоча без ліричних переживань цього статися не могло.

Відомо лише, що після виходу збірки «Карби» у літературній творчості відомого вже на той час письменника настала тривала перерва. Ця перерва в якійсь мірі зумовлена його адвокатською роботою в м. Делятині.

* * *

Щоб краще й повніше координувати товариства «Січей» Кирило Трильовський випускав невеликий журнал — календар "Отаман." У ньому друкував про світові події, новини в державі, а найголовніше — рекомендації, пропозиції: як вести роботу січовиків, щоб вони були активними, як проводити січові свята, фестини. Навіть були рекомендації щодо виготовлення різних безалкогольних напоїв. Звичайно на його сторінках робилися глибокі аналізи дійсного стану Галицької «Січі», перспектив на майбутнє.

Перші Січові свята Трильовський провів у Коломиї, як він вважав, — столиці сільських січових товариств.

Щоб надати більшого розмаху розвитку січових товариств, організовувавав Січові свята в Станиславові, чим дуже налякав польських чиновників. Польська преса навпереді била тривогу, вбачаючи в цьому новий рух гайдамаччини. Почали появлятися тривожні статті, про те що хлопи цілими ночами вправляються зі списами й сокирами. Трильовський добре знов, що це брехлива пропаганда. Але коли проти січових товариств в окремих повітах почались репресії, організував делегації січовиків на поїздку до Галицького Намісника графа Андрія Потоцького. Той делегацію прийняв, вислухав, але, почевронівши, крутив шисю, крутив і нарешті видавив із себе кілька слів: "Закладайце собе «Соколи», тильки не те «Січе...».

Трильовський, передбачаючи святкування 100-літнього ювілею дня народження Тараса Шевченка, ще в 1905 році, виступаючи перед січовиками заявив:

— Чи доживемо до того часу, чи ні, але готоватися до ювілею мусимо вже тепер. Ми маємо представити у Львові не менше 25 тисяч січовиків. Я вірю, — Трильовський обвів усіх поглядом, — у Галицьку «Січ» прийде не менше тисячу "Січей". Отож ми можемо

виставити у Львові до ста тисяч січовиків. Але не забігаймо наперед, думаймо поки що про двадцять п'ять тисяч!.."

* * *

До Снятина на прохання старости повіту й маршалка Степана Росохацького приїхав із Чернівців відомий архітектор і будівничий Йосип Шрейбер. Тут же прибув до повітової ради і бурмістр Титус Немчевські. Після знайомства приступили до справи. Почав доповідати бурмістр. Його ніхто не перебивав. Після пан Шрейбер запитав:

- Чи ви, панове, уявляєте, що задумали?
- Уявляємо, — за всіх відповів найстарший по посаді пан маршалок.
- А який термін цього будівництва?
- Ми би хотіли закінчити будівництво ратуші в 1908 році, коли місту, згідно Іпатіївського літопису, виповниться 750 років, — відповів бурмістр.
- Дай то Бог, дай то Бог, — задумливо сказав пан Шрейбер. — Я зараз же обстежу вашу радницю, але у вас, напевно, є якась документація на неї?
- Є! — відповів бурмістр.
- А взагалі! Хто буде відповідати за це будівництво? Принаймі, якщо я дам згоду, то з ким буду мати справу?
- З нами! Із владою! — твердо відповів маршалок.
- Із трьома? Вибачайте! Як у вас в Галичині говорять, «Гуртом тільки батька добре бити!» У нас, в Австрії, стараються мати справу з конкретною особою. — Панове! Хтось має бути крайній.

Всі три керманичі Снятина перезирнулися:

- В такому разі, — відповів маршалок, — відповідати буде бурмістр.
- Добре! Раз так, то добре! Треба завозити будівельні матеріали — дерево, цеглу, цемент, вапно, гравій, пісок. Скільки чого треба, я скажу бурмистру після закінчення проектування. А злоті ринські, флорини є?

- Трохи вже є, а решту шукаємо, — відповів бурмистр.
- Майте на увазі! — твердо говорив Йосип Шрейбер. — Придбасте необхідні будівельні матеріали, матимете кошти, тоді й почнемо будувати ратушу. Далі, — продовжував говорити пан архітектор, — годинник на вежі буде?
- Хочемо, щоб був, — відповів маршалок.
- А яку висоту має мати вежа?
- Ну хоча б, — всі три керманичі переглянулись, — ну до тридцяти метрів, — за всіх відповів маршалок.
- Ого! Нічого собі замашки, — здивовано відповів пан Шрейбер. — Тоді комусь з вас, чи з ваших помічників треба негайно поїхати в Кросно і домовитись про виготовлення годинника, доречі, там є чудовий майстер-годинникар Міхель Менсович. Потім слід поїхати в Бялу, там є Карло Швабе, він має відлити дзвони до годинників. Він знає, як це робити. Далі! — продовжував пан Шрейбер, — врахуйте, що всі двері, вікна, паркетні підлоги — це все має бути з дуба, як ви собі хочете, але я на цьому наголошу. І ще одне: ви, пане Титусе, повинні тут, на місці, підшукати або звідкись привезти доброго і кваліфікованого будівничого. В мене все...

Від почутого й пережитого у повітового маршала та повітового старости аж піт виступив на чолі. А коли пан архітектор поїхав на станцію, всі три керманичі почали між собою сваритися:

— Пся крев, — кричав маршалок, — кому першому спало на думку добудовувати радницю та ще й з вежею? — і подивився на бурмистра, — нашо мені ця морока на здорову голову? Це ви, проше пана, пане Титусе, вродили, — маршалок пальцем показав на голову, — у своїй дурній голові цвях. — Він пильно подивився на пана Левицького, потім знову вступився на пана Титуса. — Забили нам з паном Петром в одне місце і ми тепер довго не зможемо ні сісти, ні лягти! Тъху! — сплюнув спересердя пан Мойса.

— Це ми вже чули, — не втерпів бурмистр, — могли би, пане маршалку, щось краще придумати. А зрештою, це ми робимо для міста. Місто нас не забуде.

— Не забуде? — вигукнув пан Левицький, — ще наші ноги не застигнуть, як за нас забудуть!

— Що робити? Ну що робити? Таке життя, — спокійно вже відповів пан Степан Мойса Росохацький, розводячи руками.

* * *

За вказівкою Батька Галицької «Січі» доктора Кирила Трильовського скрізь по селах провели січові фестини з нагоди десятої річниці від дня смерті провідника українського соціалізму Михайла Драгоманова.

Великий громадський діяч тодішньої Галичини Льонгин Цегельський у часописі «Молода Україна» у статті «М. П. Драгоманов — це найбільший українець ХІХ століття» писав: «Якщо Тарас Шевченко був серцем України, то Драгоманов був розумом України.» Так шанували цього просвітителя в Галичині.

З нагоди цієї річниці відбувся фестин і в Топорівцях. У першу неділю липня на пасовищі в урочищі Ставище була зроблена невелика сцена. На сцені встановили, прикрашений рушниками портрет Михайла Драгоманова. Портрет купили в Коломиї в художника Ярослава Пстрака. На фестин прибули делегації «Січей» із Глушкова, Торговиці, Чернятина, Задубрівців, Красноставців і Підвисокої.

Після Служби Божої, на прохання січової старшини по Михайлу Драгоманову відправили панахиду. Потім біля церкви почали шикуватися в колони місцеві січовики й прибулі делегації. Сім сурмачів засурмили команду «Позір.» Всі вирівнялися. Засурмили другу команду — «Направо гляди!» В цей момент вдарили барабани і з церкви почали виходити кошові й хорунжі із прaporами «Січей».

Першими вийшли Андрій Мохорук і Танасій Ковблюк. У голові колони став кошовий топорівської «Січі». Всі інші кошові й хорунжі очолили свої делегації. На прaporах можна було бачити різних гетьманів і визначних людей України. Дріб барабанів припинився. Після невеликої паузи сім сурмачів подали команду «Походом похід!» Колона із маршовою піснею «Гей, там на горі «Січ» іде!...» рушила в урочище Ставище.

Народу знову було видимо-невидимо. На сцену вийшли керівники делегацій. Кошовий глушківської «Січі» Микола Радуляк розказав біографію Михайла Драгоманова. Потім відбувся великий концерт із різними сценками. Були ігри, змагання. Представники делегацій демонстрували гімнастичні та пожарничі вправи. Січовички показували вправи з віночками. Особливо було весело біля ковбасного стовпа.

* * *

По небу пливли невеликі білі хмарки. Кожна з них чимось відрізнялася від іншої. То гострими кутами, то заокругленнями, одна темніша, друга свіtlіша. Пливло кілька хмаринок вкупі, мовби їмившись за руки, і танцювали якийсь химерний танок. А потім пливла, одна собі однісінька, мов сиротиночка. Пливла гейби сором'язливо. Нарешті зупинилася, ніби за кимось озиралася або щось забула. Складалося враження, що зараз повернеться. Хмаринка не здогадувалася, що закони природи, закони нашого життя невмолямі. Вона ще якусь мить повисіла в небі, а після знехотя попливала далі, назdogаняючи своїх подруг...

Всю цю композицію доповняли, літаючи високо в повітрі, павутини. Їх було дуже багато. Котрі летіли нижче на рівні верховіть дерев, зачіпались за гілки і тріпотіли на сонці срібними струнами.

Бабине літо було в розгарі...

Під крислатим горіхом на лавці сиділи два товариші. Їхні серця випромінювали тепло і це тепло гріло їхні душі теплотою, приязню і ще чимось. Ми часто при знайомстві кажемо: це мій друг або — це мій товариш, а ще хтось — це мій приятель. Чи кожний інколи задумується над смыслом мовленого?

Найближчим вважається друг, бо перед ним немає секретів. Друг за друга віддасть і життя. Друг навіть ближче стойть від рідного брата, сестри...

— Лесю, Лесю! — співчутливо дивився Василь Стефаник на Мартовича, — де подівся отой хлоп'ячий сміх, де поділися ті жарти, смішні приповідки? Що з тобою, мій друже?

— Ет! — і Лесь махнув рукою, — це довга бесіда, Василю!

— Ти що, кудись спішиш?

— Ни, Василю! Я вже напевно приїхав, — Лесь підняв угору голову й ловив поглядом одинокі хмаринки, які пливли по небу. Він вважав себе теж самотнім. Маючи славу письменника, відчував себе нещасним чоловіком.

— Ти знаєш, Василю — звернувся Лесь до Стефаника, і той помітив в його очах, як і колись іскорки сміху, — дійсно, я любив розказувати, не знаю чи пам'ятасш, як один кавалер на селі сміявся з тих, що вже одружились: той ходить неголений, той нестрижений, той в брудному одязі... Коли сам оженився то й сам таким став. Стоїть, сараку, край дороги, а пастух вівці жене. На одній вівці на кінцях вовняних косичок засохлі грудочки овечого гною, землі. Вівця йде, а вони на ходу: дзор, дзор, дзоркочать.. А молодий газда, і питає: «Вівця, вівця! Ти теж жоната? Мартович і Стефаник засміялися.

— Щось подібне і в мене. Дивлюсь тепер на прожиті тридцять п'ять років, то і здається, що якби мені довелося наново починати жити, то почав би інакше, — зізнався Лесь.

Василь Стефаник мовчав, розумівши, що друг хоче вилити перед ним свою душу, в якій так багато всього набралось, що аж переливається через край.

— Змалку я жив безтурботно. Жив біля сестри. Ні про що не думав, не переживав, наука йшла добре. Потім взяв собі за принцип драгоманівську настанову: «Не для слави, а для людей!» Це правило є високоідейним, правильним. Але в цьому правила є друга частина, якої не знав і ніхто мені не підказав. Працювати для людей — є висока честь. Маєш визнання, повагу, славу. Але треба самому не забувати про себе.

Споконвіків, — продовжував Мартович притишеним голосом, ніби сповідаючись, — існує істина: «Кожний чоловік має створити сім'ю, побудувати хату, посадити сад, викопати криницю, народити сина, щоб продовжити рід на землі». Ніхто за тебе не створить сім'ю, ніхто тобі не побудує хату, ніхто не посадить біля твого дому сад, ніхто тобі не викопає криницю. Ти сам повинен це зробити, тобі лише можуть допомогти. А вже щодо сина, — Лесь розвів руками, — ти вже сам маєш прикластися. Отакої! Василю! Я щось не так сказав? — Лесь пильно подивився на Стефаника. Той лише кивнув на знак згоди головою. — Я змалку був грамотним, освіченим і думав, що цього досить. А то не так. Ще є Божа заповідь, яку я поставив під сумнів. «Шануй батька твого і матір твою, то добре тобі буде й довго будеш жити на землі» Я на це не завважив...Мій дитячий сміх, батьківський непослух лягли тягарем на мій життєвий хрест і він став мені тяжким. Так, так! Став тяжким і почав пригинати мене до землі. Ех, Василю, Василю! Якби був знав, якби був знав, що так складеться. Щастя моє було уже в моїх руках. Здавалося, лише протягни руку... Мав кілька захоплень, але Мілька — це було щось особливe...Але ті кляті «Лумера», ті кляті «Лумера»... — і Лесь знову замовчав

піднявши вгору голову, притопуючи правою ногою...
Можна було зрозуміти, що діялося в його душі.

Василь Стефаник сидів замислений. В нього теж багато дечого змішалося в душі від Мартовичевих розкаянь... Багато дечого в них було однакове у житті. Єдина різниця, що в нього була жінка і був син...

— Ти знаєш, Василю, я переконався, що люди сходяться по любові лише на десять, ну — двадцять відсотків. А все решта — так собі, миттєве захоплення. З корисливих міркувань, із розрахунку, або дівка старіється... Дві долі, як дві скибки з різних буханців хліба. Як би ти їх не притираєш, не прикладав, а вони ніяк не стулюються. Так, так!

Наступила мовчанка. Кожний думав про своє.

— Я розумію тебе, Василю, де в чому, тобі теж нелегко!

— Лесю! — скочився з лавки Стефаник і зажмурився, приклавши руки до грудей. — Лесю, помовчи, не ятри моого серця, не ятри, — прошепотів. А потім, трохи остигши, присів: — Лесю, Лесю! Що то говорити? По правді сказати, ми є визнані письменники. Славу маємо і більш нічого. Їсти, одягтися треба. Ще й сімейні витрати. Недовчені газди. А, зрештою, можна братися й до землі, але соромно від людей. Вчилися, вчилися, пішла купа грошей, та й ... — Стефаник махнув рукою.

Із покою вибіг маленький Семенко, несміливо, дивлячись на Мартовича, наблизився до Стефаника, вмостившись йому на одне коліно, рученятами ймився за шию й почав ціluвати батька, а потім повернув голівку до Мартовича, той підморгнув, Семенко знову ймив тата за шию...

“Яке блаженство, яке блаженство, — подумав Лесь усміхаючись, — і в мене міг бути Семенко, я теж Семенович...”

Семенко, як прибіг несподівано, так несподівано зсунувся з батькових колін і зник.

— Ми, Василю, — продовжив Лесь, — були вірними своїм партійним принципам, були безбожниками, може, ми пожинаємо Господню кару? — і Лесь кивнув на небеса.

— Не карайся, Лесю, не карайся! І те, що ми безбожники, і те, що ми письменники, і те що ми матеріально бідні — це все від нашого Отця Небесного, — Стефаник підняв вгору вказівний палець. — Це все від нього. Не ми в тому винні. Така наша доля й приймаймо її такою, якою вона є. Це ще не найгірше...

Друзі ще довго сиділи, ділилися своїми негараздами, хотіли наговоритися, ніби востаннє...

* * *

На площі біля радниці копошився люд. Стояло кілька естакад, на яких гуцули розпиливали дерево. Одні пилиали дубові колоди, інші — смерекові. В кількох місцях просівали річний пісок. Підводи возили із Прута гравій і скидали на великі купи. Недалеко були великі дві ями заповнені спареним вапном. Із станції приїхав міським фіакром головний будівничий пан Йосип Шрейбер. Він цікавився, як ідуть підготовчі роботи. Никав по всіх закутках і бурмистр Титус Немчевскі. Він і зустрів пана Шрейбера.

— Як ідуть справи, пане бурмистре?

— Зараз побачите, пане Шрейбер і скажете, — спокійно відповів пан Титус, а сам розмірковував, що на цей раз не так зроблено? Кожний приїзд пана Шрейбера закінчувався мало не бійкою між цими панами. "Важко догодити цьому німцеві, — далі думав бурмистр. — І те не так, і се не так. Але якось я йому це витерплю, коли б уже почалась мулярка, а там з Божою поміччю якось це закінчимо".

Шрейбер зразу підійшов до ямів, нагнувся і занурив руку у вапно:

— Ви знайшли будівничого, який би ніс відповідальність за підготовку будівельних робіт?

— Ну, а як, пане Шрейбере? Як на вашу думку, чим я займаюся? — процідив зі злістю пан Титус.

— Пане Титусе! Гицель має бити псів, комінаш має чистити комена, гумнаш своєї..., а фармацевт має займатися мікстурами.

Титус Немчевскі за спеціальністю був фармацевтом. Те, що почув від Шрейбера, його дуже впекло. Він зрозумів на що цей пихатий австрійський німець натякнув, але, скипівши в душі, вирішив на цей раз промовчати.

Шрейбер, навмисне, вколовши бурмистра, ніби нічого не сталося, продовжив:

— Ви пане, Немчевскі, займаєтесь організаційною роботою: набором людей, організацією підвозу дерева, піску, гравію, інших будівельних матеріалів, обладнання, а технологією, має займатися будівничий. Не розумієте? Ось дивіться. Ви спарили вапно, а в'язкості відповідної немає.

— Якої вам ще в'язкості? Вапно, як вапно, — відповів Титус.

— О ні-і-і!

Тут підійшов Антон Берко.

— Ось вам наш будівничий, — представив Берка бурмистр. Шрейбер пильно подивився на Антона Берка:

— Що бракує цьому вапну? — запитав Шрейбер Берка. Титус стояв збоку і дивився то на одного, то на другого.

— Я вже дивився до цього вапна. Йому бракує в'язкості, — спокійно відповів Берко.

— Молодець, — похвалив Шрейбер, — ви, пане Берко, є той будівничий, який мені підходить. Що, на

вашу думку, треба зробити, щоб поліпшити в'язкість цього вапна?

— Я вже казав пану Титусу. Треба кинути у вапно кілька забитих собак.

— Може б ще кинути кілька кавалків солонини, — іронічно кинув бурмистр.

— О-о-о! — підняв палець пан Шрейбер, зрозумівши іронію пана бурмистра. — Якби ви, пане Титусе, це зробили, вам би ціни не було.

Вони втрьох обійшли будівельний майданчик. Потім зайшли у радницю.

— Пане Титусе! Як справи із замовленням годинника, дзвонів?

— Контракти є, — бурмистр витягнув із шухляди папери.

— Коли будуть готові?

— Через рік.

— Через рік? — перепитав пан Шрейбер. — Тоді будівництво до 1908 року не буде закінчене.

— Таже у нас попереду ще два роки, — вигукнув бурмистр.

— Дай Бог, дай Бог, щоб було все так, як ви хочете. Я би ще хотів зустрітися з муляром, бляхарем і столяром.

— Я їх викликав і вони чекають, — відповів Титус.

Ввійшли три пани і представились.

— Так! Я бачу солідне панство. Я хочу вам сказати при панові Титусу, що матеріали ви повинні самі підбирати. Мені мають бути якісна кладка, якісна столярка, а мідна бляха має мати вигляд міді. В мене до вас усе.

На прощання Шрейбер сказав Титусу, що йому ще треба поїхати до Чернівців і заключити контракт на виготовлення бронзової кулі, на якій має бути закріплений і крутитися флюгер.

* * *

 а початку ХХ століття все частіше й частіше почали говорити про застарілість старої куріальної системи виборів, побудованої на основі майнового цензу. Правлячі польські можновладці в Галичині вже так пристосувалися до неї що до парламенту русинам дістатись було дуже важко.

Русинська прогресивна громадськість піднялась на захист своїх законних прав і вимагала, по-перше, провести реформу виборчої системи, тобто запровадити загальне виборче право, по-друге, збільшити кількість русинських послів до австрійського парламенту і галицького сойму, так як русинське населення кількісно переважає польське. Перемігши таким чином на виборах, легше було б досягти політичної мети конституційним шляхом. А ця мета полягала у розділенні Галичини на дві половини – польську і русинську. Русинська половина мала дістати автономію, свій сойм і приймати ті закони, які захищали б інтереси русинського народу. Хоча до діяльності соймів належали лише справи освіти, сільського господарства та деякі інші, які їм передав віденський парламент

Проти такої постановки питання різко виступили польські шовіністи.

Але 27 лютого 1907 року все-таки було прийнято закон про запровадження загального виборчого права на виборах до австрійського парламенту.

Маючи достатній вплив, навіть новітні польські партії зробили все, щоб зберегти за собою ту саму кількість мандатів, що й при старій системі виборів. Вони добились прийняття так званої «виборчої геометрії», тобто, на один посолський мандат треба було набрати 50 тисяч польських або 120 тисяч русинських голосів.

Таким чином із 106 послів до Віденського парламенту від Галичини, русини могли обрати лише двадцять вісім.

Новим законом передбачалося обрання по кожному виборчому округу посла і заступника. В разі вибуття посла на його місце приходив заступник.

У травні 1907 року відбулися вибори до австрійського парламенту. Снятинщина, Городенщина і Заліщики входили до 58-ої виборчої округи. Демократичні сили – радикальна партія і національні демократи – вирішили висунути свого кандидата у посли Володимира Охримовича, а заступником – Василя Стефаника. Стефаник не дуже хотів знову йти в політику. Йому це пропонували в 1902 році. Тоді він категорично відмовився. Але на початку березня відбулися громадські збори у Стецеві, на яких одноголосно було висунуто кандидатом на посла до австрійського парламенту Володимира Охримовича, а його заступником – Василя Стефаника.

Своєю довірою особою в Заліщиках і Городенці Стефаник взяв свого близького приятеля, молодшого брата отця Василя Калитовського – Іероніма. Тоді Іеронім Калитовський працював адвокатом у Заліщиках.

Вибори йшли досить бурхливо, але висунуті кандидати таки пройшли. Доктор Володимир Охримович став послом, а Василь Стефаник – його заступником.

На інших округах обрали послом – доктора Кирила Трильовського, заступником – кошового Жаб'євської повітової «Січі» Юрія Соломійчука-Юзенчука, послом – отця Тита Войнаровського, заступником – Павла Лаврука.

Австрійський парламент тоді складався із 516 послів.

На першу парламентську сесію, як посол від 58-ої виборчої округи, поїхав доктор Володимир Охримович. В той час у Відні перебувала на гастролях Соломія Крушельницька. Володимир Охримович доводився їй швагром – був одружений на молодшій сестрі Соломії Олені Крушельницькій...

Вони зустрілися, гуляли вулицями Відня. Охримович розповідав про своє сімейство, особливо детально розказував, як проходили вибори, як висували його кандидатуру на посла, а Василя Стефаника — його заступником.

При згадці про Стефаника в Соломії частіше забилося серце. Вона попросила його розповісти все, що він знов про письменника. Той мусив сповнити ії волю.

Потім, коли зайшли в кращий ресторан Відня, Соломія вже не могла себе стримати:

— Володимире, — пильно дивилася в очі Охримовичу, — я маю до тебе велике прохання. Ні-ні, не подумай, щось погане... Я ніколи тебе ні про що раніше не просила. Я все для тебе, для твоєї сім'ї зроблю, лише виконай одне мое прохання. Чуєш? Одне прохання...

Охримович аж почервонів від такого звертання і пробурмотів:

— Може, Соломійко, твоє прохання мені не під силу?

— Володимире! Те що я тебе попрошу, тобі під силу. Це залежить лише від тебе. Але дай мені слово, що ти виконаєш мое прохання!

— Соломіє! Та вже говори, що ти хочеш?

— Дай слово честі! — настоювала Крушельницька.

— Ну добре, добре! Даю тобі слово честі, що виконаю твоє прохання!

— Володику! Як би ти знов, як би ти знов, як я полюбила Василя Стефаника, ще коли він був студентом і жив у Krakovі, а я тоді там була на гастролях. Я його кохаю і до тепер.... Це моя перша й певно, остання любов. Я вже нікого не зможу так полюбити. Він не відповів мені тим же. Дороги наші розійшлися. Тепер має сім'ю. Хай Бог буде йому суддею...Із слів твоїх я зрозуміла, що Стефаник зараз у важкому матеріальному становищі. Володику! Зречися свого посолського мандату на користь Василя. Ти доктор права. Можеш відкрити

адвокатську контору будь де. Адвокати тепер непогано заробляють. А Стефаник не закінчив своїх медичних студій, роботи сталої не має, а посольський заробіток все-таки стане йому в пригоді.. Я тебе дуже прошу, — Соломія благально дивилася в очі Охримовичу. З її очей котилися слози, мов дрібні горошини...

“Один раз вдалося виграти вибори й маєш”, — пробігла хмаринка десь глибоко в грудях. Але Володимир Охримович не виказав ні свого задоволення, ні незгоди...

У квітні він із сім'єю переїхав на постійне проживання на Львівщину. Від послування відмовився на користь Василя Стефаника.

* * *

Ольга Стефаник народила Василеві другого сина. Якщо першого назвали в честь його батька, то другого — на честь вже Оліного — Кирилом-Іваном.

Стефаник часто приїжджав до Снятина з різних причин. Коли мав особисті справи, коли — громадські. Одного разу познайомився із снятинським дідичем — Степаном Дутчаком.

Степан Дутчак народився в 1845 році. Разом із жінкою набув чимале добро в самому центрі міста, через дорогу від ратуші, лише трохи північніше. Дутчаки мали двох синів — Дмитра й Василя. Невдовзі жінка померла. Старший із синів Дмитро залишився на господарці, а молодший, Василь, закінчивши правничі студії у Чернівецькому університеті, залишився жити у Чернівцях, де відкрив адвокатську контору. У скорі часі навіть став відомим громадсько-культурним і політичним діячем Буковини.

Степан Дутчак одружився вдруге — з Марією що походила з родини Мусіловських. Маючи статки, завів нову господарку. Збудував і добrotну хату, теж на видному місці — перед снятинським перехрестям на микулинській території.

Стефанику знайомство із Степаном Дутчаком було вигідним: по-перше, Дутчак був грамотним, начитаним, на той час вважався активним членом Міщанської читальні. на перших порах в його домі, коли він ще господарював у центрі міста, знаходилась Читальня «Просвіти».

По-друге. Кожний раз, приїхавши до Снятиня, залишав на подвір'ї Дутчака коні, а коли затримувався до пізньої ночі, коні відсилив і в нього заночовував.

До всього, Стефаник зناється із сином Степана Дутчака — Василем, який був старшим на два роки. Василь, коли вчився на правничих студіях у Чернівецькому університеті, потрапив під вплив одного із напрямів русинської ідеології — «катедерсоціалізму» /так званого «професорського соціалізму»/. Його представники вели боротьбу проти марксизму і революційного робітничого руху.

Левко Бачинський з Василем Стефаником, сповідуючи основи радикального руху, що базувався на основах марксизму й гегемонії робітничого класу, різко розкритикували свого земляка, вчасно, "вказали йому", як вважали, на його «хибний» шлях, і під їх впливом Василь Дутчак відмовився від своїх поглядів.

Підтримуючи тісні зв'язки з Топорівцями, Стефаник добре знатав ситуацію у панському дворі пана Романа Пузини, який тепер належав його наслідникам — Міхалу й Леону Пузинам. Вони дуже хотіли продати двір — це їм ніяк не було на руку, бо не хотіли виїжджати зі Львова. А ще противнішим стало їм це село, цей двір, коли вони одного разу прибули в дощову погоду.

— Ах пся крев, най це шлях трафить..., — кляли на всі заставки. Ось і заявили — котрий уже раз — про продаж свого маєтку. Правда, купців аж таких не було — господарство підувало, поля запустіли...

Стефаник порекомендував снятинському пану-дідичу Степану Дутчаку купити цей панський двір. Пан Дутчак поїхав до Топорівців, обдивився, йому сподобалось. І купив.

* * *

На храмове свято до Стецеви приїхав із Русова Семен Стефаник. "Якось ніяково було не приїхати. Василь почав гарно газдувати в Стецеві, закинув свої письменства. Слава Богу, нарозумився мій син — думав Семен, трясучись на возі, — недавно обрали його послом, і тричі перехрестився. — Тъху, тъху, тъху, тъху, — сплюнув Семен на всі чотири сторони, — аби це сказано в добру годину, аби не наврочити... Тепер народився ще один хлопчик, мій онук, то якось не личить не прибути на храм. Та й свят отець Кирило Гаморак переказував запрошення", — гадкував собі старий Семен Стефаник, ідучи кіньми. Гадкував би ще щось, але що тої дороги до Стецеви? Раз-два — і вже показалися перші стецівські хатки...

Семен заїхав на подвір'я плебанії, розпріг коні, прив'язав їх до воза, підбив траву, щоб похрумкали з дороги... Коли зайшов до покою, побачив більшенького хлопчика, що стояв біля столу й тримав пальчик у роті. Семен подумав: ану, пізнає чи не впізнає? Та де! Малий Семенко кинувся дідові на шию й почав цілувати.

— Цей уже вчений трохи, мас клепки в голові, — зрадів дід і почав щось шукати за чересом. Нарешті, витягнув корону й протягнув малому.

В цей час зайшла з іншого покою Ольга. На руках тримала маленького Кирилка, повагом підійшла до тата й поцілувала в руку:

— Та що ви, тату, розкидаєтесь такими грішми? Та він ще малий, що він розуміє?

— Малий? Не розуміє? Ади гроші взяв, любить гроші, аякже, чому не любити? Скажи Семенку, хто їх не любить? Га? Він вдався в свого діда русівського, правда? В діда Семена! Кажи Семенку: "Я так буду робити, як дід Семен і завжди буду мати гроші". Правда? — І Семен притиснув онука до себе, потім покрутівся з ним довкола. Ольга зrozуміла, що русівський тато в добром настрої.

— А де Василь?

— Ади, тату, сьогодні в нас храм, зараз прийдуть храмові, а він мусив зранку бути у Снятині. Якесь таке!...

— Нічого, нічого! В нього тепер обов'язок перед народом, а храм не втече, — захистив перед невісткою свого сина. Ольга з того всього лише усміхнулася. Видно було, як Семен дорожить честю свого сина, як у душі ним тішиться. Це добре, це добре, — подумала в собі.

— Ну то я, невісточко, піду до церкви, — і Семен глянув у дзеркало, що висіло на стіні, поправив чупер на голові, бляху на грудях, на якій добре виднівся австрійський герб. Аякже, нехай всі бачать, що в отця Кирила сват — службова особа, як-не-як, русівський вйт. Сорочка біла-біла, вишитий комір і нагрудник, підперезаний широким поцяткованим чересом. Сорочка висить поверх портняниць до колін. Чорні черевики аж блищають — так начищені. Та що то говорити, вйт...

А вже після святкового обіду, коли гості роз'їхалися, Семен Стефаник, трохи підпивши, почав і собі прощатися, але отець Кирило попросив ще трохи почекати, бо має з ним про щось поговорити. Коли вже сіли на лавку під горіхом, Кирило й почав:

— Ви вибачайте, свату, що вас затримав, але маю до вас одну дуже делікатну справу. Я старший від вас майже на п'ятнадцять років, та й мені вже сімдесят три і відчуваю, що здоров'я мое підупадає із кожним днем, сили мене покидають. Словом, вже не довгі гони мої...

— Та що ви, свату, починаєте за упокій? — перебив Семен, — що ви живцем себе хороните? Невже ви думаете, що під землею краще, ніж під сонцем?

— В нас у парохів, — продовживав отець Кирило, не звернувши уваги на сказане, — є такий неписаний закон: якщо парох помирає, то його сім'я повинна звільнити плебанію для іншого пароха, для того, який прийде на його місце. Церква не може бути без свого проводиря. Я

думаю, що ви це добре знаєте. Так от, Василь зайнявся політикою. Взагалі-то це для нього, добра справа та й для мене, для вас... Приємно, що він став ще відомішим чоловіком. Уже, Слава Богу, має двоє дітічок. Отож говорив я з ним про те, що треба будувати свою хату. Василь погоджується, але не має коли цим займатися. Я можу допомогти лише фінансово, а в решті вже не маю сили, — розвів руками отець.

— Свату! Та ж я маю таку можливість! Свату! — Семен схопив отця Кирила за дві руки. — Я вже сам над цим думав! Признаюся, що я навіть вибрав місце під забудову. Дорогий свату! — Семен Стефаник вдарив себе кулаком у груди, — я все зроблю... Та й як не зробити, коли мій син нарозумився, та же свату, я все розумію, та же мій любий син...

Після цієї розмови Семен Стефаник таки почав будувати в Русові хату для свого сина.

* * *

Отець Кирило Гаморак почав різко слабнути. Йому ставало щораз гірше й гірше. Багато довелось пережити на своєму віку. Не раз, присівши на лавку під горіхом, перебирає у пам'яті свою долю. Всілякого було чимало — і доброго, і поганого... Перебув пруську війну. Вона, Слава Богу, їхню сім'ю не зачепила. "Так, так! Не зачепила, — говорив сам до себе, — але трьох синів як корова язиком злизала. Були і немас...немас... — розводив руками отець Кирило. — Так і щезне гамораківський рід, так і щезне, — повторював. — Правда, є ще один живий нащадок Гамораків — Нестор Гаморак. Як він буде без мене? — жутився їгомость... — Бідна дитина... Вже відтепер несе на собі тяжкий хрест. Так, так! Чим провинився наш рід? В якому коліні зависло прокляття, що його спокутують нащадки?"...

На Різдвяні свята отець Кирило вже не був у церкві, а 22 лютого його не стало...

З'їхались майже всі парохи Снятинського деканату, прибули також із Городенського, Коломийського деканатів. Старші священики натерли його тіло освяченим єлеєм, облачили в священичу одежду і поклали у великому покою на катафалк.

Сорок п'ять років служив парохом у Стецеві отець Семен Гаморак, а отець Кирило — двадцять три роки приват-сотрудником у свого тата, чотири роки завмісцем і вісім років інституйованим парохом.

Парохи цілий день і цілу ніч читали над тілом покійного Євангеліс. Вранці покійного занесли до церкви. Знову парохи по черзі читали Євангеліс і робили відправу. Люди до церкви йшли валом, щоб ще раз і ще раз попрощатися із своїм вірним проводиром.

На похорон прибули всі рідні отця Кирила Гаморака. Прибула з Коломії й Дарія з дітьми. Дарія дуже плакала. Всі ці роки після смерті її Теодора його тато матеріально підтримував їхню сім'ю. Особливо давав гроші Несторові, що вчився в гімназії:

— Господи! — затуливши хустинкою обличчя, плакала Дарія, — ще рік. Хоч би ще один рік прожив наш дід. — Хто тепер платитиме за навчання Нестора? Господи, ще рік! Що я тепер маю робити? Де взяти гроші? Нізвідки немає допомоги.

Її душевні ридання перебив церковний хор співом «Вічна пам'ять, вічна пам'ять, вічна пам'ять...»

* * *

Будівництво ратуші затягувалось. Саму радницю домурували, вимурували і вежу, але верх не клали, бо не привезли годинник і дзвони. Що планувалось того не стало. Планували завершити будівництво в 1908 році і разом відсвяткувати 750-річчя заснування Снятина.

З того всього зробили тимчасовий верх, бо літо й осінь були дощовими. Боялися, що розмокнуть стіни.

Через сильні й часті вітри тимчасове покриття добре укріпили.

Годинник і дзвони привезли після Різдвяних свят.

— Слава Богу, — перехрестився бурмистр, — що вже все є. Коби з Божою поміччю це підняти й покласти на місце.

Сам же він ніяк не міг зрозуміти, як такі тягарі мають підняти на таку висоту? Свої переживання висловив пану Шрейберу. Той зверхнью засміявся.

— Тут у Снятині, — засміявшиесь, почав він, — я чув від ваших робочих таку бувальщину. Один господар спарував у плуг вола й корову. Виїхали в поле. Віл собі спокійно жус жуйку, а корова вертить головою то в один бік то в другий. Нарешті не витримала та й каже до вола: «Воле, воле! Яке це се довге поле!» Віл глянув зверхнью на корову та й відповідає: «Корово, корово! Ще-с не орала, а вже си вбі-а.» — Йосип Шрейбер голосно від душі зареготався. Пан Титус Немчевські почервонів і прикусив язика.

Як тільки потепліло, дзвони й годинник майстрові легко підняли й поклали на місце. Тільки тоді приступили робити верх на вежі. На той час вікна, двері, підлоги вже були майже готові. Почались опоряджувальні роботи. Підлоги підганяв, шліфував міський майстер Станіслав Олександрович, вікна і двері — столяр Юрій Кеслер.

Бляхар Файвель Юрман особисто вибирав листки мідної бляхи зі своїми синами. Як тільки потепліло вони зразу позагинали краї і лише позирали на верх, коли їм дадуть можливість робити.

Із Чернівців привезли різьбаря пана Оскара Черного і він виливав на землі архітектурні прикраси з цементу, потім прикріплював їх до стін вежі. В тих же Чернівцях знайшли майстра-бронзівника — Франца Кубішека, який з бронзи виготовив кулю і на ній змонтували флюгер.

* * *

У неділю, 27 серпня 1909 року, відбулось урочисте відкриття ратуші з вежею, що пізніше стала символом цісарсько-королівського міста — Снятина.

Народу зійшлося — видимо-не видимо. Прибули не лише з навколишніх сіл Снятинщини, а й Городенщини, Косівщини і Буковини...

Перед ратушою встановили провізоричну каплицю, в якій снятинський парох отець Филимон Огоновський, сотрудник-систематизований першої категорії отець Ізидор Ганкевич, отець-cateхіт Михайло Продан, ксьондз римо-католицької церкви Михайло Боровий відслужили польове Богослуження. Опісля церковний хор відспівав «Многая літа!...» на честь цісаря і короля Австро-Угорщини Франца Йосифа I, намісника Галичини доктора Михайла Бобжинського, маршала країової ради графа Станіслава Бадені, старости Снятинського повіту Петра Левицького, маршалка повіту Степана Мойси Росохацького, бурмистра Снятина Титуса Несмчевські, архітектора і головного будівничого Йосипа Шрейбера, вкінці на честь усіх тих, хто прикладався до зведення цієї будови...

Священослужителі спочатку освятили споруду ззовні, потім ходили по поверхах і сходовій клітці. Коли освятили наверху годинник і дзвони, то зійшли вниз.

Кульмінацією святковості мали стати удари дзвонів, які відбивали чверть, пів і години.

Святочне дійство спеціально затягнули до дванадцятої, щоб дзвони, вдарили дванадцять разів. На це дійство всі чекали з нетерпінням.

Нарешті ніби десь під небесами бамкнуло! Потім — вдруге, втретє, вчетверте... Всі стояли тихо, мовби закам'яніли. Здавалося, що ніхто не дихав... Тут же через якусь паузу почали бити дзвони трохи іншим звучанням. Хтось у натовпі голосно рахував, щоб пересвідчитись у точності, — ...шість, сім, вісім... Після рахували хором.

Годинник відбив свої години, й громада знову вмовкла. Вона була зачарована. Такого ще ніхто не чув...

Зненацька тишину прорвали дзвони Михайлівської й Троїцької церков. Підтримали цей передзвін дзвони Кулачинської й Микулинської. Це виглядало символічно: дзвони з ратушної вежі передали свою радість церковним дзвонам місту й селам. Своїм веселим бамканням сповіщали про велике чудо в Снятині і на Покутті...

* * *

Коли закінчувались опоряджувальні роботи на ратуші, радні прийняли рішення щодо освітлення міста в нічний час. Через кожні сто метрів на цісарському гостинці, від синагоги до міського цвинтаря, на вулицях — Вірменській, від шпиталю до ратуші, від Вірменської до цісарського гостинця, що йшла попри шпиталь були забетоновані металічні стовпи висотою три метри кожен. На стовпах були змонтовані скляні кабінки, в металічних рамках. Знизу кабінку закривала металева пластинка, на якій була закріплена гасова лампа.

Пластинка рухалась за допомогою тросика. Внизу була корба, нею доглядач-освітлювальник піднімав лампу вверх, у скляну кабінку, а пластинка закривала кабінку.

Кожного надвечір'я доглядач опускав лампу, доливав гасу, поправляв гніт, засвічував і знову піднімав її, крутячи корбою, вверх. Ранком, коли розвиднювалось, доглядач знову опускав лампу, гасив світло й піднімав лампу на місце.

Тієї неділі, коли висвятили ратушу з вежею, міщани розійшлися по домівках на обід. На вечір знову почали сходитися, щоб побачити ще одне чудо. Як буде виглядати центр міста, коли загоряться лампи?...

І от настав той час. Почали засвічувати світильники. Міщани розділились і групами супроводжували доглядачів, спостерігаючи, як вони майстерно роблять свою роботу. Поступово був освітлений весь центр міста.

Міщани від радості ходили освітленими вулицями, милувалися ними до опівночі.

* * *

Дарія Гаморак виїхавши з Устечка після смерті чоловіка, жила в Коломиї. Нестор ходив до школи. Щоб хоч трохи поправити матеріальні статки, Дарія пішла працювати економкою до вдівця Герасимовича, який жив у Чернівцях.

Після смерті отця Кирила Гаморака Дарія з дітьми опинилася в досить таки скрутному становищі, приходилося Нестору залишати гімназію, в якій йому залишилося вчитися один рік. Обдарований від природи, Нестор своїми знаннями дивував учителів. Ще малим захопившись науками про природу, в тринадцять років став членом німецького натуралістичного товариства "Космос", з шостого й до останнього класів головував у гімназійному природничому гуртку, що налічував п'ятдесят сім учнів. Вони й рекомендували Дарії звернутися за допомогою до посла австрійського парламенту від Коломийщини доктора Кості Левицького. Той у свою чергу особисто звернувся з листом до парламенту:

«Вельмишановне панство!

Дуже прошу Вас звернути Вашу увагу на просьбу Нестора Гаморака, учня гімназії в м. Коломиї, надати йому допомогу ім. Станіслава Новосада. Цей відмінний ученик є сирота".

Вихід із скрутного становища було знайдено. В останній рік навчання в гімназії Нестор Гаморак одержував стипендію. Під час літніх вакацій Нестор вирішив здійснити свій давній задум – описати трагедію сім'ї діда Кирила Гаморака. Він вже давно робив заготовки й накінець зважився на новелу. Чого це мала бути саме новела, Нестор і сам не знов. Але буваючи у свого діда, неоднаразово вів бесіду на цю тему із Василем

Стефаником. Той давав вичерпні відповіді на питання юнака. (Василь Стефаник бачив у ньому покійного Олега, який теж у свій час цікавився літературою). Стефаник почав заохочувати юного Нестора до літературної творчості.

— Несторе! А чому ти хочеш писати новели? Адже є різні жанри в літературі: нариси, оповідання, повісті, романи...

— Вуйку Василю! Що вам на це сказати? Я ще не доріс до того, щоб добре зорієнтуватися, яким жанром маю писати. Я взагалі не знаю, чи я володію цим даром? Ale я дуже хочу описати трагедію сім'ї моого діда Гаморака. Розумієте? А чого хочу, щоб це була новела? Ну, може я й помиляюся, але думаю, що лише в новелі можна розкрити таку трагедію.

— Ну що ж, — усміхнувся Стефаник, — бажаю тобі успіхів. Лише, якщо ти вважатимеш за потрібне, покажеш мені, що в тебе вийшло. Може, я поправлю, дещо допоможу. Новела — це є художній твір. Я у свій час допомагав покійному Олегу, допоможу й тобі.

I Нестор Гаморак взявся до роботи. Не все йому вдавалось. Рвав написане. Знову починав. Ale врешті-решт твір народився. Правда, він його Василеві Стефанику не показав. Свою новелу назвав «Кровавий коверець».

КРОВАВИЙ КОВЕРЕЦЬ

Новела

Мала кімнатка. В шибах одинокого вікна січе монотонний весняний дощ, а старий канатник вторує бренькотові крапель дощу своїм захриплим голосом: так-так.

Отець Іван сидить у великому фотелю. На столі, закладенім часописами, стоїть лампа і ледве світить, змучена довгим освіченням. Біла голова панотця важко склонена на груди.

В цілім просторім домі тиша.

З сусідньої кімнати долітає тільки час від часу сухий гострий кашель. І за кожним новим його напаром голова панотця підноситься і поразується обличчя, пооране болем.

Неначе роздратовує він рану, що тільки що трохи стала гоїтися. Важку рану.

Лікар сказав, – що нині-завтра. Нині-завтра приайдеться розпрощатися з останнім сином.

Отець Іван старається відігнати від себе цю гадку, що наче комар бренькотить йому над вухом, щоб його вколоти. І він старається роздуті слабий промінчик надії. Та годі – немає сили, бо сухий кашель вдирається вухами та кровавить душу.

На місце надії виступає жаль, що роздирає душу, та ненависть до невидимих ворогів. Так оці невидимі вороги забирають йому послідного сина, вороги вже забрали і двох його старших синів.

І його змучений мозок працює над тим, щоб не дати невидимим ворогам тіла. А єго нова робота даст йому великі згадки з минувшини, і важка голова хилиться все більш та більш додолу...

Він бачить свого найстаршого сина, на якого блідім чолі грає думка. Нераз складав він на сім високім чолі поцілунки в нагороду за бистрі думки.

Не бажав єго смерти, поки жив сей єго син, бо знов, що буде на кого лишити свої діти.

Стара душа роздерла його душу новою вірою повірив – він в силу незримого ворога.

І був він тої гадки, що культура сплодила сього смока.

Голова отця Івана піднеслася, а очі – лагідні очі – глянули грізно з-під густих брів.

І тому культура стала його страшним ворогом. Та культура – така поступ людського Духа вперед.

Він сам слухав з розкошем – Духа рень живчика сеї культури.

Він сам йшов, наче бадьорний молодик, вперед і не було в ньому ні крихти рекрутарства.

А гіперкультура була його ворогом. Се та культура, що нищила високі ліси та вбивала зелений ковере́ць рослин газом фабричного диму, се як культура, що сплодила мільярди заразків, так що під її подихом люди ставались клубком зіпсущих нервів.

Куда біжиш, людскосте? – питав з болем отець Іван. – Чи витворить біг генія над чоловіком, а півчоловіка. І в тім, якраз буде месть отця Івана. Так, це буде месть за смерть його синів.

В містах, в яких не видніється ні крихти зелени, де повітря чорне від клубів фабричного диму та міліярдів заразків – гонять з нервовим поспіхом на люди мурашки. А життя не приносить їм жадної розкоші – вони розбивають надпіту хрустальну чашу життя.

І кваплять вони та просять природу, щоб приймала їх на своє лоно – та вона не приймає їх, обурена за зневагу своїх святощів.

Острій кашель долетів із сусідньої кімнати.

Останній син бореться із проклятим плодом гіперкультури. Сидів він над ліжком свого хворого брата, і отрута перещіпилась на нього.

Отець Іван нагадує собі знов теперішність. Відновлений біль розукриє знова душу і всі гадки втікають перед ним. В голові мається порожнеча.

Голова батька схилилась на груди, а тяжкий сон примкнув повіки.

Тихо рипнули двері. Отець Іван обернув свою голову. Наче тінь, стала закутана в довгий плащ з запалими шоками біла стать на темному фоні сусіднього покою. Отець Іван звернувся – не знав, чи дійсність, чи сон:

– Не бійся мене, я ще не труп.

А коли отець Іван встав із лицем скривленим з болю, він продовжив далі тихим голосом:

– Сестри заснули помучені, а я побачив світло у Вас, та й прийшов.

– То чого було мучити себе, криче – було покликати мене.

– Не мав сили.

Посадив батько сина на фотелю, а ноги обвив коверцем.

– Мені стало якось легше. В грудях так не пече. Кашель не мучить.

– Подужаєш.

Легкий усміх заграв на запалих щоках.

Страх взяв отця Івана. Невже він знає все? І буде себе мучити до останньої хвили.

– Сину, сину, що говориш?

– Не лякайтесь, батьку, моїм личком. В останнє прийшов поцілювати вашу добру руку.

Сльози котились по зморщенім лиці отця Івана. Він підійшов до сина і хотів своїми старечими вустами спити отруту з його уст.

Загув знову осінній вітер і тряс шибками вікна з усієї сили. Слаба поломінь лямпи конала.

– Жаль мені Вас, дорогі тату – говорив чимраз тихішим голосом.

Його худі щоки скривились і витиснули з очей сльозу. Голова схилилась на поруччя фотелю.

– Сину, мій сину.

– Не плачте, смерть мені не страшна, – шептав він...

Голова безсило впала на груди.

– Прощайте Ви і сестри... – і слова повисли на устах.

Із уст скотилася крапля крові і впала на коверець.

Лампа блимнула і згасла. Монотонний удар дощових крапель перебивав хлипанє сироти – батька.

Здавши матуру й одержавши свідоцтво з відзнакою, Нестор Гаморак поступив на природничий відділ філософського факультету Віденського університету.

* * *

Пройшло десять місяців з дня смерті отця Кирила Гаморака. Але слова сказані перед смертю Стефаникові не виходили з голови:

— Василю! Василю! — важко дихаючи говорив їгомость, — я не хочу брати з собою у могилу наміри нашого Віктора створити в селі товариство "Січ". Вже вісім років, як його немає, і ще немає "Січі". Я все гадкував, що якось підшукаю такого молодця, щоб узяvся за це діло, допоможу йому і буде, нарешті, "Січ" у Стецеві. Але роки перебігли і я Вікторові наміри не виконав... Може тобі, Василю, — важко дихаючи говорив отець Кирило Гаморак, — це вдастися? Га? Що скажеш?

Що в даному випадку міг сказати Стефаник? Звісно, запевнив, що зробить. І знову ж таки перебігло вісім місяців, а віз і нині там.

Правда, він уже виготовив Статут, зробив заявку і вислав все це у Намісництво до Львова. В Коломиї в майстерні художника Ярослава Пстрака заказав: січовий прапор, штемпелі, печатку. Намітив збори на 10 грудня, в неділю. Переговорив з багатьма стецівчанами наодинці, виступив перед церквою коли вийшли з неї.

У селі вже було створено польське товариство "Соколи". Туди вступили майже всі заможніші селяни. Й вони були проти заснування в селі ще одного товариства, причому такого, що може скласти їм конкуренцію.

— Проте... проте, — Стефаник вірив в успіх своєї справи.

Як би там не було, але заснування товариства руханкового і сторожі огневої "Січі" в Стецеві жуваво

обговорювалося в сім'ях, родинах. Особливо про це було багато розмов серед молодіжі села. Передовсім про "Січ" дискутували на вечерницях. Більшість жителів села чекала на цей день і вірила, що це буде визначний і святковий день у селі.

Свято запланували провести в народному домі. Надворі скрізь сніг, холодно. На всякий випадок біля читальні зробили невелике підвищення з дощок у вигляді сцени і вбрали за день до свята веренями. Наплели гірлянд із зеленого барвінку і розвісили по стінах.

У неділю після відправи в церкві Служби Божої люди не пішли додому, а пішли до читальні. В цей час почали прибувати січові делегації з інших сіл.

Зокрема: з Топорівців на чолі з кошовим, старшиною й кінною четою, з Підвисокого — із кошовим, старшиною і четою січовиків, з Красноставців — із кошовим, старшиною й четою січовичок. Народу зібралось так багато, що про читальню не могло бути й мови.

На сцену вийшов Василь Стефаник, посол до австрійського парламенту, й звернувся до громади з короткою промовою:

— Шановні панове! Вже дев'ять років, як у Галичині й Буковині створюються товариства руханкового і сторожі огневої "Січі". Сьогодні дійшла черга і до нас. Створення цього товариства є дуже важлива річ. Я бачу, що і ви всі цього хочете. Свідченням цього є те, як вас сьогодні багато тут зібралось, — Стефаник дійсно не сподівався, що прийде так багато людей. — Звичайно зимова пора це не літо, але ми постараємося зробити це якнайскоріше і щоб це запам'яталось вам на все життя.

У цей час Стефаникові подали щось велике, загорнуте в полотно. Він почав розмотувати і нарешті в руках показався великий малиновий прапор. Держак мав десь 3,5 метра. Вітер розправив полотнище, яке мало в довжину десь до двох метрів і в ширину більше метра.

Це був прапор, обшитий по периметру жовтою каймою. На однім боці полотнища виднівся намальований портрет гетьмана Богдана Хмельницького, над ним красувалася вишина жовтою волічкою "Січ" у Стецеві". Під портретом теж було вищите напис: "В єдності — сила, в силі — перемога". З іншого боку полотнища була намальована січова восьмигранна зоря. Держак зверху загострений і оббитий блискучою бляхою, трохи нижче цієї бляхи було прив'язано дві великі ленти, які звисали нижче ширини полотнища: синя й жовта. На синій ленті в кінці звисала велика жовта китиця, на жовтій — синя.

У натовпі стояла сторожка тиша. Всі дивилися на свій сільський січовий прапор. Дивились на напис "Січ" у "Стецеві". Для них це було чудо, і вони дивувались, як таке можна втнути?

Стефаник продовжував говорити, тримаючи в руках прапор:

— Сьогодні маємо вибрати кошового і старшину нашого січового товариства, прийняти всіх бажаючих, хто хоче вступити у це товариство. Засновуючі документи маємо! — Стефаник підняв вгору документи, показуючи присутнім. — Документи потверджені в Намісництві у Львові. — Членом товариства може бути кожна людина світського стану, яка напише заяву, визнає статут, заплатить місячну вкладку. Шановна громадо! Чи бажаєте створити в нашему селі товариство гімнастичне і сторожі огневої "Січ"? На превелике задоволення Василя Стефаника майже всі присутні стецівчани підняли руки.

— Тоді кого громада хоче бачити кошовим стецівської "Січі"?

У селі вже чули, що один із сільських газдів мав би бути в цьому товаристві старшим.

— Івана Веригу! — закричали з гущі, — Івана Веригу!

— Тоді хто за те, щоб пан Іван Верига був кошовим товариства "Січ" у Стецеві?

Всі підняли руки. На сцену вийшов новообраний кошовий Іван Верига. Стефаник урочисто перев'язав його широкою синьо-жовтою лентою з правого плеча на лівий клуб і там зав'язав кінці. Потім взяв в руки прапор, нахилив:

— Чи присягаєш, пане кошовий, вірно служити своїй громаді й товариству?

Перед читальнею запанувала тиша.

— Присягаю! — пролунало у відповідь. Кошовий підійшов до прапора, приклек на одне коліно, взяв у руки кінець полотнища й поцілував. Пролунали оплески. Хоч надворі було холодно, але додому ніхто не йшов. Січові делегації заспівали "Ще не вмерла Україна". Пісню підхопили усі стецівчани.

— Кого ви хочете бачити хорунжим? — далі продовжував Василь Стефаник до громади. — Ним має бути той, хто сильний тілом, кому можна довірити цю хоругву.

Верига на сцені крикнув: "Михайло Томашевський!" Всі підняли руки. І тут на сцену вискочив рослий молодець. Прапор уже тримав у руках кошовий:

— Чи присягаєш пане хорунжий вірно служити своєму товариству і громаді?

— Присягаю! — пролунало у відповідь. Тоді кошовий взяв синьо-жовто-синю ленту і перев'язав хорунжого, потім пришиплив до шапки пір'я металевою зорею. Коли кошовий нахилив прапор, хорунжий приклекнув на одне коліно, і як його попередник, поцілував полотнище. Прапор взяв у руки Василь Стефаник:

— Я при всій громаді урочисто вручаю тобі, пане хорунжий цю хоругву. Від сьогодні ти будеш нести за ню відповідальність перед громадою і січовим товариством!

Далі свято провадив кошовий Іван Верига. Було обрано всю старшину: осавула, обозного, писаря,

скарбника і чотирьох четарів. Кожного перев'язали лентами з відповідними відзнаками, кожному до шапки пришилили велике червоне пір'я січовою металевою зорою. Були ще обрані сурмач і барабанщик.

На сцену піднялися ті, хто хотів бути січовиком. Всі поклялися, що будуть вірно служити своїй громаді і товариству. Їх всіх було перев'язано червоними вовняними лентами з написом "Січ" у Стецеві".

В той день вступили у січове товариство тридцять сім чоловік. Свою майстерність показали гості. Топорівські січовики організували перегони на конях. Підвісоцькі розсипались по площі перед читальню і, хоча лежав сніг, продемонстрували кілька вправ з топірцями, будували вежі, імітували гасіння вогню сикавками. Показали, на що здатні, і красноставські січовички з віночками.

Нарешті засурмили "Позір!". Січові делегації вишикувались в колону. Сурми подали команду "Кроком похід!" Під барабанний дріб колона вирушила від читальні з піснею "Гей там на горі, "Січ" іде!..." Вся сільська молодь, а за нею й дорослі проводжали гостей. Дійшли аж до корчми Пінькаса. Тут і попрощалися з гостями. Стецівські січовики вернулися до читальні, а за ними й уся громада.

На свято Михаїла Архистратига після Служби Божої отець Іван Кривич посвятив січовий прapor.

На різдвяні свята січове товариство вже ходило колядувати. Причому, окремо від церковного братства. Заколядоване оприходували у січовій касі. Під час коляди до січовиків пристало багато молоді, які виявили бажання вступити до січового товариства. Навесні було прийнято в січовики більше ста хлопців, дівчат, молодих чоловіків з жінками.

Вступили у січове товариство Василь і Ольга Стефаники. Вони заплатили п'ять корон вкладки. За

рекомендацію січової старшини їх прийняли у почесні члени.

* * *

Навесні 1910 року Василь Стефаник вирішив переїхати до Русова, у своє нове помешкання. В них з Ольгою народився третій син — Юрчик.

Ще задовго до родів Стефаник заявив Ользі:

— Старшим двом синам ти давала ім'я, а цій дитині я дам.

— І яке, якщо не секрет, — запитала, усміхаючись Ольга.

— Ні, не секрет. Якщо народиться дівчинка, то буде Дуняша, на честь Євдокії Калитовської. Якщо народиться хлопчик, то буде Юрчик, на честь Юрія Морачевського.

Няньчiti допомагала сестра Ольги — Маринця. Постало питання про переїзд до Русова, бо треба звільнити плебанію для нового пароха, так як отець Іван Кrvavich, який прийшов служити в Стецеву після смерті отця Кирила Гаморака, в лютому залишив парохію, не прослуживши навіть року, тільки через те, що була зайнята плебанія. Охочих iти служити до Стецеви більше не було.

Тому Стефаник, як лише трохи потепліло, змушений був переїхати до Русова, до свого ще недобудованого помешкання. Марія Гаморак переїждjати до Русова відмовилась. Стефаник відвіз її на хутір Березино до хати Северина Даниловича, де вже проживала Олена Плещканова з дочкию Ольгою.

У призначений до від'їзу день за ними прибув підводою Семен Стефаник. Стецівчани організували Стефаникам пишні проводи. До плебанії з церковною процесією прийшло майже все село. Попереду йшли січовики і січовички в лентах. Молоді чоловіки й хлопці сиділи на конях. Зійшлись усі музиканти села.

Приїхало більше десятка возів. Газди й газдині

зносили все майно з плебанії і вантажили на вози. Музиканти безперервно грали сумні мелодії, що говорило, як село сумує за сім'єю Василя Стефаника. Багато жінок не скривали своїх сліз.

Семен Стефаник дивився на все це і в душі радів. Ще раз пересвідчився, як шанує народ його сина. В думках докоряв собі за те, що колись недооцінював його.

Коли все повиносили на вози, Василь і Ольга винесли закутаних хлопців і посадили на віз Семена. Самі теж посідали до батька. Ольга плакала. Залишала своє родинне гніздо, залишала на цвинтарі родинний гробівець. Вона розуміла, що надходить такий час, що село, в якому прожила тридцять шість років, може стати для неї майже чужим. Плебанія — була її домом. Тепер вона зможе приїжджати лише до своїх знайомих, на цвинтар. Її думки перебила сурма. Вона глянула на січовиків. Попереду на коні хвацько сидів кошовий стечівської "Січі" Іван Верига. За ним, теж на коні, сидів хорунжий Михайло Томашевський з хоругвою в руках. Далі вишикувалася січова старшина, за старшиною — четар і кінна чета молодих чоловіків і хлопців. Віз Семена Стефаника замикав колону січовиків. Інші вози з добром стояли за Семеновим. На задніх сиділи літні жінки і чоловіки. По боках возів січовики несли церковну процесію. Валкою стояли напоготові сільські музиканти. За ними — майже всі жителі села.

Заграла сурма "Походом похід!" Під звуки барабанного бою колона рушила. Січовики співали свою маршову пісню "Гей, там на горі, "Січ" іде!..." Музиканти їм підігравали. Так дійшли до повороту дороги на Русів в урочищі Чорнова. Багато людей зупинилися, попрощалися із Стефаниками і вернулися додому. Січовики, вози з майном і людьми, ті що несли процесію і музиканти пішли далі. Вони вирішили завести Василя Стефаника і його сім'ю до його нової хати.

Наближаючись до Русова, січовики співали веселі народні пісні, музиканти так вигравали, що їх почули в селі ще тоді, як ті почали спускатися згори від панського двору. Русівчани й собі почали бігти на край села подивитись, що то таке?

Побачивши таку величезну процесію, вони зрозуміли, що в такий спосіб віддається велика пошана своєму провідникові, відомому письменникові, послові до Австро Угорського парламенту.

В свою чергу, віддавши честь Василю Стефаникові і його сім'ї, стецівські люди заслужили і до себе пошанівок та повагу.

Велика сила народу перейшла селом аж до садиби. На воротах вже чекав сільський парох отець Павло Камінський із дяком. Дяк тримав у руках відро із свяченою водою. Пароха ще звечора запросив Семен Стефаник. За русівським звичаєм ще звечора в нову хату пустили кота, аби він там переночував.

Як годиться, отець Павло Камінський освятив хату, всі кімнати. Аж тоді стецівські жінки почали заносити майно, яке було на возах. В цей час спритні газдині розмащували піч.

Згідно тодішнього русівського звичаю, кожний, хто прийшов на входини, мусів випити трошки горілки, і покуштувати русівських начінки і голубців. Після цього господар щиро подякував за таку повагу і приязнь до нього. Кожному Стефанику подав руку, а жінок ще й поцілував у руку. Більшість стецівчан прощаючись плакали...

* * *

У Топорівцях пішов поголос, що кошовий Андрій Мохорук виїжджає до Канади. Січовики стривожились і суботнього вечора прийшли до січової читальні. Виявилося, що диму без вогню не буває — кошовий якраз передавав свої справи січовій старшині. Через якийсь

час він вийшов надвір:

— Здорові були, товариші січовики! — Голосно усміхаючись, поздоровкався.

— Здоров був, наш батьку кошовий! — дружно відповіли січовики й січовички. При тому всі січовики зняли свої капелюхи.

— Чого ви всі збіглися? Хіба тут щось дають? — жартував Андрій Мохорук.

— Батьку наш кошовий! — приступив біжче кремезний хорунжий Танасій Ковблюк, — чи правда це, що в селі говорять?

— А що в селі говорять? — далі усміхаючись говорив кошовий.

— Всі говорять, що ви нас покидаєте...

— Якщо серйозно мое добірне товариство, — спохмурнів кошовий. — На превеликий жаль, це правда. Мені самому жаль покидати вас, — Андрій Мохорук приклав долоню до грудей, — але я вже не можу витримати утисків зі сторони війта, жандармів — вічні обшуки вдома, в читальні, постійні виклики до гміни, в повітову поліцію... Крім того підростають доњини, треба готувати посаг, тож купив шіф-карту і через кілька днів їду до Канади на заробітки. А там буде видно. Так що прощайте і не згадуйте лихом. Якщо когось із вас зобидив, то простіть мені, — і кошовий вклонився до пояса.

Наступила мовчанка. Чути було як січовички почали хліпати і шморгати носами. В хлопців теж на очах виступили слізози. Так любили свого кошового!

Тут же кошовий почав розв'язувати свою ленту. Пальці стали неслухняними. Обережно, мов святиню, взяв її в руки, прикладя на одне коліно і поцілував.

Танасій Ковблюк кинувся в читальню, виніс січовий прапор і нахилив перед кошовим. Андрій Мохорук склав у четверо ленту, поклав на ліву долоню, а, правою рукою

взяв за край полотнища і прихилився устами. Тут дівчата не стрималися й голосно заплакали. Декотрі хлопці теж просльозилися.

— У такий спосіб я здіймаю з себе повноваження кошового, — піднявшись, мовив Мохорук і вручив ленту кошового осавулу Онуфрію Угрину.

Через три дні біля млина зібралися в колону всі січовики. Як лише показалася підвода, на якій їхав Андрій Мохорук із своїми рідними, вдарив барабанний дріб. Заграла сурма команду "Позір!" Попри колону проїхала підвoda, не зупиняючись. Кошовий сидів з низько опущеною головою. Коли підвoda проминула колону, Танасій Ковблюк із січовим прапором першим ступив услід за підвodoю за ним — січова старшина, а далі четарі з своїми четами. Січовики першої чети, в знак особливої поваги несли церковну процесію. Зразу, як проминули село, почали співати маршову пісню "Гей, там на горі "Січ" іде!...", "Гей, наші славні Топорівці!", "Ми, гайдамаки, всі однакі!" Так маршем дійшли аж до зброяного моста. Підвoda, на якій їхав Андрій Мохорук переїхала міст і зупинилася.

Танасій Ковблюк зупинився з прапором перед мостом. Андрій Мохорук підійшов до кожного січовика, обнявся і розцілавався. Коли дійшов до останніх рядів, то сам заплакав. Повернувся і пішов вздовж колони січовиків, витираючи слізки. На мості зупинився, повернувся до провожаючих.

— Чи побачимося ще, батьку? — загукали з колони.

Андрій Мохорук нічого не відповів. Вклонився до пояса, повернувся, і сів на підвodu. Коні побігли з місця, везучі славного ватажка у невідомість...

Як тільки підвoda зрушила з місця, почав лунати барабанний дріб. Сурмач заграв команду "Розхід! Марш на трубку!" Проте ніхто з січовиків не розходився, всі дивилися вслід підводі, яка все віддалялась і віддалялася у

глушківському напрямку. Барабанщик далі бив з усієї сили, дуже хотів щоб барабанний дріб був почутий батьком. Ось підвода показалася на вершечку глушківського горба, ще мить — і вона сковалася скотившись вниз...

Через кілька днів зібралася старшина січового товариства на нараду: кого рекомендувати зборам обрати нового кошового? З числа старшини кожний категорично відмовився. Кожний вважав, що не зможе провадити діяльність товариства "Січ" так, як це робив Андрій Мохорук.

Тоді виступила четар жіночої чети Марія Угрин. Її чоловік Іван теж був четарем.

— Як вам не соромно принижуватися? — схвильовано почала Марія. — Ви газди чи не газди? Може, ви всі боягузи? — суворо спитаала.

— Як ти така смілива і розумна, — підхопився осавул Онуфрій Угрин, — то, може, би ти була кошовою?

Марія озирнулася на всіх: чи її не беруть на сміх? Але побачивши серйозні обличчя, відрубала:

— А що? На стид усім вам можу бути! — Знов подивилася на кожного й твердо додала: — Можу бути кошовою!

Тоді схопився скарбник Микола Волошин:

— Та ви що! У цілій окрузі такого немає, щоб жінка була кошовою!

— Зрештою, в статуті на цей кшталт нічого не сказано, — розважливо мовив Онуфрій Угрин. Усі знаєте, що Марія — одна із найкращих січовичок. Недарма ще дівчиною її вибрали четарем. А як скаче верхом на коні! Не кожний хлопець так зможе...

Через кілька днів відбулися збори січового товариства. Марію Угрин обрали кошовою...

* * *

Отець Тит Войнаровський довго не зміг бути на топорівській парохії. Те, що його використав пан-дідич у

своїй помсті проти отця Теодора Гаморака, якось гнітило душу, гризло сумління, й він через два роки домігся, щоб його перевели на парохію в село Балинці Коломийського деканату.

Сталось так, що одного разу він перебував у єпископській консисторії у Станиславові в часи, коли єпископом був отець Андрей Шептицький. Випадково чи не випадково, але в коридорі зустрівся з молодим єпископом. Той запитав його про щось, потім розговорилися. Отець Андрей Шептицький сподобав собі отця Тита й довго пам'ятив про нього.

Надворі лютувала зима. "На різдвяні свята ще не було таких морозів і снігу як тепер", — думав отець Тит Войнаровський, їduчи в санях. Сніг, холод отця Тита не лякали, бо він добре одягнувся. Коні бігли скоро, сани йшли легко. Правда, час від часу ними заносило, але від швидкості не дуже було замітно. Весело відзвонювали дзвоники. Отець бачив як на нього всі звертають увагу. Він не дуже любив таку галасливу їзду, але його молодий фірман дуже кохався в цьому.

Отець Тит їхав у Трійцю до свого товариша по навчанню отця Василя Калитовського.

Отець Василь Калитовський якраз сидів у глибокому фотелю біля гарячої грубки й читав книжку. Читав, читав — аж нагадав собі: "Як там мій Олег у Чернівцях?" Уже вчився на останньому курсі в Чернівецькому університеті. "П'ять років як учиться Олег, п'ять років як померла Євгенія", — в котрий раз згадав, навіюючи сумний настрій. Відколи повдовів, не міг спокійно згадувати про смерть Євгенії. "Так, так!", — враз повеселів, згадавши про онука. Євдокія вже заміжня і недавно народила хлопчика. Можливо, ще щось би пригадував отець Калитовський, але його думки перебив голосний передзвін дрібних дзвіночків. Виглянувши у вікно, побачив, як на подвір'я плебанії заїхали сани...

Зустрічі з гостем отець Василь Калитовський дуже зрадів, побачивши як з саней, зіскочив отець Тит Войнаровський. Господар вибіг на ганок:

— Яким побитом, Тите, в такий морозний день? — і друзі обнялися, розціувалися.

— Колись ти, Василю, до мене приїжджав здалека у П'ядики, сьогодні я приїхав зблизька.

Обидва щиро розсміялися.

— Прошу до покою, заходь, заходь, бо надворі холодно, — метушився господар, бігаючи навколо дорогого гостя.

— Ого! В тебе тут тепло, — зауважив отець Тит і почав роздягатися.

— Що сталося, Тите, що ти приїхав у таку холодну чу? — спитав отець Калитовський.

— Василю! Василю! Я, напевно, приїхав з веселими новинами!

— Та ну! — вигукнув отець Василь. — Розповідай скоріше!

— Розумієш, мене недавно викликали у Митрополію.

— Аж до Львова? — перепитав отець Василь.

— Аж до Львова, — засміявся отець Тит, — і сам Митрополит!

— Не може бути! — захоплено вигукнув отець Василь.

— Отець Андрей Шептицький запропонував мені, — вже спокійно почав говорити отець Тит, — завідувати столовими дібрами митрополії...

Але треба нагадати, що центральна адміністрація столових дібр (Маєтки греко-католицької митрополії) у Львові була створена наприкінці XIX століття в результаті об'єднання всіх управлінь окремими маєтками митрополії (в Галичі, Крилосі, Якторові, Уневі, Зарваниці і в Львові), які до цього мали свої самостійні адміністрації і про свою фінансово-господарську діяльність звітували у Львівську греко-католицьку капітулу.

Першою і найбільшою власністю митрополії був маєток в селі Перегінському з навколоишніми селами і хуторами, що з ранніх княжих часів наданий кафедральній церкві в Галичі у зв'язку зі створенням там єпископства, яке у 1303 році перетворене в Галицьку митрополію. Маєтки Перегінська протягом сторіч переходили, з волі польських королів, з рук у руки, аж до кінця XVII століття, коли польський король Ян Собеський знову повернув їх у власність Галицької митрополії, перенесеної у 1806 році з Галича до Львова.

Територія маєтків Перегінська налічувала 34 215 гектарів, із них: лісові угіддя складали 30 355 га. Маєтки в місті Галичі та селах — Крилосі, Залукві, Соколі і Підгородді були теж надані митрополії ще за княжих часів.

Приблизно в той час до митрополії, тобто її володінЬ увійшло село Зарваниця, куплене у поміщика Вайсгласа.

У Львові до митрополичих маєтків належали: митрополичий палац з прилеглими до нього земельними ділянками, площа св. Юра з будинками, будинки "Народної лічниці" по вул. Петра Скарги, Національний музей, житлові будинки, земельні ділянки на "Кайзервальді". І всьому цьому мав дати лад отець Тит Войнаровський.

— Це щось подібне, як у заступники по господарству йдеш? — вислухавши все, задумливо запитав отець Калитовський.

— Правильно! — підтвердив отець Тит.

— Ну а як він на тебе вийшов? Ви що: знайомі?

— Було таке. Як він був нашим єпископом у Станиславові. Там ми й познайомилися.

— Так, так! Приємна новина. Я радий за тебе, — щиро мовив отець Калитовський.

В цей час покоївка принесла і поставила на стіл пляшку вина і закуску.

— Давай, Тите, з цього вип'ємо по чарці, — запропонував господар дому не перестаючи думати: "Невже він приїхав, щоб мені це розказати?"

Випили, закусили. Розмову продовжив отець Тит Войнаровський:

— Василю, Ти десь собі думаєш там, — отець Тит приклав палець до чола, — що я приїхав аж із Балинців, щоб похвалитися?

Обидва розсміялися.

— Я приїхав, Василю, щоб ти лишав цю бідну парохію і перейшов на моє місце. Я тепер уже маю таку силу, що можу вирішити це питання в твою користь. Якщо, звичайно, ти даєш згоду.

Замість відповіді отець Василь запропонував:

— Давай, Тите, вип'ємо ще по одній!

— Ні, ні! Я більше пити не буду! — категорично відмовився отець Тит.

— Ти знаєш, Тите, що так несподівано для мене, що мені треба подумати. Тут виросли мої діти, звикли тут, тут могила моєї жінки, та й я вже тут звик. Як би там не було, а вже тут на службі двадцять два роки.

— Василю! Діти твої вже велиki, пішли у світ і певно сюди вже не вернуться, хіба лише у гості. А на могилу жінки можна й звідти приїздити. Це не так далеко. Але у Балинцях файнa церква. Я підібрав комітет. А хор який! Плебанія! Мені просто шкода, щоб тим користувався хтось чужий.

Отець Василь був зворушений до сліз. Але замість відповіді знову запропонував випити ще по одній.

— Ти в дорозі замерз, а один келишок вина трохи в роті, трохи межи зуби, а до горла не дійшло. Треба грітися, — усміхнувся господар до гостя.

— Мені досить, але давай ще по одному — і на цьому кінець.

— Скільки даєш мені часу на роздуми? — запитав отець Калитовський.

— Можна й до весни, до літа. Нічого не горить.

— В такому разі — до весни, — відповів господар.

* * *

Весною отець Тит Войнаровський попрощався зі своїми парохіянами, подякував їм за співпрацю. Як-нечаяк, а послужив тут п'ятнадцять років.

— Добрий був парох отець Тит, ой який добрий, — плакали сердечні жінки, — нікого не образив на мізильний пальчик.

Проводжали з процесією всім селом до Заболотова, де отець Тит сів на потяг і поїхав до Львова.

Проводжав його й отець Василь Калитовський.

— Ну що ти вирішив, Василю? — питав отець Тит свого друга.

Отець Калитовський м'яв капелюха і мовчав.

— Я так зрозумів, що ти ще не вирішив. Отець Василь махнув головою.

— Я тебе розумію... — Давай так договоримось: — Парохія буде свободна ще півроку. Думай! Вирішуй!

Отець Василь Калитовський таки наважився, але аж у вересні наступного року перейшов на балинецьку парохію.

* * *

У 1910 році по всій Галичині розпочалась чергова виборча кампанія з виборів до австрійського парламенту. Проходила вона під гаслами: внесення змін до австро-угорського виборчого права і відкриття українського університету у Львові.

Василь Стефаник уже в січні розпочав проводити народні віча з цих питань. Одночасно звітував про свою депутатську діяльність у парламенті. Перше віче провів у Красноставцях.

Показово пройшло віче в липні у Задубрівцях, де зібралося більше тисячі селян із навколоишніх сіл. В своєму виступі Стефаник звернув увагу на те, "...що українське населення в Галичині позбавлене будь-яких прав. Право для нас, — наголосив він, — не існує. Правительство дбає лише про військо і державну машину, а не о свої народи, що держать його свою силою і кров'ю..." Тут же висловився про потребу відкриття українського університету у Львові.

Стефаник у своєму виступі також осудив польських шовіністів, які вбили студента Адама Коцка, що разом із прогресивною молоддю став на шлях боротьби за український університет: "... Наша молодіж заразилася Вами, — говорив у своєму виступі Василь Стефаник, — що вона так, як ви, здобуває свої права кров'ю і трупами встелює свою дорогу... Ви не тратьте надії, що не здобудете кращої долі, бо Адам Коцко показав, що вже надійде той час, коли не будемо втікати із своєї рідної землі, що і в нас запанує правда і воля".

Народне віче в Задубрівцях на пропозицію Василя Стефаника прийняло ухвалу, в якій висувалася перед урядом вимога якнайшвидше відкрити український університет у Львові.

Подібне віче відбулось у Вовчківцях, пізніше — у Снятині. У Снятині віче відбулося в Міщанській читальні. Було присутніх понад чотириста городян. Перед громадою виступили Іван Франко, Михайло Павлик і Василь Стефаник.

Іван Франко підняв питання змін виборчих прав і відкриття українського університету у Львові. Свого просвітителя міщани слухали з великою увагою.

Подібні віча відбулися в Рожнові, Стецеві та інших селах 58-го виборчого округу.

* * *

І другій половині листопада 1911 року Снятинщина відзначала 100-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича. До свята готувалися заздалегідь. Василь Стефаник і отець-cateхит Йосип Проць замовили у Чернівцях і виготовили пам'ятну Дошку з нагоди роковин письменника.

В одну із неділь до Михайлівської церкви приїхали делегації із Снятинських сіл. Їх очолювали панотці Василь Залуцький із Белелуї, Модест Лукашевич зі Стецеви, Ігнатій Щуровський із Русова. Прибули представники громадськості із Вовчківців, Джурова, Залучя, Завалля, Микулинців та других сіл. Приїхало багато січовиків із своїми кошовими, старшиною.

В обід церква була переповнена. Ті, що не поміщалися в храмі, стояли надворі. Службу Божу відслужив отець Филимон Огоновський. Йому допомагали: його сотрудник систематизований отець Антін Лушпинський і панотці із сіл. Після відправи паастасу отець-cateхит реальної школи Йосип Проць виголосив проповідь в честь ювіляра Маркіяна Шашкевича. Свою проповідь почав із загадки про Київську Русь. Яка це була велика і могутня держава! Ale почала занепадати через чужинців, які терзали її. Розповів про поневолення України. Більша її частина опинилася під ярмом російського царя, решта – спочатку під Польщею, а потім – під Австрією. Розказував, як польські можновладці під час своеї займанщини, а потім під австрійським ярмом роздягають і розпинають наш український народ, називаючи його русинами.

Детально зупинився над роботою Руської Трійці на чолі з отцем, письменником і поетом Маркіяном Шашкевичем. Тоді три сміливці почали служити в їхніх

парохіях Служби Божі українською мовою. Розказав, як три отці випускали альманах українською мовою "Русалка Дністровая".

— Сьогодні, — на закінчення сказав отець Проць, — ми увіковічнюємо пам'ять нашого просвітителя, при вході до церкви відкриваємо на його честь пам'ятну Дошку.

Після святкової проповіді всі вийшли надвір. Перед Михайлівською церквою стали в колону всі січовики. Кожну делегацію очолював кошовий.

Із піснею "Гей, там на горі "Січ" іде!..." колона рушила з місця і обійшла біжніми вулицями навколо церкви, вийшла на майдан перед ратушею, де вже чекало невелике підвищення для виступів художньої самодіяльності.

Першим виступив міщанський "Боян" з піснею "Не згасайте, ясні зорі" на слова Маркіяна Шашкевича, музика Віктора Матюка. Другою піснею була "Мир вам, браття" на слова Гушалевича, музику Дмитра Січинського. Третім виступив чоловічий хор міщанського "Бояну" з піснею "Нещасний" на слова Маркіяна Шашкевича, музику Віктора Матюка.

З піснею "Цвітка дрібная" на слова Маркіяна Шашкевича, музику Віктора Матюка виступила учасниця міщанського "Бояну" Марійка Ляшкевич. Потім виступали сільські колективи. І хоч майдан перед ратушею не дуже був освітлений, концерт на честь 100-річчя з дня народження Маркіяна Шашкевича тривав довго.

Концерт був не лише видовизним. Він засвідчив, що Снятинщина піdnімається з колін, гуртує свої національні і патріотичні сили. Маркіянове свято вперше продемонструвало організованість демократичних сил повіту...

* * *

Маховик розвитку Галицької "Січі" набирав обертів. "Січі" почали створювати по всій Галичині й Буковині. Почали частіше проводитися Січові свята. Після великого Січового свята що відбулося в липні 1904 року в Станиславові, подібні організували в Коломиї 1906, потім в 1909 році там само. Але останнє пройшло з нагоди славної пам'яті гетьмана Івана Мазепи і 200-річчя битви під Полтавою. Чергове свято батько Галицької "Січі" знову провів у Станиславові.

У зв'язку із завершенням у Снятині будівництва ратуші з високою вежою, про що з гордістю обговорювалося в краї, Головний Січовий Комітет виніс рішення: шосте Січове свято провести у Снятині, в липні 1912 року.

У призначений недільний день ще зранку почали з'їжджатися делегації від Снятинщини, Городенщини, Коломийщини, Косівщини, Жаб"его, і інших повітів. Збір відбувся на зарінку у Микулинцях. Багатотисячна колона мала пройти через місто, попри ратушу й на Балки.

На чолі колони їхали на конях наказний отаман свята Микола Корж з Олешкова з булавою у руці, ліворуч від нього Січовий Батько — Кирило Трильовський, правоуч — комендант січових вправ Дмитро Федасюк. Отаман свята був одягнутий у свій сільський одяг, Трильовський і Федасюк — в січових одностроях.

Навпроти ратуші на підвищенні сиділи визначні гості свята. Вони мовби приймали парад січових товариств. Серед них посли до Віденського парламенту Василь Стефаник, Ернест Брайтер (Польща), делегат словенських "Соколів", доктор Рибарж з Тріесту, делегат чеських "Соколів", провідник партії чеських соціалістів Хоц, найшанованніший гість із Запоріжжя, делегат "Просвіти" із села Мануйлівки Катеринославської губернії Хома Сторубель, який сидів у синім кафтані і сивій шапці.

Катеринославська "Просвіта", щоб зробити щось приємного голові філії в Мануйлівці Хомі Сторублеві і подякувати за його щиру працю, виділила кошти на його поїздку до Галичини на Січовий з'їзд, як там говорили.

На Січове свято Василь Стефаник запросив і Марка Черемшину.

Прибула і кінна чета з Топорівців на чолі із старшиною та новим кошовим Григорієм Василем. Кошова Марія Угрин була справжньою кошовою, чи не єдиною жінкою-кошовою на той час на всю Галичину. Вона так хвацько сиділа в сідлі, мовби на ньому виросла. Ale молода кошова якраз стала матір'ю. Дізнавшись про таку ситуацію, в село приїхав сам Січовий Батько – Кирило Трильовський. Він вніс пропозицію обрати кошовим одного із четарів, порядного господаря в селі – Григорія Василя, сина Миколи. Як показали наступні події, Кирило Трильовський не помилився.

Іван Семанюк працював у Делятині адвокатом в одній із адвокатських контор. Ставши послом, Василь Стефаник зіткнувся з тим, що ряд відповідальних чиновників порушують і перекручують австрійське законодавство, що дуже викликало в людей незадоволення, породжувало багато скарг. Стефанику, як послу, важко було деколи розібратися у правовому полі. Йому потрібний був добрий адвокат, і то українець, який би допоміг у цьому розібратися. До того часу в Снятині не було жодного адвоката-українця.

Тож Василь Стефаник попросив свого приятеля Івана Семанюка перейти працювати до Снятиня і відкрити тут свою адвокатську контору. Щоб прийняти остаточне рішення з цього приводу, на Січове свято до Снятиня прибув Іван Семанюк, щоб ближче познайомитись із містом, і з відомими людьми.

Те що побачив, Семанюк його просто вразило. Він був у захопленні, і відразу переконався, що Снятин –

це не Делятин. В той день Василь Стефаник познайомив Семанюка з багатьма відомими людьми Снятина.

— Василю! А хто отої кошовий, що так гарно сидить у сідлі, наче справжній запорізький козак? — звернувся Семанюк до Стефаника.

— А, той? Зараз я тебе з ним познайомлю. Це кошовий із Топорівців, що на Городенщині. В цьому селі, до речі, — Стефаник повернувся до Семанюка, — виріс Лесь Мартович.

Стефаник комусь махнув рукою, Семанюк далі любувався кошовим, а той вже злізав з коня і прямував до них.

— Пане Григорію, знайомтесь, це мій приятель.

Григорій Василик подав руку:

— Кошовий топорівської "Січі", що на Городенщині, Григорій Василик.

— Іван Семанюк — доктор права з Делятина.

— Так, так! З Делятина! — усміхнувся Стефаник, — скоро буде із... Снятина! Всі втрьох засміялися.

— Як Вам свято сьогодні? — запитав Стефаник, щоб підтримати розмову, — сподобалось чи ні?

— Свято дуже фейне, а погода яка чудова! — Василик обвів поглядом небокрай, — А взагалі мені всі свята подобаються...

Вже як колона кінчалася, всі гості вирушили за нею. Передні були на великому майдані в урочищі Балки, задні вирушили від ратуші. Ті, що опинилися на майдані, вже не співали, ті що йшли в колоні, ще співали маршову пісню "Гей, там на горі "Січ" іде!..." Багато людей стояло по-сторонам дороги і вітали гостей, багато йшло ззаді колони за гостями...

А що творилось на майдані! Людей, як кажуть, було море.

На майдані була сцена на яку вийшли наказний Отаман свята Микола Корж, Січовий Батько Кирило

Трильовський і Дмитро Федасюк. Колона ще сунула попри сцену й вітала правителів свята. Людей розміщали на заздалегідь сплановані місця снятинські радикали, які по-своєму організовували і керували цими святочними дійствами.

Коли вже всі делегації дібралися майдану, всіх гостей запросили на сцену. Василь Стефаник узяв під руку Івана Семанюка, і хоч той опирався, разом з ним піднявся на сцену.

Перед сценою стали кілька десятків сурмачів і барабанщиків. На зарінку біля Пруту сурмачів трохи тренував Дмитро Федасюк. Трильовський привіз з Коломиї духовиків. На площі було гамірно.

Несподівано здійнялися вгору сурми і заграли команду "Позір!" Наступила тишина. Раптово кілька десятків барабанщиків порушили тиші і вдарили барабанний дріб. Після знову наступила миттєва тишина. І тут заграли коломийські духовики "Ще не вмерла Україна!" Зразу було тихо, тихо, а потім духовиків підтримав ввесь майдан. Від такого багатоголосого співу з крайніх хат міста злетіло більше сотні голубів і піднялися високо в гору. Видовище було незабутнє.

— Панове! — мовби грім з ясного неба прозвучали слова Кирила Трильовського, — панове січовики, шановна громадо, дорогі мужі славного Снятина, які організували це свято! — При цім Трильовський повертається в кожну сторону і кланяється до пояса. — Сьогодні ми відзначаємо шосте Січове свято! На наше свято прибули гості. Трильовський представив їх. А на останку представив Хому Сторубльова із Східної України.

Майдан просто вибухнув від оплесків і не стихав довгodoвго. Цим засвідчив, які йому дорогі брати зі Сходу.

З хвилюючою промовою виступив Батько Галицької "Січі" доктор Кирило Трильовський.

З короткими промовами виступили ще Василь Стефаник і Хома Сторубльов:

— Дорогі наші галичани! — розпочав виступ гість зі Сходу, знявши сиву шапку і розмахуючи нею. — Те, що я сьогодні побачив, мене вразило до глибини душі. Певен, що коли розкажу своїм землякам, ніхто мені не повірить, яка насправді Галицька "Січ". Що я тут бачу? Одне діло — Запорізька "Січ", друге — Галицька. Але те, що ви тут робите, має велике значення для нашого народу. Я в цьому сьогодні вкотре переконався. Такого народу ніхто не здолає. Нам далеко до вас...

Багато ще дечого говорив гість.. Майдан виравував...

Потім господарі свята трохи потіснили людей, щоб звільнити більше місця, для виступів січовиків і січовичок. Ніхто не сподівався на таке велелюдне свято. І тут враз вибігли січовики з топірцями і почали показувати різні вправи з топірцями, і без них, імітували гасіння вогню із сикавок, без них. Окрімі делегації січовиків по-черзі вибігали на майдан і будували вежі. З великим задоволенням дивилися люди вправи січовичок з віночками, в яких не було складних вправ, але велике захоплення викликав їхній сільський стрій. Тут були одяги зі Снятинщини, Городенщини, Коломийщини, чудернацький красивий одяг з різних кутків нашої славної Гуцульщини.

Коли січовики закінчили свої виступи, заграли музики. Кілька груп січовиків з Косівщини і Жаб'єго розбіглись по полю і почали танцювати "Аркан". Танцюристи спочатку розгойдувалися, мов змії, то в один, то в другий бік, присідали до землі. Потім зійшлися в кола й разом почали бити ногами по землі, водночас повертаючись то в один, то в другий бік, причому з такою швидкістю, що їхні тіла мелькали, мовби якісь химерні фігури...

На той час далеко за межами повіту славився танцювальний колектив січовиків і січовичок з Іллінців

своїм танцем "Верховинець". Ось і тепер, після "Аркана", ще не осіла курява, як почали виходити трійками, — посередині січовик, а по боках січовички на середину майдану. Спершу поклонились музикантам, а потім спритно закружляли у вихорі танцю...

Через якийсь час музиканти миттєво зупинились. Зупинились і танцюристи. Тут вискакує наперед дівчина і голосно заспівала:

Музиканти мої,
Та заграйте мені!
А я вам за то-то,
Бараболі решето-о-о!

Тут музиканти знову як заграють, танцюристи знову закрутилися...

Після танців духовики заграли січовий марш. На майдан вийшли студенти Чернівецького університету в січових одностроях і почали ставити дзвіниці-піраміди в кілька поверхів, від чого в багатьох жінок аж хололо в грудях, другі жмурилися, треті затулювали кулаки, а кілька з них навіть зомліли. Коли студенти закінчили ставити останню піраміду, то дехто з глядачів полегшено зітхнув. Але в нагороду за такий виступ майдан нагородив студентів бурхливими оплесками. Мали бути ще скачки на конях, але відмінили, бо було замало місця для такого дійства

Тоді розпочався святковий концерт. Концерт розпочали господарі свята — снятинське товариство "Боян" своїм хором під диригентурою Івана Гойва. Хор майстерно виконав "Мир вам, браття", "Про Січ славну-запороже...", "Ой зійшла зоря", кілька народних пісень, зокрема "Розпрягайте, хлопці, коні...", "Повій, вітре, на Україну" і "Била жінка мужика".

Після на сцену вийшов один із чернівецьких студентів і продекламував уривок з "Енеїди" Івана Котляревського. З Коломиї хлопчина розказав вірш Івана Франка "Не

пора, не пора, не пора!". Русівські січовики поставили сценку з новели Василя Стефаника "Побожна", від чого весь майдан дуже реготав. Було дуже весело. Але, як то кажутъ, всьому приходить кінець.

На сцену знову вийшли наказний отаман свята Микола Корж, Кирило Трильовський, Дмитро Федасюк, послі до австрійського парламенту, гості свята. Перед сценою знову стали в ряд сурмачі, позаду — барабанщики. Заграли сурми "Позір!" вдарили барабани і стихли.

Виступив Січовий Батько Кирило Трильовський. У своїй короткій промові подякував всім послам, гостям, січовикам, громаді за таке гарне Січове свято. Почитав усіх снятинських міщан-радикалів: Янця Дубчака, Михася Крикливця, Михася Якимця і Семена Зінкевича за те, що приклалися і створили умови для проведення цього величного дійства. Накінець сказав:

— Браття січовики! Вся Галичина готується відсвяткувати 100-річчя уродин нашого українського генія, пророка Тараса Шевченка. Готується і Галицька "Січ". Наступна наша така стріча, — обводячи заворожено усіх поглядом, підняв угому руки і видихнув полегшено в притищену громаду, — у Львові!

У відповідь залунали оплески й вигуки січовиків: "Слава! Слава! Слава нашему Січовому Батькові Трильовському!!!".

Але знову засурмили сурми, все затихло. Вдарив барабанний дріб... Зробилася мовчазна пауза і заграв оркестр "Ще не вмерла Україна..." Вся громада підтримала духовиків своїм могутнім співом, який полинув довкіллям.

* * *

На другий день Василь Стефаник зустрівся з Іваном Семанюком:

— Ну як тобі, Іване, Січове свято?

— Василю! Я тобі вдячний, що ти мене запросив, — розхвилювався Семанюк. — Такого дійства я ще не бачив. Цей Трильовський, заснувавши Галицьку "Січ", зробив велику справу для нашого народу, — очі Семанюка блищали. — Вчора я не впізнав наш нарід. Ти розумієш? Кожний день я маю справу зі скривдженим людом. Одні журяться, маючи справжню біду, яку створили собі самі своєю довірою, другі від сусідів, а ті ніби щиро плачуть, хрестяться і доводять, що то не так, що вони не винні... Є такі люди, ну, справжні тобі артисти, так щиро плачуть, що аж тебе жалі збирають, а коли вникнеш у суть, виявляється, що то все фальш... І в такій рутинній роботі проходять мої найліпші роки. Я навіть не маю можливості знайти натхнення до літературної творчості. Вважай, що з того часу, як я вийхав із Відня, ще нічого не написав...

— Тут, у Снятині, Іване, знайдеш своє натхнення, я тобі гарантую, — усміхнувся Стефаник.

— Чекай, не перебивай, най я докажу, — передихнув Семанюк. — Те що я вчора побачив, це таке, — розвів руками, — ніби я вдруге народився на світ. У мене від цього свята велике враження.

— А яке враження від Снятини?

— Ну Снятин — це не Делятин, звичайно. Снятин є Снятин, але, — і Семанюк заговорив притишеним голосом. — Тут нема гір, нема вічнозелених смерек, а ти, Василю, розумієш, що то таке, коли шумлять смереки? Вслухаєшся в той шум і чуєш, ніби вони між собою розмовляють...

— Іване! — Стефаник засміявся. — Ану повернись і подивись, як ген-ген видно Карпатські гори. Там, у Делятині, ти бачиш лише кілька гір навколо Делятина, а звідси видно їх сотні, Іване! Друзі засміялися.

— Василю! Це не те! Ти ніколи не зрозумієш гуцула, тобі не дано, як і всім тут, знати, що то таке рідні гори,

що то таке смереки і ялиці, їхній шум, мовби спів. Гайгай Василю, я в тому співі народився, виріс і пішов у світ незнаними стежками.

— Ну а якусь снятинчанку сподобав собі? — присунувшись ближче до Семанюка, ніби їх хтось міг підслушати.

— Та як? Так зразу? Ти он скільки придивлявся. Либонь, не женився у двадцять років? Стефаник, почервонівши, засміявся.

— Також, Іване, тобі вже, слава Богу, не двадцять, а певно більше.

Семанюк на хвильку задумався. Він не зміг щось сказати Стефанику, але вчора на концерті йому приглянулася одна смаглява красуня, що співала в хорі. Вона викликала в нього якусь цікавість до себе. Вже кілька років живе і працює в Делятині, де є багато файніх дівчат, але жодна з них так не стривожила його серце, як ця смуглянка.

— Ну то що, Іване? — і Стефаник вступився поглядом у Семанюка, серце закалатало від хвилювання, для нього це було дуже і дуже важливо, — переходиш до Снятина? Семанюк напустив на обличчя суворість, байдуже дивився в далечіні, ніби щось роздумує, хоча вчора прийняв остаточне рішення. “Але! — подумав, — ще трохи розіграю Стефаника”.

А той стояв і не зводив свого погляду з Семанюка. По обличчю не міг нічого прочитати, воно виражало таку байдужість, що Стефаник подумав: — ого, видай, не перейде. Пропала моя надія, ой, пропала, — бідкався у думках. Треба було його ще чимось зацікавити. Так, так. Але чим? Він не володів такою майстерністю переконувати когось у чомуусь. Що робити? Що робити? — в думках уже хотів кричати Стефаник. Але тут Семанюк повернув голову до нього, обличчя злегка усміхалось, куточки губ сіпались... Стефаникові почало легшати на душі...

— Тепер скажу тобі, Василю, твердо, — і замовк. Стефаник знову напружився, мовби перед екзаменом: — Іване, не тягни кота за хвіст, не муч мене, — вичавив із себе...

— Напевно, перейду! І то в скорім часі! Стефаник їмив Семанюка за шию, пригорнув. Радість так і розливалася в ньому. — Я знат, я вірив, що ти мене зрозумієш. Я вірив, що ти слоди перейдеш. Як мені тебе бракує. Ти віриш, що навіть нема з ким поспілкуватися нормальню з літературних питань. Відрвавшись від Семанюка, на радощах мовив:

— Тоді ти будеш першим українським адвокатом у Снятині!

* * *

Доктор Теофіл Окунєвський у Городенці займався не тільки своєю основною адвокатською справою, а й великою громадською роботою. До 1900 року був послом до Галицького сейму, а з 1897 і до 1907 року — послом до Віденського парламенту.

Маючи два посольські мандати, Теофіл Окунєвський брав активну участь у політичному процесі перед найвищим судом у Відні в захисті Мирослава Січинського, який за кривди українському народові вбив Намісника Галичини графа Андрія Потоцького. Захищав на Віденському трибуналі українських студентів — Ярослава Веселовського та його товаришів проти польського письменника Генріка Сенкевича — за приниження українських студентів. Сенкевич тоді вибачився перед студентами.

Теофіл Окунєвський далі жив за принципом: не шукати щастя в посадах, але у праці для свого народу. Особливо велику роботу розгорнув по заснуванню Читалень "Просвіти" в селах повіту. Ще задовго до війни в Городенці вже була повітова філія "Просвіти", а її головою був Окунєвський.

У самій Городенці Окунєвський купив посілість з будинками за сорок тисяч австрійських корон у єvreя Пінелеса. На цій посіlostі за свої гроші побудував великий Народний Дім: з театральним залом на вистави. Там проводилися віча, наради та різні сходини. В кімнатах Народного Дому були розміщені: Народна Торгівля, організації товариств: Міщанська Родина, Бесіда, Товариство кредитове. Навіть мав кабінет лікар доктор Іван Ціпановський, який одним із перших лікарів у Галичині мав рентгенівський апарат.

Розміщення в одному домі громадських організацій дуже сприяло піднесенню національно-культурного розвитку, духовного розвою в Городенському повіті. І все це завдяки великій громадській позиції одного чоловіка – доктора Теофіла Окунєвського.

У 1909 році завдяки Теофілу Окунєвському, доктору Івану Ціпановському і нотарю Івану Раставецькому засновано у Городенці українську гімназію "Рідна Школа" ім. Тараса Шевченка. Пізніше навіть побудували гімназійний будинок. Гімназія у Городенці стала національною зіницею...

* * *

У 1912 році проходили чергові вибори до Віденського парламенту. 58-ма виборча округа знову висунула свого кандидата на посла Василя Стефаника. Він мав такий великий авторитет і підтримку у виборців, що ніяка друга політична партія не наважилася виставляти по цій окрузі свого кандидата. Стефаник ішов одноосібно і мав великий успіх. Він знову був обраний послом на наступних п'ять років до Австро-Угорського парламенту і був ним уже до розпаду Австро-Угорської імперії...

В результаті проведеної чергової виборчої кампанії українці Галичини і Буковини виграли лише тринадцять мандатів, тоді як поляки брехнею, всякими хитрощами і

підкупами здобули вісімдесят мандатів. Знову почалася боротьба за прийняття змін до виборчого права.

* * *

Літо як літо. Спекотно. Легенько повіває вітерець. По небу де-не-де пливуть маленькі білі хмарки. Під хатою на лавці сидить Ольга Стефаник, обертаючи в руках лист від сестри – Ганни Даниловичевої, крутить ним то в один бік, то в другий, ніби там зможе ще щось прочитати, крім адреси. Одночасно доглядає за хлопцями, які купаються у ставку: Семенком і Кирилком, малий Юрчик бігає на березі, хлопці з води бризкають на нього, він пищить, плеще в долоні й у захваті від того...

Вже більше двох років вони живуть у Русові у себе вдома, а Ольга все звикнути не може. Василь весь час у роз'їздах, посолська робота не дає можливості бувати вдома частіше. Ввечері ще сяк так, переважно буває, а вдень майже немає. З родичів рідко хто приходить до них. Хата побудована на краю села, гейби навіть на околиці. Спереду високий горб, це їхній сінокіс. Горб тягнеться аж на захід. Так що далеко за полуднє господарка вже в холоді. З півдня заїзд з вулиці, яка тягнеться з південного заходу на південний схід. На самому заїзді вулиця має різкий поворот. З південного сходу межують сусіди. Зі сходу в далині видніється одна із вулиць Русова. А з півночі і північного сходу – синє далечінь. У добру погоду видно сусідні села. З північного сходу в будинку побудована відкрита галерея. В спекотні дні тут можна охолодитися, споглядати за далеким краєвидом.

Чи щаслива Ольга? Якби хто її запитав, то твердо би відповіла: щаслива. Має досить відомого чоловіка, створили сім'ю, мають троє дітей, свою садибу, причому добротну: будинок на шість кімнат, стайню, велику стодолу, викопали невеликий ставок, посадили сад і

достаток ніби є. Що більше треба для щастя? Живи і радій!

Але, але, але... — думала своєї Ольга, споглядаючи за дітьми. Того, що колись вона мріяла, леліяла в собі, — не було. Так вона і не змогла завоювати Василеве серце. Добрий Василь для неї, особливо любить дітей. Деколи грається з ними, коли в настрої, то дозволяє їм лазити по ньому, скаче разом з ними. Але гарячих почуттів до неї не проявляє. А як їй хочеться цього, щоб її приголубив, сказав ніжні слова... Колишні її гарячі почуття до нього почали гаснути. Все це тепер не так важливо, — посерйознішала Ольга, — ось здоров'я почало її турбувати. Нічого її не болить, але втратила апетит, відчуває втому. Особливо, коли виконує важчу роботу, відчуває, що швидко втомлюється, потіє, стає важко дихати.

Уже й Василь якось занепокоївся її здоров'ям, зауваживши, що вона почала гаснути. Але поволі його заспокоїла, що все добре. Проте насправді почала почуватися гірше.

Нарешті розпечатала лист і стала читати:

“Дорогі Ольго і Василю!

В перших словах моого листа сповіщаю вас, що ми усі живі, здорові, чого і вам зичимо. Біля нас усе добре. Ми майже всі тепер перебуваємо у Бурштині. Тепер літні вакації, і Стефа, Софійка, Дарця та Іванка тут, а Генця і Северина там, на хуторі, разом з Оленою Плещановою. Олечка Оленина теж тепер на вакаціях і перебуває на хуторі.

Стефа наша вже вчиться на третьому курсі у Львівському університеті. Вчиться добре. Вона вдалася з науковою у Северина, має добру голову. Взагалі всі доньки добре вчаться. Гріх би-м мала, якби на котрусь нарікала.

Софія теж уже вчиться в університеті — на першому курсі. Захотіла теж бути філологом. А Дарця, Іванка і з

ними Ольга Плешканової вчаться в українській гімназії сестер Василіяноч. Я винаймила непогане помешкання, і вони живуть усі разом. Я мушу бути біля них, а заодно: хотую їсти, перу близну, помогаю їм учитися, слідкую за їхнім навчанням, бо то дівульки вже, треба за ними слідкувати.

Недавно Василь Косташук написав нам листа, що дістав призначення на роботу у Городенку в українську гімназію "Рідна школа". Має там непогане помешкання, та й запросив наших гімназисток переходити у Городенку, будуть жити у нього, буде допомагати у навчанні. Звісно, Городенка – це не Львів. Там набагато дешевше. Плешканова зразу погодилася, по-друге, це її перший брат, наші також захотіли, звичайно, це нам на руку, але порадившись з Северином, ми дійшли до висновку, що це буде затяжко на Косташука. Та й Дарка через рік закінчує гімназію і не має потреби переходити на рік. Іванка, певно, перейде вчитися у Городенку разом з Ольгою Плешкановою.

Северинови у Бурштині добре. Отакі всі наші справи. Як там у Вас справи? Як Василь? Як хлопці? Як тобі живеться у Русові? Пиши про все, будемо раді.

Ганна.
Липень 1912р."

* * *

На початку 1900-х років русівський пан-дідич Йосип Теодорович купив у Микулинцях старенький водяний млин. Через кілька років на тому самому місці побудував великий паровий млин.

Проходження по Снятинщині залізної дороги стимулювало розвиток невеликої промисловості на її теренах. Недалеко в Залуччі була побудована гуральня, яка використовувала на виробництво спирту картоплю і в деякій мірі товарне зерно ячменю, кукурудзи та пшениці. Ячменю тоді висівали в невеликих кількостях,

а кукурудза більше використовувалася для харчування замість хліба. Покутські селяни, як і по всій Галичині, переважно сіяли пшеницю і жито.

Йосип Теодорович, маючи відповідну інженерну освіту, зробив відповідні розрахунки, і незабаром його млин паровий запрацював на повну потужність, причому видавав дуже якісне борошно. Це привело до того, що малопродуктивні водяні млини почали банкрутувати.

Проте за цей час залучанський пан-дідич Кшиштофович вагонами почав провадити зерно для виробництва спирту.

А вже цього русівський пан-анжінір не передбачив. Він побачив, що гуральня в Залуччі дає більший прибуток, і задумав млин продати. Замість млина вирішив побудувати гуральню, броварню і дистиллярню. Тут-таки млин купили снятинські заможні жиди брати Різенберги. Купили досить дешево. З цієї нагоди і великої радості вони влаштували у млині п'янку. Хоча жиди до цього не були придатні, але свою радість висловили якраз у такий спосіб.

— Мошке! — голосно чавкаючи, не скривав своєї іронії Ізак, — всі говорять, що русівський пан дуже розумний, начитаний, а ми не вчені і пана так обдурили!
— ха-ха-ха-ха-ха-, аж заходилися брати — Мошко, Ізак і Куньо, — ви лише подумайте, як ми його обдурили...

— Чекай, Ізю, — підтримав бесіду Куньо, сміючись, — та ще розказують, що пан Теодорович закінчив Віденську політехніку, що він анжінір, а такий дурний, як оцей мій, — і Куньо траснув по халяві свого чобота.

— А я чув, — втрутився в розмову Мошко, — як той казав, прийми, Господи, і мое до гурту, — що пан-дідич був учасником гарібальдійського повстання в Італії.

— Но, а він чого там був?

— А хто його знає?

— Боже! Якби встали з могили наші тато, наші мама,

то би тішилися нами. Їм у голову ніколи таке не приходило, робити такі гешефти!

Подібна розмова тягнулася кілька днів. Різенберги поки що нічого не робили, але продовжували святкувати свою радість, свій вдалий гешефт. Вони, до речі, дуже хотіли купити цей млин, але щоб так дешево... Розмова зводилася до одного. Якби жило їхнє тато, їхнє мама, то би си тішили своїми синами, то би си тішили, ой вай-вай! Навіть їх тато, хоть було, яке розумне, а мудре, то, видай, би таке не втнуло...

Знову і знову брати Різенберги перечитували договір купівлі, вже вивчили майже напам'ять, правда, від немитих масних рук договір-купівлі змінив свій колір. І може би ще продовжували святкувати свій вдалий гешефт, але тут несподівано до них у кімнату, де за пана Теодоровича знаходилася польська читальня, прийшов такий собі панок:

— Я перепрошую, красне панство, — почав бесіду панок, — я є новий адвокат пана-дідича Йосипа Теодоровича і прийшов запитати панів, коли вони заберуть звідси млин?

Різенберги почали реготати плескаючи один одного по плечах і з подивом позираючи на гостя, — мов він що, блекоти об'ївся?

— Як це?! — найдужче реготав найстарший Мошко.

— Як забирати?! Йому вторили молодші брати.

— А ми що? — продовжував реготати Ізьо, — купили млин, аби його розбирати?

— Я не знаю, навіщо панство купили млин, але я прийшов попередити, що панові потрібна ця земля, і пан-дідич не намірений довго чекати. Я прийшов погодити з вами строки звільнення цієї землі.

Жиди знову почали реготати:

— Ви що? — і наймолодший Куньо покрутів пальцем біля скроні, — зі своїм паном посходили з розуму?

— Я не знаю хто з нас зійшов з розуму або може ще зійде, якщо уважно прочитає договір-купівлі.

— Ми цей договір вже вивчили напам'ять, — сміючись далі сказав Мошко, — і що?

— Якщо вивчили напам'ять, то назвіть мені дату, коли заберете млин. В іншому випадку я готую позов до суду, що пани Різенберги не виконують договір-купівлі. Ви добре знаєте, чим це Вам грозить.

Різенберги перестали сміятися, поволі-поволі почали тверезіти і глипати то один на одного, то на адвоката.

— Мошке! Що цей дурник прийшло сюда та й морочить нам мозки?

— Куню мовч! Тут щось справді не так, — і повернув голову до адвоката, потім схопився з лавки і полою свого халата почав витирати лавку:

— Прошу пана адвоката сісти, якщо пан нами не бридиться. Прошу, прошу! Посхоплювалися і Ізъ і Кунъо.

— Прошу пана адвоката розказати нам толком, у чому справа, бо ми того, може, чогось і не розуміємо, — вже улесливо кланяючись, забелькотів Мошко.

— Ви панове, без адвоката це не оформляли, ви йому, напевно, добре заплатили, то ідіть собі до нього і нехай він вам пояснить що до чого.

— Паночку дорогесенький, паночку миць, — забелькотали всі Різенберги, — та не мучте нас, та скажіть, що ми не так зробили, ми вам заплатимо...

— Добре! Я скажу вам! Ви купили млин?

— Купили, — махнули дружно головами Різенберги.

— А землю під млином? Різенберги як були зігнуті, так і завмерли.

Нарешті Мошко випрямився і як завис: "Вай, вай, вай! Ах, вай мір! Ах, вай мір! Я так і знав, що тут щось не так, що пан так дешево продав млин! Я так і знав! Я так і знав!". — І тут, не довго думаючи, ляп по писку Ізя. Він миттєво нагадав, як у них у родині побутувала

усмішка: газда приходить до цигана по борг. Циган зчиняє сварку з жінкою, починають битися, і газда з того всього втікає з хати.

Ізъо не второпав, що і до чого, вирячив очі на Мошку, а той трась долонею з другого боку, але зачепив трохи по носі і потекла по губах кров, по бороді. Ізъо почав витирати руками, розмазав ще дужче по лиці, а що був здоровим, то кров цебеніла по халаті, мов із недорізаного кабана. Ізъо почав плакати:

— За що? За що б'еш, Мойше? Ти думаєш, якщо старший, то тобі все можна? Куньо з того всього забився в кут і лише булькав звідти очима. Боявся, що і він дістане задурно по лиці.

Мошко одним оком зиркав на адвоката, але той і не думав утікати, а дивився на те все спокійно.

— “Номер не вдався”, — подумав Мошке. — То що виходить? — вголос видавив із себе через силу, він уже все зрозумів, — виходить, що ми маємо ще заплатити за цю землю, що під млином і навколо нього?

— Так!

Мошке застогнав “Ум-м-м-м-м! Ум-м-м-м-м!”, а в голові прикидав, скільки це ще треба заплатити “Ум-м-м-м-м! Ум-м-м-м-м!” — далі застогнав. Потім обіперся руками на лавку, зігнувся в каблуку, відкрив одне око, поводив по читальні, поводив, потім зупинився на адвокатові і ніяк не міг розтулити писок.

Нарешті:

— Скільки? — застогнав, гейби його пороли дохтори. Адвокат спокійно:

— Ще так три рази, як ви заплатили.

Мошкові ноги підкосились і він упав на коліна, почав гепати долонею по землі гойдаючись. Ізеві з того, що зачув, перестала текти кров з носа, і він пустив очі попідлоба. “Ого! Це все! Ого, ого, ого!” — почав легенько плескати в долоні. Куньо як сидів, так запустив пальці

собі в гриву і почав микатися, теж постогнуючи. Хто з них міг годину тому передбачити, що з ними таке случиться?...

Адвокат сидів і дивився на це все, мовби на якесь видовище на сцені. Нарешті йому ця комедія почала надойдати:

— Панове! — подивився на Мошку, як на найстаршого тут, і прикрикнув: — Що ви гойдаєтесь гейби на нужді?! Говоріть, що маю робити? Мошко підняв голову, ніби індича на муху, потім піднявся з колін, сів якось незgrabно на лавку:

— Ми це не потягнемо... Ми це не потягнемо, — і закрутів головою.

— Це грабіж! — почав викрикувати, — нехай пан забирає назад собі млин, а нам вертає гроші.

— Перепрошую, красне панство, може, не все зрозуміли, — товкмачив жидам у голові адвокат, — панові не потрібний цей млин, якби йому треба млина, то він би не продавав. Пан хоче на цьому місці будувати гуральню чи броварню...

Мошко далі продовжував вдавати дурника, зсунувся з лави і знову вкляк на коліна:

— Ах, вай мір! Ах, вай мір! — почав укотре белькотати, — це банкрот, це банкрот! Що лишили нам наше тато, наше тато, — по лиці почали капати слози, — скільки ми гендлювали, скільки ми гендлювали, — замахав головою, — складали крейцарик до крейцарика, і це все за один день, — Мошко махнув рукою, — пішло на псову маму...

Різенбергам не було куди діватися. Що вони зробили, де взяли гроші, але панові-дідичу Йосипу Теодоровичу виплатили все до крейцара.

За ці гроші Теодорович побудував у Снятині за містом, за перехрестям, як їхати на Городенку — гуральню, на Балках навпроти майдану — броварню, у Малих

Микулинцях — дистилярню. Пан хотів мати свій спирт горілку і своє пиво...

* * *

Сонце пекло вогнем, а коли-не-коли повівав холоднуватий вітерець: О Господи! — яке блаженство! Кожний косар підставляє тіло вітерцю, щоб хоч трохи охолодити розпашіле тіло. Косити траву на сіно — нелегка робота, особливо коли зверху пече сонце. Здавалося б — це все нормальню, бо коли людина вигріє своє тіло, як не в сапання і жнива. Але все тіло мокре, спітніле. Хоч і це ще не біда. Та найгірше те, що піт заливає очі, очі печуть і час від часу треба зупинятися, щоб витерти їх. Добре, коли піт однаково заливає всім косарям очі, а коли ні? Тобі треба зупинитися, а ззаду за тобою кладе ручку трави другий косар, а там третій, четвертий... Якщо ти зупиняєшся, то зупиняєш усіх косарів, а тут ззаду, — як крикне!

— Мов? Чого став? Ану давай, давай! Ти що, не розумієш, що це раховані дні з погодою? Потім будеш відпочивати!

— Та я не відпочиваю, лише очі протираю!...

— На ходу це роби, на ходу! Раз, махнув рукою і далі давай, давай, давай!

Усі спішать, щоб швидше заготовити сіно зеленим, як барвінок під снігом. Усі знають, що коли наступає сінокіс, то починається дощова погода.

Недаром у народі розказують таку легенду: "У свій час на небі святий Ілля віз на своєму возі по хмараах самого Господа Бога:

— Подивись Ілле, кахи-кахи, на землю, що там люд трудовий робить? Святий Ілля нагнувся, подивився вниз:

— Люди траву на сіно косять! А Господу причулось, — вже старенький, добре недочуває, ще й віз не машений скрипить, — люди дощу просяять...

Бог кивнув комусь там ззаді, той підбіг, — кахи-кахи, дай їм дощу!... З того часу, як тільки розпочинається сінокіс, обов'язково наступає дощова погода. А коли є такі роки, коли дощу в цей період немає, то всі говорять, що той, хто відповідає на небі за дощі, напевно, десь поїхав.

— Це правда, вуйку Іване? — обізвався передній косар, — що наш пан-дідич Степан Дутчак буде розбирати свій двір і матеріали продавати?

— Ти, Петре, говори, але коси, коси! Бо тебе щось то на бесіду розбирає, то піт очі заливає!

— А я що роблю? Не кошу? — огризнувся Петро.

— Ти би став на самий зад, бо тримаєш усіх косарів!

— Кого і чого тримаю? Рот порожній та й я говорю, що це вам, вуйку Іване, шкодить?

— Як тебе зараз шарну косою по п'ятах, та й будеш говорити, та й будеш бачити!

— Попробуйте доженіть! Попробуйте! І Петро почав махати косою скоріше, то вправо, то вліво, аж коса співає "Швах, швах, швах!" Петро віддалився на кілька метрів.

— Ну що, вуйку Іване! Чому не шаргасте по п'ятах? Га? Мовчите!?

— Петрунню! Набрав би-с ко води трохи в рот! Га? А по-друге! Куди мені з тобою змагатися? Якби мені твої роки!

— Так це правда чи не правда, що я вас питав?

Решта косарів прислухалися, що скаже найстарший серед них вуйко Іван. Він живе недалеко панського двору, то таки має ліпше знати.

— Правда! Правда! Він уже би це робив, але всі зараз на косінні, а решта коло церкви... Та не буде возити людей з других сіл...

— А що буде робити з полем?

— Чув-см, що поле дає на парцеляцію.

— А не чули, хто буде проводити парцеляцію?

— Слухай ти, шмаркачу! Ти чого до мене вчепився та й мордуеш мене? Що я тобі хвеська по селі?

— Таке вуйку, вусечку! Вибачайте, якщо я вас вразив своєю цікавістю. Та хочеться все знати, — поозирається Іван не збавляючи темпу “Швах, швах, швах!” — співала коса.

Вже п'ять років, як снятинський пан-дідич Степан Дутчак купив топорівський маєток у Пузинів. Що він планував, коли купував, один Бог знає. Але цей маєток не пішов йому на руку. — Ой, не пішов! — говорили між собою вуйко Антось і вуйко Федір. Вони вже на сінокіс не ходили, помагати коло церкви теж. Що то говорити? Своє вже відробили.

— Ми вже там, — показував старий Антось на небо, — однією ногою, а тут уже лише так, доживаємо. Не сьогодні-завтра та й наше скінчилося. Кахи-кахи!

— Що кажете? — вуйко Федір трохи недочував. — Та кажу, що ми вже більше там, ніж тут.

— Ага, ага, — правду кажете! Але ще трохи сходимося, говоримо, пльоткуємо...

— Ви знаєте, як на нас кажуть? Що ми пліткари.

— Га?

— Що ми пліткари!

— Та то таке, Антосю! Зубів немає, а цес, — вуйко Федір вивалив з рота язик, то меле, то петлює, як tots у млині. — Хи-хи-хи-хи, — засміявся беззубим ротом.

— Ну-ну! То чого не пішов йому цес маєток на руку?

Я як приїхав з Канади, то мені вповідали, що пан через рік, як купив цей маєток, привіз сюди своїх двох малих хлопців. Вони там у Снятині, розказували, втікали часто на Прут купатися. Но а Прут, то є Прут! Там бистрая вода. А тут є невеликий ставок. Є кілька човнів. Та й плавайте собі. Та де-е-е! Вони тайно від прислуги винесли з комори велике корито, в якому печуть для челядників хліб, і з ним на ставок. Поки в прислuzі

побачили, що хлопчаки щезли, давай їх шукати. Але хтось їх бачив, та й показав куди пішли. Ті бігом до ставка. Хлопці в кориті допливли до середини, радіючи від захоплення, але чи котрийсь не так повернувся, чи щось друге, корито перевернулось і на очах прислуги хлопці булькнули у воду.

З прислуги хтось кинувся на поміч, хлопців витягли на берег, ті трохи вернули водою і прийшли до тями. Пан-дідич любив бувати в маєтку у Топорівцях, особливо любив приїжджати зі своїми хлопцями. Але вповідали, що паня дуже не любила цього двору і чогось дуже хотіла його продати. А ще після того, що сталося з хлопцями...

— Та й що, через це пан продас маєток?

— Воно, Антосю, може, і не через це. Але того року, та ти, небораче, мав це чути.

— Та, бігме, Федоре, не чув, абим був такий здоров, — і вуйко Антось перехрестився. — Так що сталося того року?

— Того року у двір приїхала на відпочинок дочка пана Пракседа. Ну це по-панськи, а по-нашому Параска зі своїм кнезем. Вони тут їздили собі верхи на конях по наших дорогах, полях, а потім поїхали гуляти у ліс. Там їх застав проливний дощ. Молоді люди промокли до нитки. Молодому не пошкодило, а Пракседа дісталася двохстороннє запалення легень. Що лікарі не робили, але врятувати не вдалося. Перед самим весіллям — померла.

З того часу пані не давала спокою панові і наполягала двір у Топорівцях продати. Що пан і робить.

* * *

Великий рух був і біля церкви. Рік тому ввечері сильно гриміло і блискало. Знову ж таки розказують у народі, коли сильно гримить — значить, Святий Ілля на небі в той час возом везе калачі до господнього дому. У ту ніч

Святий Ілля возив калачі на небі вздовж і впоперек кілька разів, від чого сильно громіло і блискало. Чи від того, чи ні, чи паламар залишив на ніч у церкві незагашену свічку, але раптово зайнялася церква вогнем.

Черговий січовик на вищі зразу це замітив і вдарив на сполох. Почали збігатися січовики, жителі села з відрами. Січовики скоренько підкотили під церкву свою чотириколісну сикавку, збіглося майже все село з відрами. З усіх близьких криниць зробилися живі ланцюги. Одні викручували воду, інші передавали з рук у руки повні відра, останні заповняли бочки біля сикавки, окремі лляли у вогонь. Але це все було надаремно. Суха дерев'яна церква згоріла до тла. Не вберегли і дзвіницю.

Зразу вирішили будувати нову церкву. Патрон церкви – пан Дутчак маючи намір іти з села, вже не дуже цим переймався. Громадська рада задумала будувати церкву на тому самому місці, але меншу за розмірами. За цю справу взялися січовики на чолі зі своїм кошовим Григорієм Василем.

Храмове свято у топорівській церкві на Першу Пречисту Діву Марію, тобто на Успення. До цього дня і запланували завершити будівництво нової церкви. Храмову відправу провести уже в новій церкві. Такий задум був зухвалий. Але всі прагнули до цього. Тому – одні працювали в полі, інші – впорядковували церкву.

* * *

Перед Другою пречистою, Різдвом Богоматері, Іван Семанюк переїхав на постійне проживання до Снятиня. З перших днів почав готувати документи на відкриття своєї адвокатської контори. З перших же днів став цікавитися роботою товариства "Боян", а правильніше сказати, любив дивитися, як проводить свої проби хор. Але його найдужче цікавив не хор, а одна учасниця цього хору.

Сидячи на лавці, переводив свій погляд по всіх учасниках хору жіночої статі. Як починав дивитися зліва направо, то перескакував поглядом з одного обличчя на друге, перескакував, перескакував: стоп! Дивився на одне приємне для нього обличчя, дивився, вивчав, потім далі перескакував аж до краю. Потім знову справа наліво. Перескакував, перескакував: стоп! І так по кілька разів. Ale те обличчя, на якому часто зупиняв свій погляд, не камінь. В того обличчя була жива душа, було серце. Воно ловило на собі ті погляди вже знаного на все місто нового прибулого адвоката. Місто! Гм!... Місто? Хіба це місто? Так собі, містечко. Якщо зранку на крайній вулиці щось станеться, до обіда вже все містечко те обговорює.

А зрештою, хіба хтось вважає на те, що тут хтось слідкує за цим, обговорює за плечима, шушкується по кутках... Та де! Виходять хористи з проби додому, виходить і пан адвокат, наздоганяє приємну йому панну, вона з усіх христок наймолодша, найкраще співає, бо дуже відкриває рот і тужиться, найкрасивіша, наймиліша, найприємніша, най....., най.....

- Вас можна провести? Вас можна взяти за руку?
- О Боже! Яке тепло пішло по тілу від тієї маленької долоньки, як присмно на душі! Блаженство та й годі...
- Як Вас звати?
- Наталя! — Господи який присмний голосок.
- Мене звуть Іваном Семанюком!
- Дуже присмно...
- Як Ваше назвисько? — Карп'юк...

І пішло, і поїхало. Як той камінчик з високої гори. Падає, падає один на одного, той — іншого... Дивись, цілий потік котиться. I попробуй зупинити. Ага... попробуй!

* * *

Наталя Карп'юк мешкала на Вірменській вулиці. Назву дістала від того, що тут був вірменський костел.

Вулиця майже в центрі відгалужувалась від цісарського гостинця на південний захід і йшла паралельно до гостинця спочатку на захід, а потім повільно повертала на північ і далеко за містом зливалася з дорогою, яка тягнулася з Косова на Городенку, пересікаючи цісарський гостинець і утворюючи перехресток.

На заході міста, під горбом, майже на березі Пруту розкинулось село Микулинці. Звідки пролягало дві дороги на Снятин. Одна із доріг була ніби границею міста з північного заходу й виходила на цісарський гостинець біля шпиталю.

При в'їзді у місто з Микулинців можно було повернути на Вірменську вулицю. Ох, ця дорога з Микулинець, яка вона прикра! Все під гору й під гору...

Німці з Августдорфа на той час вже добре розгаздувалися. Вони возили всілякі вантажі із станції чи гравій з Пруту, а нижче ратуші – ще один прикрій горб! Без міцних коней не впораєшся. Тож спроваджували аж із Німеччини макленбургських коней. Ох, це були коні! Не один газда з навколоишніх сіл – та й із Буковини приїжджали, приходили, щоб подивитися на них.

– Мой, та це коні, як печі, а ноги! Ви, панове, подивітесь на ноги, таке в них копита втрое більші, ніж у наших! Мой! О це коні! – захоплювалися всі.

Ще більше захоплювалися, коли німці впрягали цих коней у гарби.

– Мой! Дивіться! Таке вони тягнуть у горб ці гарби з грузом гей би якісь тачки, та ще й порожні! Вони мають велику силу, – кивали головами ґазди...

Йдучи поруч із Наталією Вірменською вулицею все це й пригадував собі Іван Семанюк, який бачив кілька днів тому, як німці возять кіньми toti вантажі. Молоді люди зупинилися аж біля дому Карп'юків.

Василь Карп'юк, батько Наталії, народився в Тучапах. З дитинства добре вчився, закінчив німецьку гімназію у

Чернівцях, дістав направлення до Снятинського повітового суду — секретарем. Тут знайшов свою суджену — дочку осівшого тут татарина Мустафи Алі Бей Мурзи. Робота в суді була поплатною і в скорім часі сім'я Карп'юків придбала на Вірменській вулиці два будинки. Навпроти садиби Карп'юків красувалася хата жида Сандека. Вона вирізнялася тим, що на брамі були вироблені оригінальні фігури. Трохи далі, в тому самому ряді, побудував добротну оселю пан-дідич Василь Дутчак, рідний брат Степана Дутчака. Побудував для своєї доньки, яка вийшла заміж за відомого на той час адвоката Беньковського. Рядом з ними жив сам дідич. Він був дуже прогресивним чоловіком і очолював у Снятині "Руську Міщанську Читальню". Коли снятинські жиди запитували, які в нього статки, він весело відповідав: "Стане, щоб закупити всі Чернівці і вас разом з ними!"

За Дутчаком жив відомий повітовий лікар Карло Вернер. Далі йшла польська бурса, за нею — висотний будинок повітової ради.

Навпроти бурси й повітової ради жила у свій час Модеста Загурська. В 1888 році вона все своє майно заповіла Філіціанському монастирю. Сюди приїхали сестри-філіціанки, побудували польську захоронку, невелику каплицю й кляштор. В ньому молодих дівчат вчили світським манерам. Сестри-філіціянки також утримували худобу, коней, доглядали сад. Мали своє поле. Їхнє господарство тягнулося від Вірменської вулиці аж до провалля.

* * *

 аближалась соті роковини від дня народження Тараса Шевченка. Чи ювілей Кобзаря, чи якісь інші чинники, впливали на уми галичан, але все частіше й частіше в їх лексиконі почали звучати теплі слова: Україна,

українці... Це наочно доказало Руське Педагогічне Товариство, перейменувавшись у 1912 році в Українське Педагогічне Товариство.

Цьому послідував і Кирило Трильовський, заснувавши у грудні 1912 року централю у Львові й перейменувавши Головний Січовий Комітет, що діяв із 1908 року, в Український Січовий Союз.

Добившись цього, доктор Трильовський пішов далі. Він з усіх сил прагнув втілити в життя ідею тогочасної молоді — створити стрілецьке товариство.

Найперше, добре ознайомився з архівними матеріалами часів народної революції — так званої "Весни народів". Коли з легкої руки цісаря створювалися селянські загони ополченців, на боротьбу проти угорських повстанців. Тоді з ініціативи Головної Руської Ради почалось формування першого в Галичині русинського військового підрозділу — Русинського батальйону гірських стрільців. Вже тоді дехто в Раді розглядав це як зародок національної армії. Навіть було прийнято рішення про народний однострій.

І тепер доктор Кирило Трильовський вирішив відновити цей рух. Він вважав, що настав той час, коли можно створити таку ж військову організацію, яка в майбутньому стала б збройними силами України.

Підготувавши від імені Українського Січового Союзу засновуючі документи, але вже з новою назвою — Українські Січові Стрільці — Трильовський подає їх на затвердження.

Проте намісник Галичини граф Бобринський і чути про таке не хотів. Тоді Трильовський вдруге, піднімає наболіле питання у Міністерстві внутрішніх справ і генеральному штабі. Проте й на цей раз за порадою намісника Галичини Міністерство відхилило просьбу. Але Трильовський не був би Трильовським, якби не добивався свого. Він перекладає на українську мову

статут польського "Стжельца", що діяв під командою Юзефа Пілсудського, втретє подає засновуючі документи із перекладеним статутом. Намісникові вже не було куди діватися і він таки затвердив статут військового товариства "Українські Січові Стрільці".

Перші збори цього товариства відбулися у Львові 18 березня 1913 року. Це була велика перемога не тільки доктора Трильовського, але й усіх тодішніх прогресивно-демократичних сил Галичини.

* * *

Наталія Карп'юк була найстаршою у сім'ї. Мала ще дві сестри й чотирьох братів. Найстарший – Володимир – навчався у Віденській політехніці на математичному факультеті, молодший від нього – Улян – у Віденському університеті на правничих студіях. Лонгин кінчав Коломийську гімназію, а наймолодший з братів – Славко – вчився в другому класі гімназії. Сестра – Ольга вчилася у Чернівецькому вчителському семінарі. Марія здобувала освіту приватно – вдома.

Сама Наталія, закінчивши міську школу, продовжила навчання в інституті Василіянок міста Станиславова. Перервала навчання через хворобу батька.

Після смерті батька продовжила навчання у Львівському інституті Василіянок. Пізніше вчителювала у Микулинській сільській школі.

Відколи Іван Семанюк познайомився з Наталією, то так захопився нею, що навіть ходив у Микулинці до школи, щоб провести її додому. Одного разу дуже її здивував. Йдучи помало дотори в крутий горб, Іван витягнув з кишень складений учетверо папір, розгорнув і почав читати:

Горіла, як царівник над рікою.

Ой, чічко солоденька, забув би-х ті швидко,

Аби з моого подвір'ячка на твоє не видко,

**Бодай тото подвір'ячко вогнем ізгоріло,
Щоби мене, файнна любко, к тобі не кортіло.**

**Як калина, малиною крашена; брови шовкові, очі,
гей очі – чорні, як темінь, така глуша, такий туск коло тої
хати з тополями, бувало, як переходжу.**

“Ніхто не говорить таких слів. Та, зрештою, ніхто ніяких слів не говорив, – подумала Наталя, – ніби серйозно все робить: часто приходить до їхнього дому, проводжає з репетиції хору, почав її зустрічати в школі... Ось і сьогодні прийшов, ще й які речі говорить!” – Наталя, засоромившись, слухала далі:

**Струнка, бо ж струнка, а очі – та ж у них
переливаються усі світи для мене...**

**Така весела та пишна, та мила, як весна у маю, а ті
очі, як блискавиці, що протинають зразу ж...**

**Так до мене щось кличе, як туту спрагу до тої водиці,
що на горі з каменя на сонці перлами розливается.**

**Тужу жагуче, щоби сказати тобі найщиріші слова, які
маю сказати, але не зважуюсь з остраху, що їм не повіриш.**

**Називаю тебе грубими іменнями, бо скриваю своє
серце. Рву свій біль...**

А біль лишається вічно свіжим від твоїх очей...

А усміх твій блимає, як один великий сумнів..

**Тужу жагуче, щоби відійти від тебе, та знаю, що все
верну.**

“Невже це освідчення в любові, в коханні в такий спосіб, – вкотре подумала про себе Наталя. І тут же себе запитала: – Чи зможу я так? Чи зможу йому відповісти тим же?”

Коли прозвучало з його уст:

**– О мріє моя! Любове! Яка ти сильна! Даєш життя і
відбираєш...**

При цьому Семанюк склав папір учетверо, взяв Наталину руку, піdnіс до своїх уст, і поцілував, потім приклав до своїх грудей:

— Послухай, Наталіс, як б'ється мое серце, як воно тебе жадає, як воно хоче тебе голубити, як воно тебе любить... Моя ти кохана...

“Скільки сказано цими словами... Таке не продається і не купується”, — подумала Наталія.

На другий день різдвяних свят Іван Семанюк прийшов до Карп'юків. Мама Наталії, Михайлина, накрила стіл. Вона вже знала, що до її доњки сватається вельми поважний жених — письменник, адвокат, відомий громадсько-культурний діяч. Це її дуже тішило...

— От якби був живий Василь, то би тішився таким зятем, — вже не один раз подумала Михайлина. Василь Карп'юк, покійний чоловік Михайлини, працював секретарем у повітовому суді, але тяжко застудився й помер. Вдова залишилась із сімома дітьми.

Важко було. Але, Слава Богу, допомагає брат, що служить у горах священиком. Завдяки йому Наталія закінчила інститут Василіянок. Володимир зараз вчиться у Віденському політехнічному інституті на математичних студіях. Улян теж вчиться, у Відні — на правничих студіях, молодші діти вчаться в гімназії. Наталія вже на роботі.

“Життя сяк-так нормалізувалося, хоч і сутужно часом доводиться” — зітхнула Михайлина.

— Я прийшов сказати Вам, — Іван Семанюк відклав ложку й подивився спершу на Наталію, яка сіла за стіл поруч із ним, потім на її маму, — що прошу руки Вашої доњки. Я хочу одружитися.

У думках Михайлина була згідна — такий зять, такий зять... Але гнітило те, що він старший від неї на шістнадцять років. Чи це буде добре, що така різниця у віці? З іншого боку — Наталії вже двадцять два роки. Чого чекати?

— Ну що ж! Щасти Вам! — з полегкістю вимовила Михайлина, — давайте вип'ємо за це.

За столом сиділи Лонгин, Марія, або, як її всі називали, — Мануха і Славко. Вони мовчали із цікавістю роздивлялися гостя, чи то пак уже майбутнього Наталиного чоловіка. Вони ще ніколи не були свідками такої події.

— Я думаю, що Ви про нас уже все знаєте, — Михайлина від радості ніяк не могла перейти на "Ти". А хто Ваші родичі?

— Я родом із Кобак, що на Косівщині. Мій тато Юрій, служить у церкві дяком, мама Ганна, крутиться на господарці. Маю старшу сестру Олену. Мав ще молодшого брата Василя, але він молодим помер, — випалив Семанюк і замовк, дивлячись на майбутню тещу: чи ще будуть питання?

— Де Ви будете жити удах? У нашій хаті є багато місця, то можете жити і в нас, — майже ласково глянула на нього Михайлина.

— На перший раз, — відповів Семанюк, — будемо винаймати житло, а там буде видно, — не пристав на її пропозицію гість.

— У нас недалеко є ще один будинок. Ми його здаємо квартирантам. Якщо бажаєте, то можете там жити, чого винаймати? Платити лишні гроші...

Іван Семанюк задумався:

— Такий варіант може бути, але при одній умові, — подивився прямо в очі майбутній тещі. — Але при одній умові: про це ніхто не повинен знати, що ми живемо й нічого Вам не платимо. Інакше... Якщо дізнаються клієнти, що доктор Семанюк дармово живе в помешканні своїх родичів, то всіх їх повтрачаю...

— Про це ніхто не буде знати, — запевнила мама Наталії.

— А вони? — Семанюк показав на молодших.

— За них я гарантую. Це буде наша сімейна таємниця, — змовницьки відповіла Карп'ючка. — То коли думасте робити весілля?

— Спершу мушу поїхати додому в Кобаки, розказати все своїм родичам. А взагалі, відтягати не будемо, — повеселіло глипнув на Наталію.

— Давайте відразу після свят...

— У першу суботу? — Карп'ючка почала рахувати на пальцях.

— Це буде двадцять четвертого січня.

— Значить, двадцять четвертого.

— Хто буде весільними батьками?

— Батьком, напевно, буде, — втрутилася в бесіду Наталія, — Василь Стефаник.

— Може буде й Стефаник, але в нього дуже хвора жінка.

— Хтось з Ваших мав би бути за матку, — нагадала Карп'юкова й додала:

— Завтра треба віднести до пароха на заповіди. Це обов'язково. До весілля він повинен три рази заповісти про Ваше весілля. Інакше не дасть шлюб.

Потім ще обговорили про різні дрібниці, пов'язані з весіллям. Власне, так виглядало сватання Марка Черемшини до Наталії Карп'юк...

* * *

Коли Наталія вийшла надвір за Семанюком, той взяв її обидві руки у свої:

— Наталіє! Чи обов'язково нести до пароха на заповіді? Ну як мені, члену радикальної партії, яка виховує наших селян в демократичнім, поступовим і протиклерикальному дусі, йти до священика?

Наталія на те засміялася:

— Іване! Інакше ніхто нам не дасть шлюб! А ти думаєш що Франко, Трильовський, Стефаник не брали шлюб у церкві? А ти, коли вступав у партію, то не знав, що будеш женитися? Зрештою, чому твоя партія про це не подумала? Най би приймали у партію лише жонатих.

— Наталія знову щиро розсміялася, дивлячись на Семанюка. — А, зрештою, — грайливо хитнула головою, — женись із своєю партією...

— Наталіє! — скривившись, мовив Семанюк, — ти і є та партія, яку вибрали. — Але як це, як це іти до священника? — бідкався.

— Дуже просто! — усміхнулась знову Наталія, бачачи безпорадність Івана. — Немає нічого страшного, — заспокоювала, — всі через це перейшли і ти перейдеш. Так що завтра надвечір приходи й понесемо на заповіди.

— Наталю! — благально спинив її Семанюк, — Ти розказувала, що в Тебе вуйко десь служить у горах священиком, може би він дав нам шлюб? Га? Так собі, потихенько.

— Іване! Іваночку, я не хочу віддаватись потихо. Я хочу вийти заміж так, як усі дівчата виходять. Ну що ми — якісь ненормальні?

— Наталю! Наталю! — відихнув спересердя із себе Семанюк, — виходить, що одружитися не так просто... Це проблема...

— Нічого, нічого! — заспокоювала Наталія, — на завтра повтори катехизмові засади.

— Що? Що?

— Ще раз нагадую! Повтори катехизмові засади!

— Ну, а то що, Наталіє, я йду на екзамен?

— Думаю, що ще гірше. Якщо у місті дізнаються, що адвокат щось не знав, то... Уявляєш? Вся клієнтура втече від тебе, — далі жартувала Наталія.

— Тъху! — сплюнув Семанюк. — Господи! — Відверни від мене цю чашу терпіння. Я би віддав свій тижневий заробіток, лиш би хтось відніс за мене цей хрест...

Наталія сміялася аж заходилася, примовляючи: “Іване! Іване! Ще світ такого не чув і не бачив...”

* * *

На другий вечір, коли прийшов до Карп'юків, Іван Семанюк відразу звернув увагу, на кошик, що стояв у сіннях. Власне, не так на кошик, як на велику чорну курку, що сиділа в ньому із зв'язаними лапам. Назустріч йому вийшла усміхнена Наталія.

— А це що таке? — кивнув Семанюк на курку.

— Як що? Курка! Зараз будеш нести до пароха!

— Ого! Ніколи цього не буде! — почевронівши, підвищив голос. Наталія аж розреготалася:

— А ти як думав? Ще беремо дві хлібини, цукор, ну й гроші треба мати. Хочеш мати жінку задурно?

— Хоч не женися!

— Хіба передумав?

— Та що ти, Наталю! — Семанюк взяв її руки у свої. — Як Ти могла таке подумати? Наталіє! Ти зрозумій: мене тут усі знають і...

— Іванку! — Наталія нахмурила брови й збиралася сказати щось гостре, але Семанюк не дав.

— Я згідний на все, я згідний на все, Наталю, — підняв догори руки. — Якось це перебуду.

Наталія усміхнулася.

З молодими пішла й Наталіна мама. Вона несла під пахвою курку. Іван Семанюк ніс перев'язані у хустці дві хлібини, а Наталія — цукор. Дорогою Іван пробував жартувати до майбутньої тещі.

— А чого курка чорна?

— Бо парохи дуже люблять чорних курей, — усміхнулася Карп'юкова.

Старенький парох отець Филимон вийшов у сіни на стук у двері і запросив їх до покою. Правда, на радість Семанюка прислуга забрала в них курку, хліб і цукор. У покоях — гості сіли на бомбетель, навпроти, у фотелі вмостиився отець Филимон.

— Отче, — розпочала бесіду Михайлина, — я

прийшла з дітьми, — й кивнула на молодих, — бо вони хочуть обвінчатися...

Отець Филимон Огоновський якусь хвильку по старечому кліпав, щось язиком вишпортував з межі кількох ще уцілілих зубів, а потім, змірявши пильно Семанюка, запитав шепеляво:

— Ви вже другий раз? — бачачи, що це вже не дуже молодий кнізь по віку.

— Ні, ні! — перебила Михайлина, — кавалер! Семанюк почервонів.

— Я ще таким старшим кавалерам не давав шлюбу, — Семанюк знову почервонів. — Мені здається, я вже вас десь бачив, — плямкнув губами отець, і раптом вдарив долоньками об сухі коліна. — Ага! Ви недавно прийшли до Снятина адвокатом?

— Так! — полегшено зітхнув Семанюк.

— Щось Ви довго, пане, вибирали собі пару.

Іван мовчав, але подумки зле сварився: "Я, видай, зараз як щось скажу цьому попові, то він ся переверне з цього фотелю догори ногами".

— Я щось не бачив Вас у церкві? — продовжував своєї отець Филимон. Тут уже Семанюк не стримався:

— Як, Ви панотче, можете все бачити, якщо набрали церков, як віл на роги, та й не можете дати собі ради? Понаїбрали на допомогу приват-сотрудників і хочете все знати і бачити, що робиться у церквах! — Іван дав здачу отцю, і то добре старенького вколов, бо дійсно снятинська парохія мала чотири церкви.

Отець Филимон ці гострі слова пропустив ніби мимо вух.

— Ну добре, — а розкажіть мені, паничу, Отче Наш?

— Отче наш, — упевнено почав Семанюк, — іже єси на небесах, да святиться ім'я Твоє, да прийдет царствіє твое, да будет воля твоя, яко на небесі і на Землі. Хліб наш насущний даждь нам днесь і остави нам

долги наші, яко же і ми оставляєм довжникам нашим, і не введи нас во іскущеніє, но ізбави нас от лукавого... Амінь!

— А ти, дочко, знаєш?

— Знаю, — кивнула Наталя, переживаючи за Івана: навіщо він зачепив отця?

— Тоді, що ти знаєш про шість правд віри?

Переживала і Карп'юкова. Вона отця Филимона добре знала. В Снятині всі знали, що принести на заповіди — це було проблемою не для одного подружжя. Михайлина нагадала, як зі своїм Василем несли на заповіди ще до покійного отця Еміліана Ганкевича. То Василь нераз згадував, що на іспитах у гімназії так не переживав, як тоді.

— Перша: — почала спокійно Наталя, — Бог є один, що все створив і всім управляє. Друга: Бог є справедливий суддя, що за добре нагороджує, а за зло карає. Третя: Є три особи Божі: Бог отець, Бог син і Бог Дух святий. Четверта: Син Божий стався чоловіком і вмер на хресті для нашого спасення. П"ята...

— Добре! Добре! — перебив отець Филимон. — А Ви, паничу, знаєте Божі заповіді?

— Перша: Не знай інших Богів, крім Мене. — Друга: Не взвивай марно імені Господа Бога твоего. — Третя: Пам'ятай день святий святкувати. — Четверта: Шануй вітця твоого і матір твою, то добре тобі буде й довго будеш жити на землі.

— Досить! Це похвально! — дещо трохи веселіше перебив отець. — А скажи но мені дочко, які ти знаєш церковні заповіді?

Наталя, мов на уроці, впевнено переповіла всі заповіді.

Але отцю не було спину:

— Святі тайни? —тицьнув пальцем на Семанюка:

— Хрещення, Миропомазання, Євхаристія, Сповідь, Оливопомазання, Священство і Супружество, — вже опанувавши себе, відповів Іван.

— Чесноти? — отець кивнув Наталії.

Так він ще довго інспектував Семанюка й Наталю. Й завжди після чергового запитання з якоюсь затаєною надією чекав, що хтось із них наплутає або й зовсім не відповість. Та раптом його суvore лице подобрішало, навіть засяяло якимось внутрішнім теплом.

— Досить! — підняв вгору руку отець Огоновський. — Ви достійні йти під вінець Господній. Коли весілля? — повернув голову до Михайлини Карп'юкової. Та скхопилася на ноги:

— Двадцять четвертого січня, в першу суботу по різдвяних святах.

— Так, так! — кивнув головою отець, — в четвер, що перед весільною суботою, приходіть вранці до церкви на Службу Божу за здоров'я молодих. Перед службою — сповідь, потім причащення. Кнезиви треба принести довідку від пароха з Кобак, що він нікого не звів і ні з ким не був у шлюбі. Все!

— Отче! — спохватився Семанюк, — я хотів би взяти шлюб у Михайлівській церкві.

— Добре!...

* * *

У неділю після обіду Іван Семанюк разом з Наталією пішов до Міщанської читальні на кательонову забаву. Міські хлопці наймили музикантів і забава почалася. Кожний парубок перший танець танцює зі своєю дівчиною. За це вона чіпляє йому гарну паперову або з кольорових стрічок квітку. Бувало, що чіпляє одну квітку, або ще до квітки пришиплювала кілька вузеньких різникольорових стрічок. Довжина стрічок була різною: до пояса, нижче, або до колін. Ця квітка називалася — кательон. Тому й забава називалася кательонова.

Якщо хлопець танцює з дівчиною й вона йому почепила кательон, це означало, що вони обое дружать, люблять одне одного.

Бувало у Снятині на кательоновій забаві ще й таке. Музикант після чергового танцю оголошує шабаш для такого і такого-то хлопця чи котроїсь дівчини. За це треба було платити окремо. Як правило, шабаш виконувався під вальс. Танцювала лише та пара, для якої оголошений шабаш. Інші відпочивали й дивилися.

Пізно ввечері, коли закінчувалася забава, старший музикант обов'язково оголошував: "Виконується останній танець!" Тоді хтось із парубків, закінчивши танець, вручав дівчині букет квітів. Це означало, що в них уже скоро буде весілля.

Іван, як лише заграла музика, вклонився Наталії й попросив потанцювати з ним. Наталія аж зарум'янилася. Непомітно для стороннього ока звідкись дістала кательон і причепила до Семанюкових грудей і пішли кружляти по залу. Всі заворожено дивилися на Наталію, яка ніби розквітла квітка, усміхалася від щастя, яке їй випало. Хто б міг подумати? Багатодітна сім'я, діти напівсироти, вона сільська вчителька – і її сподобав собі громадсько-культурний діяч, письменник, відомий доктор права.

У місті лише про це й говорили. Ніхто не говорив, що Семанюк відомий чоловік, перший у Снятині українець-адвокат, лише говорили, як про жениха Наталії.

А молоді крутилися в танці. Ще ніхто не знав, що вже відбулися зговорини. Коли закінчився танець старший музикант оголосив:

— Об'являється шабаш для пана адвоката Івана Семанюка та Наталії Карп'юк! В залі аж загули: весілля, весілля буде!

Заграв вальс. Семанюк підійшов до Наталії, яка просто сяяла від щастя, вклонився, взяв своєю лівою рукою її праву, поклав праву руку її на плече, й знову повів дівчину колами. Вона танцювала легко. Та й він прекрасно володів собою. Тож знову молодь захоплено стежила за парою закоханих.

Через кілька танців старший музикант знову оголосив:

— Об'являється вдруге шабаш для пана адвоката Івана Семанюка і Наталії Карп'юк! Так, помилки не було — йшло до весілля. Два шабаші на одній забаві у Снятині — рідкість.

Через якийсь час старший музикант об'явив:

— Об'являється останній танець!

Всі пішли танцювати. А коли танець скінчився, Іван Семанюк підніс Наталії гарний букет квітів. Всі привітали молодих гучними оплесками.

По дорозі додому обоє мовчали, лише стискали одне одному руки, виражаючи в такий спосіб свою повагу й любов. Іванові подобалась Наталія, але це, як він розумів, вже не ті почуття, які в нього були в юначому та студенському віці. Він усім серцем кохав одну студентку. Ale сталося так, що вони розійшлися. Тоді жило в грудях велике натхнення, що виразилося у його літературній творчості. Душа аж виспівувала. Ледве встигав те все викладати на папір. Ale минуло кохання, минула й творчість. За всі роки після університету він не знайшов такої, щоб збудоражила його душу. А літа збігали, зозуленька собі кувала, та й накувала, Слава Богу, тридцять вісім років. “Це що — жарти? — подумав Семанюк й усміхнувся в темноті сам до себе, — ще й до всього почав лисіти...”

Це просто щастя, що йому тут, у Снятині, приглянулася ця чорнявка. Трохи полюбив і рішився. Пора завести сім'ю і жити, як усі люди. Правда, родичі не дуже радо сприйняли його наміри. Тато, коли дізнався, що невістка на шістнадцять років молодша, лише дорікнув: “Що? Старого вовка закортіло молоде ярче?” Трохи це впекло Івана. Ale якщо розібрatisя, — думав нераз Іван, — то куди діватися старому парубкові? Чи, може пошукати пару серед старших дівчат?

"Воно таке, — розмірковував Семанюк далі, — важко вгадати старому парубкові, чи краще зійтися із старою дівою, чи молодою дівчиною"

Наталія ж вважала себе щасливою. Але в душі не могла зрозуміти, чи це сон, чи це наяву? Чи зможе відповісти на його почуття тим же? Це її бентежило...

У Снятині віддавно було заведено, що на старий Новий рік після обіду у Міщанській читальні святкували маланкову забаву. Сходилися не тільки дівчата й хлопці, але й молоді газди та газдині. Не цуралися і старші. Учасники дійства приходили переодягнені під маланкових геройв. Можна було приходити просто так, по-святковому. Забавлялися до смерку.

Іван Семанюк з Наталією домовилися зустрітися у читальні. Під обід Іван, гарно одівши, прийшов до читальні. Якраз почали сходитися молоді міщани. Музиканти настроювали свої інструменти. Семанюк вирішив прийти скоріше і зустріти її у дверях. Тому сів на лаву оберненим до дверей, щоб бачити, коли прийде його любима. Але Наталії не було. Вже людей набилося повний зал, музиканти почали грати перший танець, а її все не було. Він почав хвилюватися, як би чого не сталося.

Серед танцюючих побачив перебраних: Маланку, цигана, циганку, медведя, було кілька зайців. Усе це виглядало непогано. Йому сподобалась така забава:

— "Місто є місто", — подумав Семанюк, але тут же спохмурнів: де ж це Наталія? І знову подивився на двері. Проте його увагу привернула циганка, яка гарно танцювала, а в перерві між танцями ходила помежи гостей з картами. Підходила і до Семанюка поворожити, але він відмовився.

"Ну де ж це Наталія? — все більше нервував Семанюк. — Як це так? Тож вони домовились!"

Ще трохи нетерпляче посидівши, вирішив піти до Карп'юків. Та як лише рушив до виходу, як перед ним

знову стала циганка. Раптом вона зняла маску. Яке було його здивування, коли побачив, що це — Наталія. Танцюючі, що спостерігали за цією сценкою почали сміятися, аплодуючи обом. Іван почервонів, потім сам почав сміятися і на радощах пригорнув Наталію, а потім закружляв із нею в танці...

Наближалася весільна субота. Черемшина все думав: "Ось так! З Божою поміччю стану, нарешті, газдою!" Трохи йому шкребло на душі, що з його рідних нікого не буде на весіллю. — Тато захворів, а без нього ніхто не хотів їхати з Кобак до Снятина.

Із Відня приїхали брати Наталії: Володимир і Лонгин. З самого ранку почали одягати молоду. Невдовзі прибув Марко Черемшина. Пізніше приїхав із Русова весільний батько — Василь Стефаник.

Йому власне було не до весілля. Останнім часом Ользі погіршало і вона злягла. Стефаник навіть хотів відмовити Івану Семанюку у весільному батьківстві, та й взагалі не збирався приїжджати. Але Ольга наполягла.

Марко Черемшина кілька разів відвідував їхню оселю з часу його переїзду у Снятие. Він дуже сподобався їй: красивий, розумний, начитаний. З ним було легко спілкуватися.

Якось до рук Ольги потрапила книжка російського прозаїка і драматурга Л.Андреєва. Вона відразу прочитала її. Ольга так захопилася тими драмами, що одну із них — "Чорні маски" — навіть переклада на українську мову. В долях героїв вона побачила свою долю і коли про це сказала Стефаникові, то він не відреагував. А коли гостював у них Марко Черемшина, вона була вражена його вмінням вислухати співрозмовника. Тому й відкрила свою душу, розповіла про своє захоплення драмою "Чорні маски" Л.Андреєва. Їй здалося, що Черемшина зrozумів її.

І коли пішла мова про Маркове весілля:

— Я, Ольго, напевно, відмовлюся не тільки бути весільним батьком в Івана Семанюка, а взагалі не піду до нього на весілля. Ти, я бачу, серйозно хвора, як мені йти в такий час на весілля та ще й без тебе? — майже видавив із себе Стефаник, сівши на край ліжка біля неї.

— Василю, — тихо мовила Ольга, — Василю, про що ти говориш? Мені вже однаково, ти не поможеш тим, що не підеш на це весілля, але зрозумій: Марко був на нашому весіллі. Він у Снятині ще нікого добре не знає. Як йому буде там одному!

— Ольго! — перебив Стефаник, — а що люди скажуть в селі? Жінка хвора, а чоловік пішов на гульки?

— Василю! Я Господом Богом прошу тебе, — Ольга повернула голову до образа Ісуса Христа на стіні й перехрестилася. — Якщо ти не підеш на це весілля, то зробиш мені велику приkrість і будеш мати гріх. Прошу тебе, перехрестися перед образом, що підеш до Марка на весілля й будеш себе вести, гей би в нас все було нормальним.

— До чого ти мене спонукаєш, Ольго?

— Василю, перехрестися, я тебе прошу, — насилу говорила збуджена Ольга. Стефаник підвівся і перехрестився...

Василь Стефаник приїхав на весілля перед обідом і застав майже всіх запрошених гостей. Біля воріт уже стояв гарно прибраний квітками фіакр. А коні... Коні були з дзвінками, убрані теж квітами. Наташині сестри попрацювали на славу. Під хатою чекав молодий з букетом на грудях і жваво про щось розмовляв з музикантами.

Нарешті на порозі хати з'явилася молода, у білому платті аж донизу, на голові весільний вінок і довгий вельон, який у руках тримали брати Володимир і Лонгин, аби він не тягнувся по снігу. До молодої зразу підійшов з букетом квітів молодий і взяв її попід руку. Молоді

вирушили до воріт. Ззаду Карп'юкова кропила свяченою водою і посыпала житом, пшеницею, шепочучи: "На щастя, на здоров'я і многая, многая літа!"...

Молоді сіли у фіакр і помаленьку поїхали по вулиці до Михайлівської церкви. Рідні, сусіди і близькі йшли за саньми пішки, бо до церкви було недалеко. Ні дружбів, ні дружок не було. Цю роль виконували сестри і брати Наталії.

Коли прийшлося у церкві тримати над головами молодих весільні корони, то одну тримав Володимир, другу Лонгин – віденські студенти.

Вже як після вінчання верталися додому, то всі весільні гості цілу дорогу кричали із захопленням: "Гой! Гой! Гой! Гой!", що свідчило всім, що молоді повінчалися.

А як показався весільний кортеж від дому Карп'юків, – то зразу заграли музиканти, сповіщаючи далеко своєю грою, що з Божої ласки молоді взяли шлюб, що з Божої ласки створилася ще одна сім'я.

Перед воротами молоді зійшли з фіакра, підійшли гості і всі вишли до отчого порогу, де на них за порогом чекали мама Наталії та її брат Степан, який служив у горах священиком. Тепер він був Наталії за покійного тата. Молоді тричі вклонилися їм до пояса. При кожному поклоні батьки то одному, то другому клали на голову калачі, в такий спосіб благословляючи супружну пару.

Після цього молодим подали по келишку вина. Вони надпилили вино, а решту вилляли через плече позад себе. В руки молодим дали калачі, ті пішли з ними в хату і сіли за весільним столом. За ними ввійшли весільні гості і теж розсілися за столи. Котрі гості припізнилися, було чути в хату, як їх музиканти зустрічали весільним маршем. Гості йшли, хто з хлібом, хто з калачами і з сіллю. На столах виднілися: холодець, нарізані на тарілках: ковбаса, буджені шинка і солонина, а також горілка та пиво в оригінальних пляшках, які випускали гуральня і броварня пана Йосипа Теодоровича.

Потім подали гарячі страви: снятинську начінку, голубці, борщ з вушками. Під кінець подали: макарон, порізаний медівник, тістечка, і компот...

Після весільного обіду молодий і молода встали з-за столу, їм подали тарілку з келишками вина і вони примовляючи: "Просив молодий і молода на келишок вина" почали підходити по черзі до гостей, щоб їх частвували. Позаду йшов брат Наталії — Володимир і все доливав вино у келишки. Хто частвував грішми, то клав їх на тарілку, хто частвував дарами — хустки, відрізи — то клали молодій на шию. Після частвування знову всі розсілися за столи.

Згодом Василь Стефаник, як весільний батько, мав би це все весільне товариство розвеселювати. Але йому на душі було не до цього. Він випив кілька келишків горілки, думав, що спиртне заглушить його душевний біль, в інших випадках від випитого ледве ворушив би язиком, а тут горілка не брала його.

— Але, але..., — думав Стефаник, — дав слово Ользі тай усе... Згадавши про це, взяв у сінях заготовлений з цієї нагоди довгий грубий прут і прив'язав до нього за один кінець хустку. В цей час наймолодший брат Наталії — Славко підніс молодим воду у решеті, як тоді казали на Снятинщині. Насередині решета була тарілка, а в ній вверх дном кварта наповнена водою. Кварту треба було так взяти, щоб не розілляти воду. За цю справу взялася молода. Вона знала, як це треба робити. За таку послугу Марко Черемшина дав Славкові п'ять корон.

Стефаник вдихнув у себе повітря, увійшов у хату і почав "Нехай пані молода бере в руку хустку!" При цьому, тримаючи прут у руках так, щоб хустка через стіл звисала невисоко над молодою.

Молода підняла руку, щоб ухопити за кінець хустки, але кінець все піднімається. Батько не дає це зробити, весь час то опускаючи хустку, то піднімаючи, викликаючи

сміх у гостей, що молода така незграбна, що не може вхопити кінець хустки. Це продовжувалося деякий час.

— Ну що це за молода, коли не може впіймати за кінець? А ще збирається газдувати, — промовляє під загальний сміх гостей батько.

У черговий раз Стефаник дав можливість молодій впіймати за кінець хустки.

— О-о-о! Ця молода дуже хитра, дивіться, як вона вміє добре ловити за кінець... Тримайся, Іване! — знову під загальний сміх сказав батько.

Потім батько вивів з-за столу молоду. За неї тримається молодий, потім рідні, всі гості. Батько прутом і хусткою, яку за кінець тримає молода, під весільну музику виходить надвір, і так всі гусачком танцюють. Потім вийшли на дорогу, батько попереду, за ним молода, молодий, усі гості. Всі, танцюючи, йдуть по вулиці. Батько повертає на подвір'я сусідів, усі гості за ним. Батько обходить навколо будинок, усі гості за ним. У такий спосіб усі ті, що не були на весіллі, мають бачити всіх весільних гостей. Крім того, молодий і молода несуть на своїх шиях дари. Всі мають бачити почастовані дари молодим.

Гості, тримаючись за руки, розтягнулись на кілька десятків метрів. За ними грають музиканти. Перший раз Стефаник повів у західний бік вулиці, на перехрестку повів усіх на подвір'я Іллі Славніцького. Обійшовши довкола будинок, повів у бік шпиталю, не дійшовши, повернув у вуличку направо і обійшли довкола хату адвоката Войновича. Потім обійшли навколо Реальної школи. За нею обійшли будинок Різенберга. Пройшли попри новозбудовану Троїцьку церкву. Не доходячи до перехрестку, повернули на подвір'я повітової ради, обійшли довкола споруди і вийшли на Вірменську вулицю в бік Карп'юків. Повернули ще на подвір'я повітового доктора Карла Вернера, Василя Дутчака, Беньковських, Сандека і зайшли на весільне подвір'я.

Гості, змучившись таким веселим і довгим танцем, не те що сідали знову за столи, а просто падали. Василь Стефаник підійшов до Семанюка:

— Іване! Я що міг, те зробив. Далі без мене. Я думаю, мене вже не конче. Ти знаєш мою ситуацію. Вибачай, що так склалося. Я іду додому. Ти знаєш там... Ольга... Єдине, що тобі можу підказати, коли будуть завивати молоду, вона має сидіти в тебе на колінах, а ти на подушці. Коли будуть вставати, вставай разом із подушкою. Якщо забудешся, на подушку наллють води і скажуть, що ти помочився. Будь здоров і щастя Вам... — при цьому пішов на дорогу, де на нього чекали сани.

Стефаник добре закутався, бо звіявся зустрічний північно-західний пекучий холодний вітер зі снігом і бив йому прямо в обличчя.

— Господи! — подумав, — так колись звертався мій тесть отець Кирило Гаморак, сидівши біля своїх мертвих синів, — за що така кара? Лікар на днях твердо йому сказав: "Вашій жінці, пане Стефаник, залишилися лічені дні". І Стефаник у думках почав пригадувати:

— Дід Ольги, отець Семен, залишився вдівцем, батько — отець Кирило, вдівець, мій батько — вдівець, і я стану вдівцем. Що це? Збіг обставин? Чи це в усіх такий хрест?

Три хлопчики, як соколята, залишаються сиротами. Найстаршому Семенкові навіть немає десять років, а найменшенькому Юрчикові лише п'ятий рочок. Кілька днів тому була Олена Плещанова, сестра Ольги, і Ольга дуже просила її, щоб вона замінила її хлопцям матір. Олена при від'їзді сказала, що подумає. Добре, якщо дасть згоду. А якщо не дасть? — і Стефаник сціпив зуби, підставляючи обличчя холодному вітрові зі снігом...

Недавно був у покоях у дворі. Молода пані Теодоровичева жалілася на свою долю. Старший Теодорович, відколи побудував у Снятині гуральню,

броварню і дистилярню, додому майже не приходить, а як прийде, то такий став нервовий, такий прикрий, що хоч утікай з дому. А тут доводиться сваритися з покоївками, з кухарками...

— Боже, як я бідую, — бідкалася пані Теодоровичева, — як я мучуся на цьому світі. Чого в мене такий тяжкий хрест? — дивлячись очима повними сліз, та гість не міг нічого їй порадити.

Недавно був із управителем школи. Той теж нарікав на дітей, що не відвідують уроків, не вчаться. Він повинен про це все доповідати в окружну раду, але якщо доповість, то батьків поштрафують, а він цього не хоче.

— Пане посол, чого в мене такий тяжкий хрест?
Мені вже несила його нести.

В його герой новел теж у кожного тяжкий хрест. — Чи є такі люди, в котрих є легкий життєвий хрест? — не раз думав собі Стефаник і відповіді дати не міг...

Після від'їзду Стефаника весілля на Вірменській вулиці продовжувалось. Навпроти Карп'юків на вулиці зібрались кілька хлопців і дівчат. Семанюки запросили їх до хати. Розпочалися танці, а молоді зачинилися в одній з кімнат рахувати гроші.

Близько півночі гості почали розходитися. Тоді стали розбирати молоду. Молодий сів на подушку на крісло перед хати, молода сіла йому на коліна. Жінки почали співати:

Ой червоний бурячок,
А зелена гичка,
Вчора була дівчина
Сьогодні молодичка.

Вчора була дівчина
Межи дівчатами,
А сьогодні молодичка
Межи жіночками.

Вже з хлопцями
На розмову не підеш,
— Бо від мужа
Доганочку дістанеш.

Та й на пізні вечорниці
Не підеш,
Бо муж тебе запитає
Куди йдеш.

Та й відступила моя
Доня з порога —
Бувай, мамо,
Здорова!

Ця пісня ще була приурочена прощання молодої з дівоцтвом. Тому Наталія плакала. По її щоках текли слози. Коли вже молоді зав'язали голову хусткою по-молодицьки, Наталія встала з колін. Піднявся і Семанюк. Тут почувся сміх, Семанюк зразу нагадав слова Стефаника при від'їзді "Вставай разом з подушкою". Мокра подушка ходила по руках.

— Ого-о-о-о! Ого-о-о-о! Наш молодий налякався нашої молодички та й опісявся! — лунали й інші жарти, що викликали сміх. На цьому гості розійшлися.

На другий день були поправки. Зійшла сама родина, сусіди. Почала Карп'юкова, як мама, викупляти доньку у хрещених кумів. За народним повір'ям діти належать кумам, які їх маленькими тримали до Христу. Щоб діти належали родичам, треба було їх під час весілля викупити. Куми отримали весільні калачі. Мали би ще возити весільного батька на тачках по місті доти, поки він не дасть могорич. Але батька не було.

Під загальний сміх на порозі з'явилися молодий і молода. Як правило, перебиралися: на молоду чоловік високого росту, а на молодого — жінка низенького росту, що завжди викликало сміх. Особливо, коли молода попадалася вусата. Новоявлені молоді ходили помежи гостей і пригощали нарізаною сирою картоплею, морквою, столовим буряком. Усе це пересипалося поговірками, жартами, примовками, що визивало загальний сміх і веселість...

* * *

Зима тоді була, як говорили в селі, м'якою. Снігу майже не було. Не було і великих морозів. Про вітри і

хуртовини забули. Вдень світило сонце, але не гріло, радіти би їй, хоча більшість це і робили. Проте в одній хаті на краю села такій зимі ніхто не радів. Не тому, що хтось з хатніх був сердитий на неї. Ні! Того просто ніхто не замічав. Уся увага була прикута до ліжка, на якому прощається із життям молода жінка, маючи від роду сорок третій рік, молода мама, яка залишала сиротами трьох маленъких синочків, мілих як голуб'ята. Жінка залишала вдівцем молодого чоловіка.

Ольга Стефаник лежала із широко відкритими очима, при повній свідомості і лише водила очима то на Василя, то на дітей, то на стару Матіїху, яка допомагала їй по господарству. Дивилася і на Олену Плешканову, яка приїхала з дочкою Ольгою.

Малий Юрчик сидів у Стефаника на руках, обнявши його рученятами за шию, і дивився, як Семенко з одного боку сидів біля мами на ліжку і, плачуши, гладив її по руці, а з другого боку так само сидів Кирилко і так само гладив по другій руці. Хлопці плакали і просили:

— Мамко, не вмирайте... Мамко, будьте з нами...
Мамко, не лишайте нас... Від того дитячого плачу, що просять маму не вмирати, можна було тріснути з горя. Плакали в унісон: Стефаник, Олена Плешканова і Матіїха. В Ольги теж по лиці котилися одна за одною краплі сліз...

— Такий у неї хрест. О Господи. Так, так. — кожний думав про себе...

— Молода... лише жити... радіти життю... діточкам... — шепотіла ковтаючи слізами стара Матіїха.

Проте невидима могутня сила робила своє. Незважаючи на плач мілих голуб'ят, рідних і близьких, простягнула кістляву руку за душою ще живої молодої жінки. І раптом зіниці почали тускніти, тускніти, і життя в них погасло навічно... Діти востаннє скричали:

— Мамко-о-о-о!... Мамочко-о-о-о!... Ого! По всьому...

Матіїха підійшла і закрила повіки. Навічно закрила, виконавши Божу волю. Вона зразу поставила гріти воду, побігла по сусідах, по старших жінках. Ті прийшли, обмили тіло покійної, одягли в темне плаття, на голову пов'язали темно-червону квітчасту хустку. За останньою волею покійної перев'язали січовою лентою, на якій красувався напис "Січ" у Стецеві". Засвітили дві свічки...

У цей час у Русові і в Стецеві вдарили церковні дзвони, сповіщаючи всіх про відхід на той світ ще однієї душі.

На другий день приїхали возами зі Стецеви старші діти, яких учила в школі Ольга Стефаник, і привезли гірлянду із зеленого барвінку. Гірлянда була оповита синьо-жовтою стрічкою. Гірлянду поклали довкола тіла покійної. Зараз-таки прийшли школярі із сільської школи, яких уже тут учила покійна. Учні принесли кілька вінків із зеленого барвінку і кілька заквітчаних синьо-жовтими квітками вінків із гілок ялини.

На похорон приїхали: Ганна Даниловичева із Северином, Марія Гаморак із Хутора Березино, отець Василь Калитовський із Балинців, Євген Стрийський зі своїм сімейством із Заліщиків, Марко Черемшина із Наталією, багато людей зі Стецеви і навколоишніх сіл.

На похорон свого почесного члена січового товариства приїхали майже всі члени товариства "Січ" у Стецеві". Приїхав кошовий Іван Верига і вся січова старшина. Прибули майже всі члени січового товариства "Січ" у Русові". Всі січовики і січовички були перев'язані січовими лентами.

Похорон проводили: отець Ігнатій Щуровський із Русова, отець Модест Лукашевич зі Стецеви і отець Василь Калитовський. Коли виносили тіло покійної Ольги з хати, сурмачі заграли команду "Позір!" На подвір'ї стало тихо. Січовики, які до цього вишикувались у колону, підтягнулись. Вдарили два барабани дріб. Під звуки барабанного дробу, перші два січовики переступили поріг

і тричі опустили в руках додолу домовину з покійною, потім винесли на подвір'я і поставили на дві лавки. Отці робили заупокійну відправу. Стецівський церковний хор заспівав "Вічна пам'ять"... і тут почалося: втратила свідомість Олена Плещканова, потім Ганна Даниловичева, Марія Гаморак, Матіїха... Зробились великі плачі, крики... То на одну, то на другу бризкали водою...

Нарешті вирушили з подвір'я. На самому переді за церковними хрестами несли синьо-жовтий прапор, за ним хорунжі несли січові хоругви. Прапор і хоругви були пов'язані чорними стрічками. Несли їх приспущеними. За хоругвами йшли стецівський і русівський церковні хори, за ними священики. Домовину по черзі несли тільки січовики. По боках домовини на конях їхали кошові двох "Січей": Стецеви і Русова. За домовиною йшли рідні, близькі, сусіди. За ними в колоні йшли січовики. А ззаду море народу...

На цвинтарі, вже перед опусканням домовини, сільський дяк проголосив: "Із землі єси і в землю ідеси". Коли опускали домовину, січовики вистрілили кілька разів із моздірів. Барабанщики били барабанний дріб.

Василь Стефаник стояв над могилою, тримаючи на руках малого Юрчика. До нього осиротіло тулилися Семенко і Кирилко. Стефаник подякував і запросив усіх на поминки. Багато людей розійшлось, але й багато прибуло на сумний обід, де чекали вже на столах русівська начінка, голубці і борщ...

* * *

 нятина готувалася до святкування 100-літнього ювілею Тараса Шевченка. Навесні 1914 року зібралися — повітовий виділ "Просвіти" з участю голів сільських виділів товариств "Просвіта". На цьому зібрannі було обрано ювілейний комітет на чолі з Василем Стефаником —

послом до Австро-Угорського парламенту. До комітету ввійшли: Іван Сандуляк — посол до Галицького сойму, Марко Черемшина, Семен Зінкевич, Василь Равлюк та інші...

Ювілейний комітет постановив основні два питання:

— В кожному селі насипати могилу, присвячену 100-річчю уродин Тараса Шевченка.

— В кожному селі підготувати ювілейний концерт. На кожному концерті мав бути представник від повітового ювілейного комітету, який мав відібрати один-два найкращі номери художньої самодіяльності для виступу на повітовому святі. Повітове шевченківське свято запланували провести в неділю 10 травня.

* * *

Такого Львів ще не бачив. Львів, який був твердинею і опорою австрійських баронів і польської шляхти в Галичині. Ще в суботу почали прибувати тисячі січовиків і січовичок на величавий Шевченківський Здвиг — з нагоди 100-річчя з дня народження Тараса Григоровича Шевченка...

Напевно, не було такого січового товариства, звідки б не прибули до Львова на цей Здвиг делегації січовиків. В основному це були старшини товариств на чолі зі своїми кошовими.

Уперше разом із "Січами" виставлялися "Соколи" і "Пласти". Що характерно для цього свята, так це на майдані мали маширувати сотні Українських Січових Стрільців під командою кошового Романа Шашкевича, який за свої гроші закупив для своєї сотні стрілецькі однострої і кріси. Про це тільки й говорили на вулицях, на майдані. Говорили, що сокільську сотню мав провадити Сень Горук — уродженець Снятиня.

Напередодні у Спортивій Палаті відбувся святочний концерт, присвячений Шевченківському здвигові. З промовою виступив Батько Галицької "Січі", доктор

Кирило Трильовський, який між іншим сказав:

— Може вже й недалека хвиля, коли ми зможемо нашими шоломами зачерпнути води з Дніпра-Славутиці, води, змішаної з кров'ю наших ворогів!...

— Може вже й недалека та хвиля, коли прийдеться нам погостити багнети крісів наших до каміння на Тарасовій могилі!...

* * *

Того ж вечора у Львові пройшов рясний, теплий, літній дощ. Зранку засвітило сонце із чистого і синього неба. Де-не-де повівав охолоджений ранковий вітерець.

Майже на кожній вулиці біля майдану "Сокола-Батька" лунали звуки оркестрів і пісень. Від околиць Великого театру і Народного Дому, під загальні вигуки "Слава! Слава! Слава!", засипані квітами львів'ян, мазириували на майдан представники "Січі", "Сокола" і "Пласту".

Трохи пізніше вулицями Львова в напрямку майдану мазириували — новітнє українське військо — Українські Січові Стрільці!...

Коли січовики мазириували з топірцями у руках, то Українські Січові Стрільці несли на раменах бойові кріси. Народ торжествував і вигукував з нечуваним ентузіазмом "Слава! Слава! Слава українським крісам!"...

Сталося так, що в колоні опинилися недалеко один від одного кошові: топорівської "Січі" — Григорій Василик і стечівської "Січі" — Іван Верига:

— Пане Григорію! Чи Ви бачили щось подібне раніше?

— Що ви, пане Іване! — відізвався Григорій Василик з усмішкою на вустах, — ліпше запитайте щось про друге, це мовби якесь мариво. Я б ніколи собі таке не уявив, а якби приснилось, то назував би це якимось Божим чудом! Ви подивітесь, пане Іване, що твориться?

— Пане Григорію! Ви впізнаєте наш український народ?

— Та де! Сьогодні його ніби хто спустив з ланца.

— Це є чудо, це чудо із чудес, — вигукував на радощах у відповідь Іван Верига.

* * *

Якщо 1914 рік для Івана Семанюка склався, якнайкраще — створив нарешті сім'ю, оселився у Снятині, відкрив свою адвокатську контору, то у Василя Стефаника життя погіршилося із-за смерті дружини. Залишилися сиротами троє синів. Добре справи йшли і в Левка Бачинського, який осів у Станиславові.

Але найгірше склалася доля у Лесь Мартовича. Ще в липні 1902 року Лесь Мартович, маючи надію впорядкувати по-людськи своє життя, вступив до Віденського університету і готувався скласти другий заліковий іспит за університетський курс. Проте до цього не дійшло.

Аж 2 грудня 1905 року, перебуваючи в Орельці, Лесь Мартович усе-таки склав другий заліковий іспит за університетський курс.

У червні 1909 року склав третій і останній екзамен. На вимогу своїх товаришів довести свою справу до завершення, аж у 1914 році отримав учений ступінь доктора права. Лесь Мартович мав право відкрити свою адвокатську контору.

Але тяжка недуга щоденно давала про себе знати. Він безвіїздно жив у свого товариша Івана Кунціва на хуторі Улицько-Зарубанім. Йому було не до адвокатської контори. Лесь Мартович змінився у душі, втратив гумор, став мовчазним і тихим. Втратив зв'язок із своїми вірними побратимами, ні з ким не листувався.

— Лесю! — одного дня звернувся до нього Кунців,
— через кілька днів у Львові відбудеться спортивне свято

з участю "Січей", "Соколів" і "Пластів". Там буде багато наших знайомих, друзів. Від нас багато збираються їхати на це святкове дійство присвячене 100-річчю уродин Тараса Шевченка. Давай і ми поїдемо.

— Ого, — махнув Лесь рукою, — мені вже не до цього.

— Лесю! Ну що ти себе живцем закопуєш у землю. Та ж поїхали!

— Ти собі їдь. Лиши мене у спокою.

— Лесю! Ну як я без тебе пойду. Товариші, друзі будуть питати за тебе, що я їм скажу? Я приїхав, а тебе залишив вдома. Подумай добре. Я весь час буду з тобою. Зрозумій я дуже хочу побувати на цім святі. Але якщо ти не їдеш, то й я не їду.

— Дорогий мій друже! Своїми словами, щодо поїздки до Львова, ти завдаєш мені лишнього болю. Але раз ти так ставиш питання, то в мене не залишається вибору.

— Ну й договорилися, — радісно мовив Кунців, — давай збирайся.

Таким способом Лесь Мартович з'явився на трибуні спортивного майдану "Батька-Сокола". Хоч він був хворий, немічний, але очі його світилися радістю від побаченого. Він дуже не хотів бачити своїх близьких, друзів. Здалека бачив Кирила Трильовського і більш нікого. Але все-таки його розшукав Левко Бачинський.

— Лесю! — вигукнув той з радістю. Лесь від несподіванки піднявся і вони кинулися один одному в обійми. Так обійнявшись стояли кілька хвилин. На Леся війнуло миттєвими спогадами, ніби якимось до болю рідним... Коли рознялися, то в одного і в другого з очей текли слези радості. Вони ще стояли і роздивлялися один одного. Левко Бачинський виглядав дуже добре — гарно одягнутий, від нього пашіло здоров'ям, веселий. Лесь виглядав набагато гірше.

— Як живеш, Лесю?

— Хіба не видно? Ти краще скажи, коли бачив Василя Стефаника? Як там у нього справи?

— Давно я з ним бачився. Але справи в нього зараз неважні.

— Чому?

— До мене дійшло, що недавно померла Ольга, залишивши йому троє сиріт. Я знаю, Лесю, що в тебе буде багато питань до мене. Давай, друже, після свята поїдемо до мене у гості і там про все поговоримо. Моя Наталя буде дуже рада такому гостеві.

— До Станиславова?... Мартович опустив голову і мовчав.

— Лесю! Чого мовчиш? Я тебе прошу. Давай поїдемо!

Через кілька хвилин Лесь подивився на Левка і усміхнувся. Левко ймив його за шию, притулив до себе — ну й домовилися.

* * *

Розгар свята... Самий розгар свята! І тут до урядової ложі намісництва, можна сказати, прилетів на коні вістовий і щось шепнув на вухо Наміснику, той схопився і раптово вийшов з урядової ложі. За ним почали виходити інші урядовці... Щось зловіще було в їхніх руках. Почуте від вістового миттєво передавалось із вуст в уста:

— В Сараєво у столиці Боснії, тільки що вбито престолонаслідника архікнязя Франца Фердинанда... В Сараєво вбито... В Сараєво вбито...

Від великого ранішнього святкового піднесення не залишилось і сліду... В повітрі запахло війною...

СЛОВНИЧОК МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ

Банно	— шкода
бігме	— заклинання
Богослужбовий лєбат	— щорічна Службова відправа по небіжчику
бомбетель	— розсувна лавка-ліжко
Веретено	— пристрій щоб прясти нитки
вроки	— навроочити
Ганч	— вада
Гаплик	— кінець
Дієцезія	— консисторія
дрібоњъкий	— дрібненький
Забивати баки	— морочити голову
заповіди	— оголошення про наміри одружитися
зливати оловом	— зняти страх
зрунтані нерви	— зірвані нерви
Князь, кнізь	— наречений
ковтати	— бити
консисторія	—Станиславівська установа з церковно-адміністративними функціями, що підчинялася Галицькій митрополії.
корогодитися	— сперечатися
крейцар	— Австро-Угорська розмінна монета
кулеша	— мамалига
курія	— розряд виборців за якоюсь ознакою (майно, стан, національність і інше)
Ленча	— вика
Майновий ценз	— рівень володіння (землею, фабриками, заводами, лісами і т.д.)
молоде ярче	— молоде ягнятко
Начиння	— обладнання
нипричком	— ненароком

Окрійка, окрайка	— Тканий вовняний пояс із різнокольорових ниток для підперізування
Парцеляція	— продаж власного поля
підеш у стовбур	— не одружишся
пискувати	— кричати, дорікати
пляцки	— коров'ячий кал
Сараку	— бідний, бідна
Свята Неділя	— Зелена Неділя, Трійця
сендзя	— суддя
сикавка	— механічна пожарна помпа
снововка	— пристрій для змотування ниток
старий канатник	— оригінальний годинник
Трунок	— шлунок
Труби	— шланги для механічної пожарної помпи
Фестин	— фестиваль
фіфак	— збитошний хлопець
фіра	— підвода, віз
фотель	— велике м'яке крісло
Цебер	— велика дерев'яна посудина для прання білизни
Часопис	— газета
Шандар	— жандарм
штрамака	— гордий парубок
шутка	— освячена вербова лоза
Щезлий	— чорт
Яшний	— ячмінний

ПРО АВТОРА

Мохорук Дмитро Іванович народився у селі Топорівці, що на Городенківщині Івано-Франківської області. Після закінчення середньої школи продовжив навчання у Кіцманському зооветеринарному технікумі, що на Буковині, потім у Львівському зооветеринарному інституті по спеціальності “зоотехнія”. Майже всю свою трудову діяльність провів на Снятинщині Івано-Франківської області – головний зоотехнік колгоспу, секретар партійної організації і заступник голови колгоспу, голова колгоспу, директор племптахорадгоспу.

Вийшовши на пенсію, почав здійснювати свою заповітну мрію ще з дитинства до історії, краєзнавства та літературознавства.

Дмитро Мохорук – автор трьох томів історико-краєзнавчого та етнографічного збірника «Село моє Топорівці», роману “Скарби мудрості” із задуманої тетralогії “Тяжкий хрест”.

Роман “Терпіння” – розповідь про Покутську інтелігенцію, просвітителів і сівачів високого, духовного, мудрого і вічного, своїми світлими діями і чином серед темряви і безпросвітництва вселяли у народ віру в кращу будучність життя в Україні.

Дмитро Мохорук – член національної спілки журналістів України та член Всеукраїнської спілки краєзнавців.

ЗМІСТ

<i>Омелян Лупул. Хресна дорога.....</i>	5
<i>Терпіння.....</i>	7
<i>Словничок маловживаних слів.....</i>	273
<i>Про автора.....</i>	275

Мохорук Д.І.

М 86 Тяжкий хрест, Тетралогія. Терпіння. Художньо-краєзнавчий роман-хроніка. Том 2. смт. Кути, «Писаний Камінь», 2007. – 278с.

ISBN 978-966-8519-39-0

Друга книжка Дмитра Мохорука – продовження роману-тетралогії “Тяжкий хрест”, у якій автор розвиває тему національно-визвольних змагань покутського люду під час панування Австро-Угорщини за свою кращу долю і волю. На ґрунті багатого історичного матеріалу, легенд та переказів автор змальовує пробудження національної свідомості на Покутті під егідою передової інтелігенції кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Біля витоків цього пробудження стояли відомі читачеві з попереднього тому відомі письменники, а також політичні діячі та духовенство того часу. Автор продовжує розкриття трагічної долі, яка витала над родиною отця Кирила Гаморака.

Апофеозом роману “Терпіння” є створення Січі в рідному селі автора Топорівцях.

Художньо-краєзнавчий роман-хроніка розрахований для широкого кола шанувальників краєзнавства та красного слова.

ББК 84.4УКР6-4

M 86